DESMOND MORRIS

GOALA MIUȚĂ

EDITURA ENCICLOPEDICĂ

BIBLIOTECA ALEPH

ISBN 973 - 45 - 0017 - 1

Lei 160

Coperta: Mircea DEAN

ISBN: 973-45-0017-1

INTRODUCERE

Există o sută nouăzeci și trei de specii de maimuțe în viață, unele cu coadă, altele fără. O sută nouăzeci și două dintre ele sînt acoperite cu păr. Excepție face o maimuță goală, autonumită *HOMO SAPIENS*. Această specie neobișnuită și foarte reușită își petrece o bună parte din timp examinîndu-și mobilurile superioare și tot atîta timp ignorîndu-și-le în mod studiat pe cele fundamentale. Este mîndră că are cel mai mare creier dintre toate primatele, dar încearcă să ascundă faptul că are și cel mai mare penis, preferînd să acorde această onoare puternicei gorile. Este o maimuță intens vocală, cu un acut simț al explorării, care suprapopulează planeta, și este timpul să-i examinăm comportamentul.

Eu sînt zoolog, iar maimuța goală este un animal. Ea este prin urmare un vînat frumos pentru tocul meu și refuz să o mai evit, pur și simplu, numai pentru că unele din modelele sale comportamentale sînt ceva mai complexe și impresionante. Scuza mea este că, deși devenit atît de erudit, *HOMO SAPIENS* a rămas totuși o maimuță goală; dobîndind mobiluri noi, elevate, el nu și-a pierdut nici unul din cele vechi, pămîntești. Aceasta îi provoacă adesea o oarecare jenă, dar vechile sale impulsuri l-au însoțit milioane de ani, cele noi doar cîteva mii cel mult – și nu există nici o speranță de a se lepăda rapid de zestrea genetică acumulată de-a lungul întregului său trecut evolutiv. El ar fi un animal cu mult mai puține griji și mult mai realizat dacă pur și simplu ar privi în față acest fapt. Probabil că aici poate veni un ajutor din partea zoologului.

Una dintre caracteristicile cele mai ciudate ale studiilor anterioare asupra comportamentului maimuței goale este că acestea au evitat aproape întotdeauna evidentul. Primii antropologi s-au precipitat spre tot felul de colțuri neverosimile ale

lumii pentru a descifra adevarul fundamental despre natura noastra, pierzindu-se in radacini culturale indepartate atit de atipice şi de nereuşite incit aproape ca au disparut. Ei reveneau apoi cu faptele uimitoare despre bizarele obiceiuri de imperechere, sistemele stranii de rudenie, sau ritualurile caraghioase ale acestor triburi şi utilizau acest material ca şi cum ar fi fost de o importanţa fundamentala in comportamentul speciei noastre ca intreg. Munca intreprinsă de aceşti cercetatori a fost, desigur, extrem de interesanta şi deosebit de valoroasa aratindu-ne ce se poate intimpla atunci cind un grup de maimute goale intra pe o linie moarta, fara perspective din punct de vedere cultural. Ea a dezvaluit cit de departe de normal pot evolua modelele noastre comportamentale fara a se ajunge la o prabuşire sociala totala. Ceea ce nu ne-a spus este cit de cit ceva despre comportamentul specific al maimuţelor goale tipice. Aceasta se poate face numai prin examinarea modelelor comportamentale comune, proprii tuturor membrilor obişnuiţi, reuşiţi ai culturilor majore – specimenele direcţiei evolutive principale care, impreuna, reprezinta vasta majoritate. Din punct de vedere biologic, acesta este singurul mod sanatos de abordare a problemei. Împotriva acestuia, antropologul de stil vechi ar aduce argumentul ca grupurile sale tribale, simple din punct de vedere al tehnologiei, se afla mai aproape de miezul problemei decit membrii civilizaţiilor avansate. Eu afirm ca nu este asa. Grupurile tribale simple care traiesc in zilele noastre nu sint primitive, ci doar desconsiderate. Triburi cu adevarat primitive nu mai exista de mii de ani. Maimuţa goala este in esenţa o specie exploratoare şi orice societate care nu a reuşit sa avanseze a esuat intr-un anume sens, "a mers pe o cale greşită". I s-a intimplat ceva care a ţinut-o in loc, ceva care lucrează contra tendinţelor firesti ale speciei de a explora şi investiga lumea din jur. Caracteristicile pe care primii antropologi le-au studiat la aceste triburi ar putea fi chiar acele trasături care au barat progresul grupurilor respective. Este, prin urmare, primejdios a utiliza aceste informaţii ca baza pentru orice schema generala a comportamentului nostru ca specie.

Psihiatrii şi psihanaliştii, din contra, au rămas mai aproape de casa şi s-au axat pe studii clinice asupra specimenelor din direcţia evolutivă principală. Multe din primele lor materiale, deşi fără a suferi de lipsa de soliditate a informaţiei antropologice, au şi ele o tendinţă nefericită. Indivizii pe care şi-au

bazat concluziile sint, in ciuda descendenţei lor din direcţia evolutivă principală, in mod inevitabil specimene aberante sau eşuate intr-o oarecare masură. Dacă ar fi fost indivizi sanatosi, reuşiţi şi prin urmare tipici, nu ar fi trebuit sa apeleze la psihiatri şi nu ar fi contribuit la imbogăţirea stocului de informaţii ale acestora. Încă o dată, nu doresc să minimalizez valoarea acestei cercetări. Ea ne-a dat o cunoaştere aprofundată extrem de importanta asupra modului in care modelele noastre comportamentale se pot prabuşi. Pur şi simplu simt că în incercarea de a discuta natura fundamental biologică a speciei noastre, ca intreg, nu este înţelept să se pună un accent prea mare pe primele descoperiri ale antropologiei şi ale psihiatriei.

(Trebuie să adaug ca situaţia in antropologie şi in psihiatrie se schimba rapid. Mulţi cercetători moderni în aceste domenii recunosc limitele primelor investigaţii şi se îndreapta tot mai mult spre studii asupra unor indivizi tipici, sanatosi. Aşa cum s-a exprimat recent un cercetator: "Am aşezat carul inaintea boilor. Ne-am repezit asupra anormalilor şi de abia acum incepem, puţin cam tirziu, să ne concentram atenţia asupra normalilor".)

Metoda pe care îmi propun s-o utilizez în această carte îşi extrage materialul din trei surse principale: (1) informaţiile despre trecutul nostru furnizate de către paleontologi şi bazate pe fosile şi pe alte ramaşite ale strămoşilor noştri ancestrali; (2) informaţiile de care dispunem din studiile de etologie comparativă asupra comportamentului animalelor, bazate pe observaţii detaliate asupra unei game largi de specii de animale, în special rudele noastre cele mai apropiate existente încă, maimuţele cu şi fără coadă; şi (3) informaţiile care pot fi puse cap la cap prin observarea simplă, directă a modelelor comportamentale de bază cele mai comune tuturor specimenelor reuşite aparţinînd direcţiei evolutive principale din culturile contemporane majore ale însăşi maimuţei goale.

Datorită proporţiilor acestei sarcini, va fi necesar ca totul să se simplifice într-un fel oarecare. Modalitatea prin care voi realiza acest lucru este de a ignora în bună parte ramificaţiile detaliate ale tehnologiei şi ale exprimării prin cuvinte, şi de a mă concentra în schimb asupra acelor aspecte ale vieţii noastre care au un corespondent evident la alte specii: activităţi cum sînt hrănirea, igiena personală, somnul, încăierarea, împerecherea şi îngrijirea tineretului. Pusă în faţa acestor probleme fundamentale, cum reacţionează maimuţa goală? Care sînt

reactiile sale in comparatie cu cele ale altor maimute cu sau fara coada? În ce aspect particular este ea unica si cum se leaga ciudateniile sale de istoria sa evolutiva speciala?

Abordind aceste probleme imi dau seama ca voi risca sa ofensez o serie de oameni. Sint unii care ar prefera sa nu-si contemple propriile euri animale. Acestia pot considera ca am degradat specia noastra punind-o in discutie in termeni aspri, proprii animalor. Eu nu pot decit sa-i asigur ca nu aceasta imi este intentia. Sint altii care vor avea un resentiment fata de orice invadare de catre un zoolog a arenei specialitatii lor. Dar eu cred ca acest mod de abordare poate fi de mare valoare si ca, oricare i-ar fi neajunsurile, va arunca o lumina noua (si intr-un anumit fel neasteptata) asupra naturii complexe a extraordinarei noastre specii.

MULȚUMIRI

ACEASTĂ carte se adresează unui public larg și de aceea sursele de referință nu au fost citate în text. A fi făcut acest lucru ar fi însemnat a fi rupt curgerea cuvintelor și aceasta este o practică ce se potrivește numai unei lucrări mai tehnice. Dar pe parcursul întocmirii volumului de față s-au făcut referiri la multe lucrări și cărți strălucite și ar fi nedrept să-l prezentăm fără a recunoaște ajutorul lor prețios. La sfîrșitul cărții am inclus o anexă pe capitole ce pune în relație subiectele tratate cu principalele surse de referință. Această anexă este apoi urmată de o bibliografie selectivă cu referințe detaliate.

Aș dori de asemenea să-mi exprim îndatorarea și recunoștința față de numeroșii colegi și prieteni care m-au ajutat, direct și indirect, prin discuții, corespondență și în multe alte feluri. Printre aceștia se numără îndeosebi următorii: dr. Anthony Ambrose, dl. David Attenborough, dr. David Blest, dr. N.G. Blurton-Jones, dr. John Bowlby, dr. Hilda Bruce, dr. Richard Coss, dr. Richard Davenport, dr. Alisdair Fraser, profesor J.H. Fremlin, profesor Robin Fox, baronesa Jane van Lawick-Goodall, dr. Fae Hall, profesor Sir Alister Hardy, profesor Harry Harlow, d-na Mary Haynes, dr. Jan van Hooff, Sir Julian Huxley, d-ra Devra Kleiman, dr. Paul Leyhausen, dr. Lewis Lipsitt, d-ra Caroline Loizos, profesor Konrad Lorenz, dr. Malcolm Lyall-Watson, dr. Gilbert Manley, dr. Isaac Marks, dl. Tom Maschler, dr. L. Harrison Matthews, d-na Ramona Morris, dr. John Napier, d-na Caroline Nicolson, dr. Kenneth Oakley, dr. Frances Reynolds, dr. Vernon Reynolds, onorabila Miriam Rothschild, d-na Claire Russell,

dr. W.M.S. Russell, dr. George Schaller, dr. John Sparks, dr. Lionel Tiger, profesor Niko Tinbergen, dl. Ronald Webster, dr. Wolfgang Wickler și profesor John Yudkin.

Ma grabesc sa adaug ca includerea unui nume in aceasta lista nu inseamna neaparat ca persoana respectiva este de acord cu punctele mele de vedere așa cum sint exprimate aici, in aceasta carte.

CAPITOLUL UNU

ORIGINI

EXISTĂ o cușca intr-o anumita gradina zoologica pe care se afla o eticheta care spune, simplu: "Acest animal este nou pentru știința". Înauntrul custii sta o mica veverița. Are picioare negre și provine din Africa. Pina acum nu s-a mai găsit nici o veverița cu picioare negre pe acel continent. Nu se știe nimic despre ea. Nu are nici nume.

Pentru zoolog ea reprezinta o provocare imediată. Ce anume din modul ei de viață a facut-o unica? Cum difera ea de celelalte trei sute șaizeci și șase de specii de veverițe in viața deja cunoscute și descrise? Cumva, intr-un punct din evoluția familiei veveritelor, stramoșii acestui animal trebuie ca s-au desprins de ceilalti și s-au stabilit ca populație care se reproduce independent. Ce anume din mediul inconjurator a facut posibila izolarea lor ca forma noua de viață? Noua tendința trebuie sa fi inceput la scara mică, cu un grup de veverițe dintr-o anumita zona ce se transformau treptat și deveneau mai bine adaptate la conditiile specifice de acolo. Dar in aceasta etapa ele ar mai fi putut inca sa se corceasca cu rudele lor din apropiere. Noua forma ar fi avut un ușor avantaj in regiunea ei speciala, dar nu ar fi fost mai mult decit o rasa a speciei de bază și ar fi putut fi inghițită, reabsorbită in directia evolutiva principala in orice moment. Dacă, cu trecerea timpului, noile veverițe și-ar fi perfecționat din ce in ce mai mult adaptarea la mediul lor particular, ar fi sosit in cele din urma momentul cind ar fi fost avantajos pentru ele sa se izoleze de posibila contaminare cu vecinii. În această etapă comportamentul lor social și sexual ar fi suferit modificări speciale, corcirea cu alte feluri de veverițe devenind improbabila și in cele din urma imposibila. La inceput, anatomia lor poate să se schimbe și sa fie mai adecvata hranei speciale a tinutului, dar

mai tirziu instinctul lor de imperechere şi infăţişarea lor exterioară s-ar fi modificat şi ele, asigurîndu-se atracţia numai pentru perechi de noul tip. În final, ar fi apărut o nouă specie, separată şi deosebită, o formă unică de viaţă, un al trei sute şaizeci şi şaptelea tip de veverită.

Cînd ne uităm la veverita noastră neidentificată din cuşca ei din grădina zoologică, nu putem decît să ghicim aceste lucruri. Singurul lucru de care putem să fim siguri este că petele de pe blana ei – picioarele negre – indică faptul că este o formă nouă. Dar acestea sînt numai simptomele, erupţia care îi dă unui doctor un indiciu despre boala pacientului său. Ca să înţelegem cu adevărat noua specie, trebuie să utilizăm indiciile doar ca punct de plecare, care să ne spună că aici este ceva ce merită cercetat. Am putea încerca să ghicim istoria animalului, dar acest lucru ar fi îndrăzneţ şi periculos. În schimb vom începe modest prin a-i pune o etichetă simplă şi evidentă: o vom numi veverita africană cu picioare negre. Acum trebuie să observăm şi să ţinem evidenţa fiecărui aspect al comportamentului şi structurii sale şi să vedem cum diferă de, sau se asemănă cu, alte veverite. Apoi, puţin cîte puţin, îi putem înfiripa povestea.

Marele avantaj pe care îl avem cînd studiem asemenea animale este că noi înşine nu sîntem veverite cu picioare negre – fapt care ne obligă la o atitudine de umilinţă ce stă bine investigaţiei ştiinţifice. Cît de diferite sînt lucrurile, cît de exasperant de diferite, cînd încercăm să studiem animalul uman. Chiar şi pentru zoolog, care este obişnuit să numească animalul animal, este dificil să evite aroganţa implicării subiective. Putem încerca să depăşim acest lucru, într-o oarecare măsură, abordînd fiinţa umană în mod deliberat şi cam timid ca şi cum ar fi o altă specie, o formă ciudată de viaţă pe masa de disecţie, în aşteptarea analizei. Cum putem începe?

Ca şi la veverita cea nouă, putem începe prin a o compara cu alte specii care par a fi cele mai îndeaproape înrudite. După dinţi, mîini, ochi, şi diferite alte trăsături anatomice, este evident un soi de primată, dar de un tip foarte ciudat. Cît anume de ciudat devine clar cînd întindem, pe un şir lung, pieile celor o sută nouăzeci şi două de specii actuale de maimuţe cu şi fără coadă, iar apoi încercăm să introducem o piele umană undeva într-un punct adecvat în această lungă serie. Oriunde o punem, pare a nu-şi avea locul. În cele din urmă ne simţim îndemnaţi să o aşezăm chiar la un capăt al şirului de piei,

imediat după pieile marilor maimuţe fără coadă cum sînt cimpanzeul şi gorila. Chiar şi aici este cu totul nepotrivită. Picioarele sînt prea lungi, braţele sînt prea scurte, iar labele picioarelor sînt cam ciudate. În mod clar această specie de primate şi-a dezvoltat un tip de locomoţie special care i-a modificat forma de bază. Dar mai este o caracteristică ce sare în ochi: pielea este de fapt neacoperită. Cu excepţia smocurilor de păr vizibile de pe cap, de la subsuoară şi din jurul organelor genitale, suprafaţa pielii e complet expusă. Cînd se face comparaţia cu alte specii de primate, contrastul este izbitor. Adevărat, unele specii de maimuţe cu sau fără coadă au mici porţiuni de piele neacoperite pe noadă, pe faţă, pe piept, dar la nici una dintre celelalte o sută nouăzeci şi două de specii nu există ceva care să se apropie măcar de condiţia umană. În stadiul acesta şi fără alte investigaţii, este justificat să numim această nouă specie "maimuţa goală". Este o denumire simplă, descriptivă, bazată pe o observaţie simplă, care nu face nici o afirmaţie specială. Poate că ea ne va ajuta să ne păstrăm simţul proporţiei şi să ne menţinem obiectivitatea.

Holbîndu-se la acest specimen ciudat şi rămînînd uimit de semnificaţia trăsăturilor sale unice, zoologul trebuie să înceapă acum să facă comparaţii. Unde în altă parte este nuditatea la mare preţ? Celelalte primate nu sînt de nici un ajutor, ceea ce înseamnă că trebuie căutat undeva mai departe. O rapidă trecere în revistă a întregii game de mamifere actuale dovedeşte imediat că ele sînt remarcabil de legate de acoperămîntul lor protector de blană şi că foarte puţine din cele 4 237 de specii existente au găsit nimerit să-l abandoneze. Spre deosebire de strămoşii lor reptile, mamiferele au dobîndit un mare avantaj fiziologic fiind capabile să-şi menţină o temperatură a corpului constantă, ridicată. Aceasta menţine în formă, pentru performanţe optime, delicata maşinărie a proceselor din corp. Nu este o proprietate care să fie pusă în pericol sau desconsiderată cu uşurinţă. Mijloacele de control asupra temperaturii sînt de importanţă vitală şi o haină groasă, păroasă, izolatoare joacă evident un rol major în oprirea pierderii de căldură. În lumina intensă a soarelui, ea împiedică de asemenea supraîncălzirea şi deteriorarea pielii ca urmare a expunerii directe la razele soarelui. Dacă părul trebuie să dispară, atunci categoric trebuie să existe un motiv foarte puternic pentru a renunţa la el. Cu puţine excepţii, acest pas decisiv a fost făcut numai cînd mamiferele s-au lansat într-un mediu complet nou. Mami-

ferele zburătoare, liliecii, au trebuit să-şi dezgolească aripile, dar şi-au păstrat aspectul păros în rest şi cu greu pot fi socotite o specie nudă. Mamiferele care trăiesc în vizuine şi-au redus în cîteva cazuri – cîrtiţa fără blană, furnicarul african şi tatuul, de exemplu – acoperămîntul păros. Mamiferele acvatice, cum sînt balenele, delfinii, marsuinii, dugongii, lamantinii şi hipopotamii, şi-au pierdut şi ele blana ca parte a unei direcţii generale de evoluţie. Dar pentru toate mamiferele mai obişnuite ce trăiesc la suprafaţă, fie că aleargă de colo pînă colo pe sol, fie că se caţără prin vegetaţia arboricolă, pielea acoperită de un păr des reprezintă regula de bază. Lăsînd deoparte acei giganţi anormali de grei, rinocerii şi elefanţii (care au probleme de încălzire şi răcorire specifice lor), maimuţa goală este unică, deosebită prin nuditatea ei de toate celelalte mii de specii de mamifere cu păr scurt, cu păr lung sau cu blană, care trăiesc pe uscat.

În acest punct zoologul este nevoit să conchidă că, fie că are de a face cu un mamifer care trăieşte în vizuina sau cu un mamifer acvatic, fie că există ceva foarte ciudat, cu adevărat unic, în evoluţia maimuţei goale. Înainte de a porni la drum pentru a observa animalul în forma sa din zilele noastre, primul lucru care trebuie făcut prin urmare este să-i scormonim trecutul şi să-i examinăm cît mai îndeaproape strămoşii imediaţi. Poate că prin examinarea fosilelor şi a altor rămăşiţe şi prin observarea celor mai apropiate rude actuale, vom putea obţine un fel de tablou asupra a ceea ce s-a întîmplat atunci cînd acest nou tip de primată a apărut şi s-a îndepărtat de grosul familiei primatelor.

Ar lua prea mult timp pentru a prezenta aici toate micile fragmente de dovezi care s-au adunat cu trudă în secolul trecut. În schimb, voi considera că această sarcină a fost îndeplinită şi voi rezuma pur şi simplu concluziile ce se pot trage de aici, combinînd informaţiile provenite din munca paleontologilor, aflaţi în permanenţă căutare de fosile, cu faptele adunate de etologi, care au observat cu răbdare maimuţele.

Grupul de primate căruia îi aparţine maimuţa noastră goală a apărut iniţial din neamul insectivorelor primitive. Aceste mamifere timpurii erau creaturi mici, insignifiante, care fugeau nervoase de colo-colo la adăpostul pădurilor, în timp ce suveranele reptile dominau scena în lumea animalelor. Între optzeci şi cincizeci de milioane de ani în urmă, după încheierea bruscă a marii ere a reptilelor, aceste mici mîncătoare de

insecte au început să se aventureze în afară, în teritorii noi. Acolo s-au răspîndit şi s-au dezvoltat în multe forme ciudate. Unele au devenit mîncătoare de plante şi şi-au săpat vizuine sub pămînt pentru siguranţă, altora le-au crescut picioare lungi, adevărate picioroange cu care să fugă din faţa duşmanilor. Altele au devenit ucigaşi cu gheare lungi, cu dinţi ascuţiţi. Deşi principalele reptile abdicaseră şi părăsiseră scena, cîmpul deschis era încă o dată un cîmp de luptă.

Între timp, dintre subdezvoltate, cele cu picioare mici se agăţau încă de siguranţa oferită de vegetaţia de pădure. Progrese se făceau şi aici. Vechile mîncătoare de insecte au început să-şi lărgească dieta şi să-şi rezolve problemele digestive rezultate din devorarea fructelor, nucilor, bacelor, mugurilor şi frunzelor. Pe măsură ce au evoluat în cele mai primitive forme de primate, vederea li s-a îmbunătăţit, ochii avansînd spre partea frontală a feţei, iar mîinile li s-au modificat pentru apucarea hranei. Cu o vedere tridimensională, cu manevrabilitatea membrelor şi prin creşterea treptată a volumului creierului ele au început să-şi domine din ce în ce mai mult lumea arboricolă.

Cîndva, între douăzeci şi cinci şi treizeci şi cinci de milioane de ani în urmă, aceste pre-maimuţe începuseră deja să evolueze în maimuţe propriu-zise. Începeau să-şi dezvolte cozi lungi, pentru echilibrare iar corpul le creştea considerabil în dimensiuni. Unele erau pe cale de a deveni specialiste în mîncatul frunzelor, dar majoritatea îşi păstrau un regim larg, mixt. Cu trecerea timpului, unele din aceste creaturi asemănătoare maimuţelor au devenit mai mari şi mai grele. În loc să mai fugă şi să mai sară au trecut la braçare – trecerea unei mîini peste cealaltă în lungul crengilor din partea de jos a arborilor. Cozile au devenit demodate. Corpul de dimensiuni mari, deşi le făcea mai greoaie în copaci, le făcea să acorde mai puţină atenţie atacurilor venite de pe sol.

Chiar şi aşa, în acest stadiu – faza maimuţei fără coadă – erau multe argumente în favoarea nerenunţării la confortul luxuriant şi la culesul uşor din pădurea lor edenică. Numai dacă mediul le-ar da un brînci violent spre marile spaţii deschise ar fi probabil ca ele să se mute. Spre deosebire de primii exploratori mamiferi, ele se specializaseră în traiul în pădure. Milioane de ani de dezvoltare trecuseră pentru perfecţionarea acestei aristocraţii a pădurii, şi dacă ar fi fost să plece acum ar fi trebuit să intre în competiţie cu (acum deja) foarte

avansatele ierbivore și cu ucigași care trăiau la nivelul solului. Și așa s-a făcut că au rămas pe loc, rumegîndu-și fructele și văzîndu-și în liniște de treburile lor.

Trebuie accentuat că această direcție a maimuțelor fără coadă s-a dezvoltat dintr-un motiv sau altul numai în Lumea Veche. Maimuțele cu coadă se dezvoltaseră separat ca specie arboricolă atît în Lumea Veche cît și în Lumea Nouă, dar ramura americană a primatelor n-a cunoscut niciodată faza maimuței fără coadă. În Lumea Veche, pe de altă parte, maimuțele fără coadă ancestrale se găseau răspîndite pe o suprafață întinsă de pădure din Africa de Vest, la un capăt, pînă în Asia de Sud-Est la celălalt. Astăzi rămășițele acestei dezvoltări pot fi văzute în cimpanzeii și gorilele din Africa și gibonii și urangutanii din Asia. Între aceste două extremități lumea este acum lipsită de maimuțe cu blană. Pădurile luxuriante au dispărut.

Ce s-a întîmplat cu maimuțele de demult? După cîte știm, clima a început să lucreze împotriva lor și, la un moment dat, acum vreo cincizeci de milioane de ani, cetățile lor de pădure se reduseseră serios ca mărime. Maimuțele fără coadă ancestrale au fost silite să facă una din două: fie că au trebuit să se agațe de ceea ce rămăsese din vechile lor cămine din pădure, fie, într-un sens aproape biblic, au trebuit să facă față expulzării din Grădina Raiului. Strămoșii cimpanzeilor, gorilelor, gibonilor și urangutanilor s-au cramponat de mediul lor și de atunci încoace numărul lor tot scade. Strămoșii celeilalte unice maimuțe fără coadă supraviețuitoare – maimuța goală – au pătruns în afară, au părăsit pădurile și s-au aruncat în competiție cu deja eficient adaptatele locuitoare ale solului. Era o treabă riscantă, dar în materie de succes al evoluției a meritat din plin.

Povestea succesului maimuței goale de aici încolo este bine cunoscută, dar un scurt rezumat va prinde bine, deoarece este vital să se păstreze în minte evenimentele care au urmat, dacă vrem să ajungem la o înțelegere obiectivă a comportamentului actual al speciei.

Puși în fața unui nou mediu, strămoșii noștri aveau o perspectivă sumbră. Ei trebuiau sau să devină ucigași mai buni decît carnivorele din timpurile străvechi, sau să ajungă să pască mai bine decît ierbivorele din acele timpuri. Noi știm astăzi că, într-un fel, succesul a fost în ambele sensuri; dar agricultura este veche de numai cîteva mii de ani, iar aici este

vorba de milioane de ani. Exploatarea specializată a vieții plantelor în cîmp deschis era peste putința strămoșilor noștri ancestrali și a trebuit să aștepte dezvoltarea tehnicilor avansate ale timpurilor moderne. Sistemul digestiv necesar pentru o cucerire directă a resurselor de hrană ale pășunilor lipsea. Dieta de pădure bazată pe fructe și alune putea fi adaptată la o dietă bazată pe rădăcini și bulbi, la nivelul solului, dar limitările erau severe. În loc de a se întinde leneș la capătul unei ramuri după o fructă coaptă și suculentă, maimuța terestră, căutătoare de legume, ar fi fost nevoită să zgîrie și să scurme cu efort în pămîntul tare pentru prețioasa ei hrană.

Vechea sa dietă de pădure, totuși, nu era alcătuită în întregime din fructe și alune. Proteinele animale erau fără îndoială de mare importanță pentru ea. Se trăgea de altfel din neamul insectivorelor și căminul arboricol al strămoșilor fusese întotdeauna bogat în insecte. Gîndacii suculenți, ouăle, puii neajutorați din cuiburi, broțăceii și reptilele mici erau toate grăunțe pentru moara sa. Ba mai mult, ele nu puneau mari probleme sistemului său digestiv destul de generalizat. Jos la nivelul solului această sursă de hrană nu era cîtuși de puțin absentă și nimic nu o împiedica să-și sporească această parte a dietei. La început, ea nu a fost un adversar pe măsura ucigașului profesionist din lumea carnivorelor. Chiar și o mică mangustă, ca să nu mai vorbim de o pisică mare, o putea învinge și ucide. Dar erau animale tinere de tot felul, cele neajutorate sau cele bolnave, numai bune de înhățat, și primul pas pe calea hrănirii pe scară largă cu carne a fost ușor. Trofeele cu adevărat mari, totuși, erau înzestrate cu picioare lungi gen picioroange, gata a o lua la fugă, într-o clipă, cu viteze de-a dreptul imposibile. Animalele copitate, adevărate cămări de proteine, îi depășeau posibilitățile de acțiune.

Cu acestea ajungem la aproximativ ultimul milion de ani al istoriei ancestrale a maimuței goale și la o serie de dislocări și dezvoltări tot mai dramatice. S-au întîmplat mai multe lucruri deodată, și este important a se conștientiza acest lucru. De cele mai multe ori, cînd se spune povestea, părțile ei separate sînt prezentate ca și cînd un progres major a condus la un altul, dar acest lucru induce în eroare. Maimuțele ancestrale care trăiau la nivelul solului aveau deja un creier mare și evoluat. Aveau ochi mari și mîini care apucau bine. Ca primate aveau, inevitabil, un oarecare grad de organizare socială. O dată cu presiunea puternică exercitată asupra lor de a-și spori îndrăzneala

în uciderea vînatului, au început să aibă loc schimbări vitale. Au cîştigat în verticalitate – au devenit alergătoare mai rapide, mai bune. Mîinile li s-au eliberat de sarcinile locomotoare – au devenit susţinătoare puternice, eficiente, de arme. Creierul le-a devenit mai complex – mai inteligent, mai rapid în luarea deciziilor. Aceste lucruri nu au urmat unul după altul într-o succesiune majoră, prestabilită; ele au înflorit împreună, un progres infim făcîndu-se mai întîi într-o direcţie şi apoi în cealaltă, fiecare impulsionînd-o pe cealaltă. Era pe cale a se forma o maimuţă-vînător, o maimuţă-ucigaş.

S-ar putea argumenta că evoluţia ar fi putut favoriza un pas mai puţin radical în sensul dezvoltării unui ucigaş mai apropiat de pisică sau de cîine, un fel de maimuţă-pisică sau maimuţa-cîine, prin simplul proces al măririi dinţilor şi unghiilor pentru a le transforma în arme sălbatice de genul colţilor şi al ghearelor. Dar aceasta ar fi pus maimuţa-de-sol ancestrală în competiţie directă cu deja foarte specializaţii ucigaşi pisici şi cîini. Ar fi însemnat să intre în competiţie cu aceştia în condiţiile impuse de ei, iar rezultatul ar fi fost fără îndoială dezastruos pentru primatele în discuţie. (După cîte cunoaştem, acest lucru poate să se fi întîmplat efectiv şi să fi fost un eşec atît de mare încît dovezile să nu mai fi fost descoperite.) În schimb, problema a fost abordată complet diferit, folosindu-se arme artificiale în locul celor naturale, şi a dat rezultate.

Pasul următor a fost de la folosirea uneltelor la confecţionarea acestora şi simultan cu această evoluţie s-au îmbunătăţit tehnicile de vînătoare, nu numai în privinţa armelor, ci şi în cea a cooperării sociale. Maimuţele-vînător vînau în haită şi, pe măsură ce tehnicile lor de a ucide se îmbunătăţeau, li se îmbunătăţea şi modul de organizare socială. Lupii adunaţi în haită atacă desfăşurat, dar maimuţa-vînător avea deja un creier mult mai bun decît al unui lup şi-l putea folosi în probleme de genul comunicării şi cooperării în grup. S-au putut dezvolta manevre din ce în ce mai complexe. Dezvoltarea creierului a făcut un pas înainte.

În esenţă era vorba de un grup de vînătoare alcătuit din masculi. Femelele erau prea ocupate cu creşterea generaţiei tinere pentru a mai putea să joace un rol major în urmărirea şi prinderea prăzii. Pe măsură ce complexitatea vînătorii a crescut iar incursiunile deveneau mai prelungite, a devenit esenţial pentru maimuţa-vînător să abandoneze drumurile cu ocolişuri, nomade ale strămoşilor. Era nevoie de un cămin

permanent, un loc în care să se întoarcă cu prada, unde femelele şi odraslele să aştepte şi să împartă hrana. Acest pas, aşa cum vom vedea în capitolele următoare, a avut efecte profunde asupra multor aspecte ale comportamentului, chiar al celor mai sofisticate maimuţe goale din zilele noastre.

Astfel, maimuţa-vînător a devenit o maimuţă teritorială. Întregul său model sexual, părintesc şi social a început să fie afectat. Vechiul său mod de viaţă de hoinăreală şi cules de fructe păleа rapid. Părăsise acum cu adevărat pădurea să edenică. Era o maimuţă cu responsabilităţi. A început să-şi pună problema echivalentului preistoric al maşinilor de spălat şi al frigiderelor. A început să-şi sporească confortul de acasă – focul, depozitarea hranei, adăposturi artificiale. Dar aici trebuie să ne oprim pentru moment, pentru ca ieşim din domeniul biologiei şi pătrundem în cel al culturii. Baza biologică a acestor paşi înainte constă în dezvoltarea unui creier suficient de mare şi complex care să-i permită maimuţei-vînător să-i parcurgă, dar forma exactă pe care o îmbracă nu mai este o chestiune de control genetic specific. Maimuţa-de-pădure, care a devenit maimuţa-de-sol, care a devenit maimuţa-vînător, care a devenit maimuţa-teritorială, devine acum o maimuţă a culturii şi trebuie ca pentru moment să ne oprim.

Se cuvine să reiterăm aici că, în această carte, nu ne preocupă masivele explozii culturale care au urmat, de care maimuţa goală din zilele noastre este atît de mîndră – progresul spectaculos ce a dus-o, în mai puţin de o jumătate de milion de ani, de la a face un foc la a face o navă spaţială. Este o poveste palpitantă, dar maimuţa goală este în pericol de a fi ameninţată cu totul de ea şi de a uita că, pe sub luciul de suprafaţă, ea este încă în foarte mare măsură o primată. ("Maimuţa-i maimuţă, pungaşii-s pungaşi, chiar în mătase şi purpură de-i îmbraci.") Pînă şi o maimuţă spaţială trebuie să urineze.

Numai privind cu atenţie la drumul parcurs în evoluţie şi apoi studiind aspectele biologice ale modului în care ne comportăm azi ca specie putem să ajungem cu adevărat la o înţelegere echilibrată, obiectivă, a extraordinarei noastre existenţe.

Dacă acceptăm istoria evoluţiei noastre aşa cum a fost expusă aici, atunci un fapt iese în evidenţă cu claritate: respectiv, că am apărut în esenţă ca primate prădătoare. Printre maimuţele cu şi fără coadă existente, acest lucru ne face

unici, dar asemenea transformări majore nu sînt necunoscute în alte grupuri. Uriașul panda, de exemplu, este un caz perfect de proces invers. Pe cînd vreme noi sîntem vegetarieni deveniți carnivori, panda este un carnivor devenit vegetarian și, ca și noi, este în multe privințe o creatură extraordinară și unică. Ideea este că o comutare majoră de acest gen produce un animal cu o dublă personalitate. O dată ajuns dincolo de prag, el se implică în noul rol cu mare energie evolutivă, atît de mult încît poarta cu sine multe din vechile sale trăsături. A trecut prea puțin timp pentru ca el să se poată debarasa de toate vechile sale caracteristici în timp ce îmbracă în grabă haina celor noi. Cînd peștii ancestrali au cucerit pentru prima dată uscatul, noile lor calități terestre au țîșnit înainte în timp ce ei continuau să tîrască cu sine pe cele vechi, de animale acvatice. Este nevoie de milioane de ani pentru ca un model animal complet nou să se perfecționeze, iar formele de pionierat sînt de obicei amestecături cu adevărat foarte ciudate. Maimuța goală este o astfel de amestecătură. Întregul său corp, modul său de viață au fost angrenate într-o existență în sînul pădurii, pentru ca apoi brusc (brusc în sens evoluționist) să fie aruncată într-o lume în care putea supraviețui numai dacă începea să trăiască precum un lup priceput, care-și cară armele cu el. Trebuie să examinăm acum modul exact în care acest lucru i-a afectat nu numai corpul, ci și în special comportamentul, și în ce formă resimțim influența unei atari moșteniri în prezent.

O modalitate de a face acest lucru este de a compara structura și modul de viață al unei primate"pur" culegătoare de fructe cu o "pură" carnivoră. O dată ce ne-am lămurit asupra diferențelor esențiale legate de cele două metode diferite de hrănire, putem apoi să reexaminăm situația maimuței goale pentru a vedea cum s-a realizat amestecătura de care vorbeam.

Stelele cele mai strălucitoare din galaxia carnivorelor sînt, pe de o parte, lupii și ciinii sălbatici și, pe de altă parte, marile pisici ca leii, tigrii și leoparzii. Ele sînt frumos echipate cu organe de simț perfecționate pînă la finețe. Simțul lor auditiv este ascuțit, iar urechile lor externe se pot răsuci într-o direcție sau alta pentru a detecta cel mai slab foșnet sau fornăit. Ochii, deși slabi în privința detaliului static și al culorii, le sînt incredibil de sensibili la cea mai mică mișcare. Simțul mirosului le este atît de bun încît ne este greu a-l înțelege. Probabil că ele încearcă senzația unui peisaj de mirosuri. Nu numai că sînt capabile să detecteze un anumit miros

cu o precizie fără greș, ci sînt de asemenea capabile să culeagă separat nuanțele componente ale unui miros complex. Experiențele efectuate cu ciini în 1953 au indicat că la ei simțul mirosului este de un milion pînă la o mie de milioane de ori mai ascuțit decît al nostru. Aceste rezultate uimitoare au fost de atunci încoace puse sub semnul îndoielii, iar ulterior, teste mai atente nu le-au putut confirma, dar pînă și cele mai precaute estimări plasează simțul mirosului la ciine la de aproximativ o sută de ori mai bun decît al nostru.

Pe lîngă acest echipament senzorial de primă clasă, ciinii sălbatici și marile pisici au o conformație minunat de atletică. Pisicile s-au specializat ca sprinteri iuți ca fulgerul, ciinii ca alergători de cursă lungă de mare rezistență. Cînd ucid, pot pune în acțiune maxilare puternice, dinți ascuțiți, sălbatici și, în cazul pisicilor mari, membre anterioare cu musculatură puternică înarmată cu gheare uriașe, ascuțite ca pumnalele.

Pentru aceste animale, actul de a ucide a devenit un scop în sine, un act de consumație. Este adevărat că ele rareori ucid în mod absurd și fără rost, dar dacă, în captivitate, uneia dintre aceste carnivore i se dă hrana gata ucisă, impulsul ei de a vîna este departe de a fi satisfăcut. De fiecare dată cînd un ciine domestic este luat la plimbare de către stăpînul său, sau cînd i se aruncă un băț pe care să-l urmărească și să-l prindă, i se satisface nevoia vitală de a vîna într-un fel pe care nici o cantitate de hrană conservată nu i-l poate înlocui. Chiar și cea mai îndopată pisică domestică cere o plimbare nocturnă după pradă și șansa de a sări pe o pasăre nebănuitoare.

Sistemul lor digestiv este obișnuit să accepte perioade de post comparativ lungi urmate de ospețe exagerate. (Un lup, de exemplu, poate mînca o cincime din greutatea totală a corpului său la o singură masă – echivalentul unei fripturi de 13–18 kg pe care eu sau dumneavoastră am devora-o la o singură masă.) Hrana lor este de valoare nutritivă mare și prea puțin se pierde. Fecalele lor totuși, sînt împrăștiate și mirositoare, iar defecația implică modele comportamentale speciale. În unele cazuri fecalele sînt efectiv îngropate, iar locul este acoperit cu grijă. În altele, actul defecării este întotdeauna săvîrșit la o distanță considerabilă de casă. Cînd puii nurdăresc vizuina, fecalele sînt mîncate de mamă și casa este menținută curată în felul acesta.

Hrana este depozitată simplu. Hoiturile, sau părți din ele, pot fi îngropate, ca la ciini și anumite tipuri de pisici; sau pot fi cărate sus într-un copac-cămară, ca la leopard. Perioadele de

intensa activitate atletică din timpul vînatului și al fazelor de ucidere se intercalează cu perioade de mare lene și relaxare. În timpul disputelor sociale, armele sălbatice, atît de vitale pentru a ucide, constituie o potențială amenințare pentru viața și membrele animalului în dispute și rivalități, oricît de minore. Dacă doi lupi sau doi lei au ceva de împărțit, ei sînt ambii atît de puternic înarmați încît lupta ar putea duce ușor, într-o chestiune de secunde, la mutilare sau moarte. Aceasta ar putea pune serios în pericol supraviețuirea speciei și, în decursul lungii evoluții care le-a dat acestor specii armele lor letale pentru uciderea prăzii, ele au dezvoltat din necesitate și puternice inhibiții în privința utilizării armelor asupra altor membri ai propriei specii. Aceste inhibiții par a avea o bază genetică specifică: ele nu trebuie să fie învățate. S-au dezvoltat atitudini de supunere care în mod automat potolesc un animal dominant și-i inhibă atacul. Posedarea acestor semnale este o parte vitală a modului de viață al carnivorelor "pure".

Metoda efectivă de a vîna variază de la o specie la alta. Leopardul pîndește sau se ascunde solitar și în ultimă clipă se aruncă asupra prăzii. Pentru cita[1] ea este o hoinăreală atentă în căutarea prăzii urmată de un sprint decisiv. La leu este de obicei o acțiune în grup, cu prada mînată în panică de către un leu spre ceilalți, care stau ascunși. Pentru o haită de lupi ea poate consta dintr-o manevră de încercuire urmată de o ucidere în grup. Pentru o haită de câini sălbatici africani este în mod tipic o urmărire fără milă, un câine după altul mergînd la atac pînă cînd prada în goană este slăbită de pierderea sîngelui.

Studii recente făcute în Africa au dezvăluit că hiena pătată este tot un vînător sălbatic de haită și nu, așa cum s-a crezut întotdeauna, în primul rînd un animal care se hrănește cu stîrvuri. Greșeala s-a făcut deoarece haitele de hiene se formează numai noaptea, iar o hrănire cu stîrvuri de importanță minoră a fost întotdeauna înregistrată în timpul zilei. Pot vîna împreună pînă la treizeci de animale. Ele întrec cu ușurință zebrele sau antilopele pe care le urmăresc și care nu îndrăznesc să alerge cu viteza lor maximă de pe timp de zi. Hienele încep să sfîșie picioarele oricărei prăzi pe care o ajung, pînă cînd una este suficient de rănită ca să rămînă în urmă din turma aflată în goană. Toate hienele atunci converg

[1] Specie de leopard din India *(n.t.)*

spre aceasta, sfîșiindu-i părțile moi pînă cînd cade și este ucisă. Hienele se stabilesc în comunități de vizuine. Grupul sau "clanul" care folosește acest cămin-bază poate număra între zece și o sută de membri. Femelele nu se îndepărtează din jurul acestei baze, dar masculii sînt mai mobili și pot hoinări prin alte regiuni. Între clanuri există o agresivitate considerabilă dacă indivizi hoinari sînt prinși în afara teritoriului propriului clan, dar agresivitatea este redusă între membrii aceluiași clan.

Împărțirea hranei este cunoscută ca fiind practicată de o serie de specii. Desigur, cînd se ucide mult este carne suficientă pentru întregul grup de vînători și nu e nevoie de multă ceartă, dar în unele cazuri împărțirea e dusă mai departe decît atît. Ciinii sălbatici africani, de exemplu, sînt cunoscuți prin aceea că-și regurgitează hrana unul altuia după ce s-a terminat vînătoarea. În unele cazuri au făcut acest lucru într-o asemenea măsură încît s-a spus despre ei că au un "stomac comun".

Carnivorele care au pui întîmpină probleme considerabile în asigurarea hranei pentru progenitura lor în creștere. Leoaicele vînează și cară carnea înapoi la vizuină, sau înghit porții mari de carne pe care apoi o regurgitează pentru pui. Ocazional s-a relatat despre lei masculi care dau asistență în această chestiune, dar nu pare a fi o practică uzuală. Lupii masculi, pe de altă parte, sînt cunoscuți prin aceea că străbat pînă la cincisprezece mile[1] pentru a face rost de hrană, atît pentru femelă cît și pentru pui. Pot căra înapoi oase mari cu carne pentru ca cei mici să le roadă, sau pot înghiți bucăți de carne atunci cînd ucid și apoi le regurgitează la intrarea în vizuină.

Acestea sînt, așadar, unele dintre trăsăturile de principale ale carnivorelor specializate, așa cum se leagă ele de modul lor de viață de animale care vînează. Cum se compară ele cu cele ale maimuțelor cu și fără coadă, care sînt culegătoare tipice de fructe?

Echipamentul senzorial al primatelor superioare este mult mai dominat de simțul văzului decît de simțul mirosului. În lumea lor de cățărătoare în copaci, a vedea bine este cu mult mai important decît a adulmeca bine, și ritul s-a scurtat considerabil, dînd ochilor o vedere de ansamblu mult mai bună. În căutarea hranei, culorile fructelor sînt indicii prețioase și, spre deosebire de carnivore, primatele și-au dezvoltat o foarte bună

[1] Aproximativ 24 km

vedere în culori. Ochii lor sînt de asemenea buni în înregistrarea detaliilor statice. Hrana lor este statică și detectarea mișcărilor infime este mai puțin vitală decît recunoașterea diferențelor subtile de formă și țesut. Auzul este important, dar mai puțin decît pentru ucigașii de pradă, și urechile lor externe sînt mai mici și le lipsește mobilitatea în răsucire pe care o au cele ale carnivorelor. Simțul gustului este mai rafinat. Dieta este mai variată și puternic aromată – sînt mai multe de gustat. În special există un răspuns pozitiv puternic la obiecte cu gust dulce.

Fizicul primatelor este bun pentru urcat și cățărat, dar nu e făcut pentru sprinturi de mare viteză pe sol și nici pentru acțiuni de uzură îndelungate. Este mai curînd corpul agil al unui acrobat decît structura solidă a unui atlet puternic. Mîinile sînt bune pentru a apuca, dar nu pentru a sfîșia sau a lovi. Maxilarele și dinții sînt rezonabili de puternice, dar nu se compară cu aparatul masiv de prindere și sfărîmare al carnivorelor. Uciderea ocazională a unei prăzi mici, insignifiante, nu necesită eforturi deosebit de mari. A ucide nu este, de fapt, o parte esențială a modului de viață al primatelor.

Hrănirea se întinde pe o bună parte a zilei. În locul ospețelor pantagruelice urmate de posturi lungi, maimuțele cu și fără coadă mestecă tot timpul – o viață de gustări non-stop. Sînt, desigur, perioade de repaus, în mod obișnuit la miezul zilei și în timpul nopții, dar contrastul rămîne totuși izbitor. Hrana statică se află întotdeauna acolo, doar așteptînd să fie culeasă și mîncată. Tot ce au de făcut animalele este să se mute de la un loc cu hrană la altul, după cum li se schimbă gusturile, sau după cum fructele intră și ies din sezon. Nu se face nici o depozitare a hranei decît, pentru foarte puțin timp, în pungile umflate ale obrajilor anumitor maimuțe.

Fecalele sînt mai puțin mirositoare decît cele ale mîncătoarelor de carne și nu s-a dezvoltat vreun comportament special în vederea debarasării de ele, din moment ce cad din copaci pe jos și departe de animale. Cum grupul se mută tot timpul, există prea puțin pericolul ca o anumită zonă să devină exagerat de infestată sau de mirositoare. Chiar și marile maimuțe care își fac culcușul jos în paturi speciale își schimbă locul în fiecare noapte, astfel că nu au de ce să-și pună problema igienei culcușului. (Cu toate acestea, este oarecum surprinzătoare constatarea că 99 la sută din culcușurile de gorilă abandonate dintr-o zonă din Africa aveau bălegar de gorilă în ele și că în

73 la sută animalele au stat întinse pe el. Faptul constituie un risc de îmbolnăvire prin creșterea șanselor de reinfectare și este o ilustrare remarcabilă a dezinteresului fundamental față de fecale al primatelor.)

Datorită naturii statice și abundenței hranei, nu este nevoie ca grupul de primate să se despartă pentru a o căuta. Ele pot să se mute, să fugă, să se odihnească și să doarmă împreună într-o comunitate strîns unită, fiecare membru urmărind mișcările și acțiunile tuturor celorlalți. Fiecare individ al grupului va ști destul de bine, în orice moment, ce face fiecare din ceilalți. Este un procedeu total necarnivor. Chiar și la acele specii de primate care se despart din cînd în cînd, unitatea cea mai mică nu este niciodată alcătuită dintr-un singur individ. O maimuță solitară este o ființă vulnerabilă. Ei îi lipsesc puternicele arme naturale ale carnivorelor și în izolare cade ușor pradă ucigașilor ce stau la pîndă.

Spiritul de cooperare, care este prezent la vînătorii în haită, cum sînt lupii, este în mare parte absent în lumea primatelor. La ele, competitivitatea și dominația sînt la ordinea zilei. Competiția în ierarhia socială este, desigur, prezentă la ambele grupuri, dar e mai puțin temperată de acțiuni de cooperare în cazul maimuțelor. Manevrele complicate, coordonate, de asemenea nu sînt necesare: secvențele acțiunii de hrănire nu necesită a fi puse cap la cap într-un mod atît de complex. Primata poate trăi mult mai mult de la un minut la altul, de la mînă la gură.

Deoarece hrana primatei se găsește pretutindeni în jurul ei la îndemînă, nu este nevoie aproape deloc să acopere distanțe mari. Au fost studiate cu atenție grupuri de gorile sălbatice, cele mai mari dintre primatele actuale, și li s-au urmărit mișcările, astfel încît acum știm că ele parcurg în medie aproximativ o treime de milă[1] pe zi. Doar uneori se deplasează cîteva sute de picioare[2]. Carnivorele, prin contrast, trebuie frecvent să parcurgă multe mile la o singură incursiune după vînat. Se cunosc unele cazuri cînd au parcurs peste 50 de mile[3] după vînat, trebuindu-le cîteva zile pînă să se întoarcă acasă. Acest act al reîntoarcerii la un cămin stabil este tipic pentru carnivore, dar este cu mult mai puțin obișnuit printre maimuțe. Adevărat, un grup de primate trăiește într-o zonă

[1] Cca 535 m
[2] 1 picior = 30,479 cm
[3] Cca 80 km

destul de clar definită drept "acasă", dar noaptea își face culcușul oriunde se întîmplă să-și fi terminat peregrinările din timpul zilei. Ajunge să cunoască regiunea generală în care trăiește deoarece întotdeauna hoinărește încoace și încolo prin ea, dar tinde să folosească întreaga zonă mult mai la voia întîmplării. De asemenea, interacțiunea dintre o ceată și cea învecinată este mai puțin defensivă și mai puțin agresivă decît în cazul carnivorelor. Un teritoriu este, prin definiție, o zonă apărată și deci primatele nu sînt în mod obișnuit animale teritoriale.

Un lucru mărunt, dar care este relevant aici: carnivorele au purici dar primatele nu. Maimuțele cu și fără coadă sînt sicîite de păduchi și de alți paraziți externi dar, contrar opiniei populare, ele sînt complet lipsite de purici, dintr-un motiv foarte clar. Pentru a-l înțelege, este necesar să examinăm ciclul de viață al puricelui. Această insectă își depune ouăle nu pe corpul gazdei sale, ci printre rosăturile din locul de dormit al victimei. Ouălor le sînt necesare trei zile pentru a sparge lăsînd să iasă larve mici, tîrîtoare. Aceste larve nu se hrănesc cu sînge, ci cu resturi care s-au acumulat în murdăria vizuinei sau bîrlogului. După două săptămîni ele țes o gogoașă și se metamorfozează în nimfă. Rămîn în această stare de adormire aproximativ încă două săptămîni pînă să iasă ca adulți, gata să sară pe un corp-gazdă adecvat. Astfel, cel puțin în prima sa lună de viață puricele este rupt de specia gazdei. Reiese clar de aici de ce un mamifer nomad, așa cum este o maimuță cu sau fără coadă, nu este sicîit de purici. Chiar dacă cîțiva purici rătăciți se nimeresc pe unul și se împerechează cu succes, ouale lor vor rămîne în urmă pe măsură ce grupul de primate se mută, iar cînd gogoașele se desfac nu va mai fi nici o gazdă "acasă" pentru ca legătura să poată continua. Puricii sînt prin urmare paraziți numai ai animalelor cu un cămin stabil așa cum sînt carnivorele tipice. Semnificația acestui fapt se va vedea imediat.

Comparînd diferitele moduri de viață ale carnivorelor și primatelor, m-am axat în mod firesc pe de o parte pe vînătorii tipici de cîmp deschis, iar pe de altă parte pe culegătorii de fructe tipici care trăiesc în pădure. Există anumite excepții minore de la regulile generale de ambele părți, dar acum trebuie să ne îndreptăm atenția asupra unei excepții majore – maimuța goală. În ce măsură a fost ea capabilă să se schimbe,

să-și îmbine moștenirea de mîncătoare de fructe cu noul adoptatul regim de carnivoră? Ce tip anume de animal a devenit din această cauză?

Să începem cu aceea că avea un echipament senzorial nepotrivit vieții pe sol. Nasul îi era prea slab, iar urechile insuficient de sensibile. Fizicul îi era fără de speranță de inadecvat pentru epuizantele teste de rezistență și pentru sprinturi fulger. În privința personalității, aceasta era dominată mai curînd de spiritul competitiv decît de cel de cooperare și era neîndoielnic slabă în privința planificării și a concentrării. Dar din fericire avea un creier excelent, deja mai bun ca inteligență generală decît al rivalilor săi carnivori. Ridicîndu-și corpul în poziție verticală, modificîndu-și mîinile într-un fel și picioarele în altul, îmbunătățindu-și creierul în continuare și folosindu-l cît de intens putea, avea o șansă.

Acest lucru este ușor de spus, dar a trebuit un timp îndelungat pentru a se realiza, și a avut tot felul de repercusiuni asupra altor aspecte ale vieții sale zilnice, după cum vom vedea în capitolele ce urmează. În clipa de față nu trebuie să ne preocupe decît cum s-a realizat acest lucru și cum i-a afectat comportamentul la vînătoare și în hrănire.

Cum bătălia urma a fi cîștigată mai curînd de creier decît de forța mușchilor, trebuia făcut un pas evolutiv spectaculos care să-i mărească puterea creierului. Ceea ce s-a întîmplat a fost cam ciudat: maimuța vînător a devenit o maimuță infantilă. Acest truc în evoluție nu este unic; el s-a petrecut la un număr de cazuri complet separate. Spus foarte simplu, este un proces (numit neotenie) prin care anumite caractere juvenile sau infantile sînt reținute și prelungite în viața adultă. (Un exemplu faimos este axolotul, un fel de salamandră care poate rămîne în stadiul de mormoloc toată viața și poate crește în această stare.)

Modul în care acest proces al neoteniei ajută creierul primatelor să crească și să se dezvolte, se înțelege cel mai bine dacă analizăm fătul unei maimuțe tipice. Înainte de naștere creierul fetușului maimuței crește rapid în dimensiune și complexitate. Cînd animalul se naște, creierul său a atins deja șaptezeci la sută din mărimea finală a celui de adult. Restul de treizeci la sută se realizează repede în primele șase luni de viață. Chiar și un pui de cimpanzeu își încheie dezvoltarea creierului în decurs de douăsprezece luni de la naștere. Specia noastră, prin contrast, are la naștere un creier care este de numai douăzeci și trei la sută din mărimea sa finală de adult.

Creşterea rapidă continuă încă şase ani după naştere, iar întregul proces nu se termină pînă în jurul celui de-al douăzeci şi treilea an de viaţă.

Pentru dumneavoastră şi pentru mine, deci, creşterea creierului continuă aproximativ încă zece ani *după* ce am atins maturitatea sexuală, dar pentru cimpanzeu ea este terminată cu şase sau şapte ani *înainte* ca animalul să devină activ din punct de vedere reproductiv. Aceasta explică foarte clar ce se înţelege atunci cînd spunem că am devenit maimuţe infantile, dar este esenţial să explicăm această afirmaţie. Noi (sau mai degrabă, strămoşii noştri maimuţe-vînător) am devenit infantili în anumite privinţe, dar în altele nu. Ritmurile de dezvoltare ale diferitelor noastre proprietăţi s-au defazat. În timp ce sistemele noastre reproductive o luau repede înainte, creşterea creierului la noi rămînea în urmă. Şi tot aşa s-a întîmplat cu diferite alte părţi ale alcătuirii noastre, unele fiind foarte mult încetinite, altele doar puţin, iar altele deloc. Cu alte cuvinte, a fost un proces de infantilism diferenţiat. O dată ce tendinţa s-a pornit, selecţia naturală a favorizat menţinerea oricăror caracteristici din structura animalului care îl ajutau să supravieţuiască în noul său mediu ostil şi dificil. Creierul nu a fost singura parte a corpului afectată: poziţia corpului a fost şi ea influenţată în acelaşi mod. Un mamifer nenăscut îşi are axa capului în unghi drept cu axa trunchiului. Dacă s-ar naşte astfel capul său ar fi orientat în jos spre sol atunci cînd se mişcă pe cele patru picioare, dar înainte de naştere capul se roteşte spre înapoi, astfel ca axa sa este în linie cu cea a trunchiului. Deci, cînd se naşte şi umblă, capul îi este orientat spre înainte, aşa cum trebuie. Dacă un astfel de animal ar începe să umble pe picioarele posterioare în poziţie verticală, capul i-ar fi orientat spre în sus, privind la cer. Pentru un animal vertical, cum este maimuţa-vînător, este important aşadar să se păstreze unghiul capului din stadiul de fetus, menţinîndu-l în unghi drept cu corpul astfel ca, în ciuda noii poziţii în locomoţie, capul să privească înainte. Aceasta este, desigur, ceea ce s-a întîmplat şi, încă o dată, este un exemplu de neotenie, faza dinaintea naşterii fiind păstrată în cea postnatală şi în viaţa adultă.

Multe dintre celelalte caractere fizice speciale ale maimuţei-vînător pot fi redate astfel: gîtul lung şi subţire, aplatizarea feţei, dimensiunea mică a dinţilor şi erupţia lor întîrziată, absenţa încreţirii puternice a sprîncenelor şi nerotirea degetului mare de la picior.

Faptul că atît de multe caracteristici embrionare separate au fost de valoare potenţială pentru maimuţa-vînător în noua sa postură a reprezentat breşa evolutivă de care avea nevoie. Dintr-un singur salt neotenic ea şi-a putut dobîndi atît creierul de care avea nevoie cît şi corpul care să i se potrivească. Putea să alerge în poziţie verticală, cu mîinile libere pentru mînuirea armelor şi totodată şi-a dezvoltat creierul care să poată concepe armele. Mai mult decît atît, nu numai că a devenit mai inteligentă în manipularea obiectelor, ci a avut şi o copilărie mai lungă în timpul căreia putea învăţa de la părinţi şi de la alţi adulţi. Maimuţele fără coadă şi cimpanzeii sînt în copilărie jucăuşe, exploratoare şi inventive, dar faza aceasta moare repede. Copilăria maimuţei goale era, în această privinţă, prelungită direct pînă în viaţa adultă din punct de vedere sexual. Era timp din belşug pentru a imita şi a învăţa tehnici speciale ce fuseseră puse la punct de generaţiile anterioare. Slăbiciunile sale ca vînător fizic şi instinctiv puteau fi mai mult decît compensate prin inteligenţa şi posibilităţile sale imitative. Ea putea fi învăţată de către părinţi aşa cum nici un animal nu mai fusese învăţat pînă atunci.

Dar numai învăţarea nu era suficientă. Era necesară şi o contribuţie genetică. Modificările genetice de bază din natura maimuţei-vînător trebuiau să însoţească şi ele acest proces. Dacă cineva ar lua pur şi simplu o primată obişnuită, culegătoare de fructe, care trăieşte în pădure, de tipul celei descrise mai înainte şi i-ar da un creier mare şi un corp de vînător, ar fi dificil ca ea să devină o maimuţă cu succes la vînătoare fără alte cîteva modificări. Modelele sale comportamentale de bază ar fi greşite. Ea ar putea fi capabilă să cîntărească lucrurile şi să planifice într-un mod foarte inteligent, dar pornirile sale animalice de prim ordin ar fi de tip necorespunzător. Învăţarea ar lucra *împotriva* tendinţelor ei naturale, nu numai în comportamentul privind hrănirea, ci şi în comportamentul ei social general, agresiv şi sexual, şi în toate celelalte aspecte comportamentale de bază ale vechii sale existenţe de primată. Dacă aici nu s-ar lucra şi asupra modificărilor genetic controlate, atunci noua educaţie a tinerei maimuţe-vînător ar fi o sarcină obositoare, practic imposibilă. Pregătirea culturală poate realiza mult, dar oricît de strălucitoare ar fi maşinăria centrilor superiori ai creierului, ea necesită un sprijin considerabil din partea zonelor inferioare.

Dacă privim acum înapoi la diferențele dintre o carnivoră "pură" tipică și o primată "pură" tipică, putem vedea cum s-a ajuns probabil la ele. O carnivoră avansată separă acțiunile de căutare a hranei (vînatul și ucisul) de acțiunile mîncatului. Ele au devenit două sisteme motivaționale distincte deprinzînd numai parțial unul de celălalt. S-a ajuns la aceasta deoarece întreaga secvență este atît de lungă și epuizantă. Actul hrănirii este prea îndepărtat și astfel acțiunea de a ucide a devenit o recompensă prin ea însăși. Cercetări asupra pisicilor au indicat chiar că secvența aici s-a subdivizat în continuare. Prinderea prăzii, uciderea ei, prepararea ei (jumulirea) și mîncatul ei, fiecare își au propriile sisteme motivaționale parțial independente. Dacă unul din aceste modele comportamentale este satisfăcut deplin, aceasta nu le satisface în mod automat și pe celelalte.

Pentru primata culegătoare de fructe situația este complet diferită. Fiecare secvență de hrănire, cuprinzînd simpla căutare a hranei și apoi înghițirea ei imediată este comparativ atît de scurtă, încît nu este necesară o despărțire în sisteme motivaționale separate. Acest lucru este ceva ce ar trebui schimbat, și schimbat radical, în cazul maimuței-vînător. Vînătoarea ar trebui să-și aducă propria ei recompensă, nu ar mai putea să acționeze ca o secvență a apetitului ce duce la consumarea mesei. Probabil, ca și la pisică, vînarea, uciderea și prepararea hranei și-ar dezvolta fiecare propriile lor scopuri separate, independente, ar deveni fiecare scopuri în sine. Fiecare ar trebui atunci să-și găsească expresia și nu s-ar putea ca unul să fie estompat prin satisfacerea altuia. Dacă examinăm – așa cum vom face într-un capitol ulterior – comportamentul legat de hrănire al actualelor maimuțe goale, vom vedea că există o mulțime de indicii că ceva de acest gen s-a și întîmplat.

Pe lîngă faptul că a devenit un ucigaș biologic (în opoziție cu unul cultural), maimuța-vînător a trebuit, de asemenea, să-și modifice repartițiile în timp ale comportamentului său legat de masă. Au dispărut gustările minut-după-minut și au apărut mesele consistente, distanțate. Hrana se depozita. În sistemul comportamental trebuia să se constituie o tendință fundamentală de a reveni la un cămin fix. Capacitățile de orientare și de regăsire a căminului trebuiau îmbunătățite. Defecația trebuia să devină un model comportamental organizat în spațiu, o activitate privată (ca la carnivore), în locul uneia comune (ca la primate).

Am menționat că un rezultat al utilizării unui cămin fix este că face posibilă parazitarea de către purici. Am mai spus despre carnivore că au purici, dar primatele nu. Dacă maimuța-vînător era unică între primate prin aceea că avea un cămin fix, atunci ne-am aștepta ca ea să încalce regula primatelor și în privința puricilor, și pare sigur că așa au stat lucrurile. Știm că astăzi specia noastră este parazitată de aceste insecte și că avem propriul nostru tip de purice – unul care aparține unei specii diferite de alți purici, unul care a evoluat o dată cu noi. Dacă a avut timp suficient pentru a se dezvolta într-o nouă specie, atunci trebuie că este cu noi într-adevăr de foarte mult timp, suficient de lung pentru a fi fost o companie nedorită încă de demult, din primele noastre zile de maimuță-vînător.

Din punct de vedere social maimuța-vînător a trebuit să-și sporească instinctul de a comunica și a coopera cu semenii săi. Expresiile faciale și vocalizările au trebuit să devină mai complicate. Cu noile arme în mînă, a trebuit să dezvolte semnale puternice care să inhibe atacurile din interiorul grupului social. Pe de altă parte, cu un cămin fix pe care să-l apere, a trebuit să dezvolte răspunsuri agresive mai puternice față de membri grupurilor rivale.

Datorită cerințelor noului său mod de viață, ea a trebuit să-și atenueze puternicul instinct al primatelor de a nu părăsi niciodată grosul grupului.

Ca parte a nou instituitului spirit de cooperare și datorită naturii eratice a resurselor de hrană, ea a trebuit să înceapă să-și împartă hrana. Ca și lupii paterni menționați anterior, și masculii maimuței-vînător au trebuit să care rezerve de hrană acasă pentru femelele ce alăptau și pentru puii lor care creșteau încet. Acest gen de comportament patern trebuia să fie o nouă direcție evolutivă, pentru că regula generală a primatelor este că toată grija părintească vine din partea mamei. (Numai o primată înțeleaptă, ca maimuța noastră-vînător, își cunoaște tatăl.)

Datorită extrem de lungii perioade de dependență a celor mici și a pretențiilor lor multiple, femelele erau aproape încontinuu consemnate acasă. În această privință noul mod de viață al maimuței-vînător a ridicat o problemă specială, pe care nu au cunoscut-o și carnivorele "pure" tipice: rolul sexelor trebuia să devină mai distinct. Vînătorile, spre deosebire de cele ale carnivorelor "pure", au trebuit să ajungă a fi

organizate de grupuri alcătuite numai din masculi. Dacă era ceva care să acționeze împotriva firii primatelor, tocmai asta era. Deoarece nu se mai pomenise ca un mascul viril al primatelor să plece în căutare de hrană și să-și lase femelele neprotejate împotriva avansurilor altor masculi care s-ar întîmpla să treacă prin apropiere. Cu oricîtă pregătire culturală, problema nu se putea rezolva. Era ceva care cerea o modificare radicală în comportamentul social.

Răspunsul a fost realizarea unui cuplu. Maimuțele-vînător mascul și femelă trebuiau să se îndrăgostească și să-și rămînă credincioși unul altuia. Aceasta este o tendință comună multor altor grupuri de animale, dar este rară printre primate. Ea a rezolvat trei probleme dintr-o dată. A însemnat că femelele rămîneau legate de masculii lor individuali și credincioase lor în timpul cînd aceștia erau plecați la vînătoare. A însemnat că rivalitățile sexuale grave dintre masculi erau atenuate. Ceea ce a ajutat la dezvoltarea spiritului lor de cooperare. Dacă urmau să vineze împreună cu succes, se cuvenea ca atît masculii mai slabi cît și cei mai puternici să-și aibă rolul lor. Ei trebuiau să joace un rol central și nu puteau fi aruncați la periferia societății, așa cum se întîmplă la atît de multe specii de primate. Mai mult, cu nou create arme, exclusiv artificiale, masculul maimuței-vînător s-a văzut puternic constrîns să reducă orice sursă de neînțelegere în cadrul tribului. În al treilea rînd, crearea unei familii alcătuite dintr-un mascul și o femelă a însemnat că și progenitura avea de cîștigat. Sarcina grea a creșterii și pregătirii copilului care se dezvolta încet cerea o strînsă unitate a familiei. La alte grupuri de animale, fie ele pești, păsări sau mamifere, cînd este o povară prea mare pentru a o putea duce un singur părinte, constatăm formarea unui cuplu puternic, care-i leagă pe părinții mascul și femelă unul de celălalt pe toată durata sezonului creșterii puilor. Acest lucru este ceea ce s-a întîmplat și în cazul maimuțelor-vînător.

În acest fel, femelele erau sigure de sprijinul masculilor lor și se puteau devota îndatoririlor materne. Masculii erau siguri de loialitatea femelelor lor, erau pregătiți să le părăsească pentru vînătoare și evitau să se bată între ei pentru ele. Iar progeniturile se bucurau de maximum de grijă și atenție. Sună ca o soluție ideală, dar implică o schimbare majoră în comportamentul socio-sexual al primatelor și, așa cum vom vedea mai încolo, procesul nu a fost niciodată desăvîrșit. Reiese clar din

comportamentul actual al speciei noastre că această tendință a fost doar parțial încheiată și că vechile noastre instincte de primate continuă să reapară în forme minore.

Acesta este așadar modul în care maimuța-vînător și-a asumat rolul de carnivora ucigașă și în conformitate cu care și-a modificat obiceiurile de primată. Am sugerat că toate au fost modificări biologice de bază mai curînd decît niște simple modificări de cultură, și că noile specii s-au modificat genetic în felul acesta. Poate o considerați o afirmație nejustificată. Poate aveți impresia – atît de puternică este îndoctrinarea culturală – că modificările ar fi putut foarte bine să apară prin învățare și dezvoltarea noilor tradiții. Mă îndoiesc de acest lucru. Nu trebuie decît să ne uităm la comportamentul speciei noastre din ziua de azi pentru a vedea că nu așa stau lucrurile. Progresele culturale ne-au dat un progres tehnologic din ce în ce mai impresionant, dar oriunde acesta se ciocnește de caracteristicile noastre biologice de bază întîmpină o rezistență puternică. Modelele comportamentale fundamentale fixate în primele noastre zile de maimuțe-vînător încă se fac simțite în tot ceea ce întreprindem, oricît de înălțător ar fi. Dacă organizarea activităților noastre mai pămîntești – hrănirea, teama, agresivitatea, sexul, grija părintească – s-ar fi dezvoltat numai prin mijloace culturale, nu încape îndoială că pînă acum ni le-am fi controlat mai bine și le-am fi modelat într-un fel sau altul astfel încît să corespundă extraordinarelor și crescîndelor cerințe la care le supun progresele noastre tehnologice. Dar n-am reușit acest lucru. Ne-am înclinat în mod repetat capul în fața naturii noastre animalice și am admis tacit existența fiarei complexe care se agită în noi. Dacă sîntem sinceri, vom mărturisi că vor trebui să treacă milioane de ani și să se petreacă același proces genetic care a pus fiara acolo, pentru a o modifica. Între timp, civilizațiile noastre incredibil de complicate vor putea să prospere numai dacă le proiectăm astfel încît să nu se ciocnească sau să nu tindă să suprime cerințele noastre animalice fundamentale. Din păcate, creierul nostru rațional nu este întotdeauna în acord cu creierul nostru sentimental. Sînt multe exemple care arată unde lucrurile au apucat-o pe un drum greșit, iar societățile umane s-au prăbușit ori s-au bagatelizat.

În capitolele ce urmează vom încerca să vedem cum s-a întîmplat acest lucru, dar mai întîi este o întrebare la care trebuie să răspundem – întrebarea pusă la începutul acestui

capitol. Cînd am întîlnit prima dată această specie ciudată am observat că avea o trăsătură care se detașa imediat dintre celelalte, atunci cînd era plasată ca specimen într-un lung șir de primate. Trăsătura era pielea sa despuiată, ceea ce m-a determinat, ca zoolog, să numesc această ființă "maimuța goală". Am văzut între timp că i s-ar putea da oricît de multe nume adecvate: maimuța verticală, maimuța făuritoare de unelte, maimuța teritorială și așa mai departe. Dar nu ele au fost primele lucruri pe care le-am observat. Privită simplu, ca specimen zoologic într-un muzeu, goliciunea este cea care are un impact imediat, și acesta este numele la care vom rămîne, chiar și numai pentru a o alinia altor studii zoologice și pentru a ne aminti că această este maniera specială în care o abordăm. Dar care este semnificația ciudatei trăsături? De ce naiba să fi devenit maimuța-vînător o maimuță goală?

Din păcate fosilele nu ne pot ajuta în privința diferențelor la piele și păr, așa că habar nu avem cînd anume precis a avut loc marea denudare. Putem fi destul de siguri că nu s-a petrecut înainte ca strămoșii noștri să-și fi părăsit căminele din pădure. Este o evoluție atît de ciudată încît pare mult mai probabil a fi fost încă o caracteristică a scenei marii transformări din cîmp deschis. Dar cum s-a întîmplat exact, și cum a ajutat-o pe maimuța nou apărută să supraviețuiască?

Problema i-a frămîntat pe experți timp îndelungat și multe teorii fanteziste au fost avansate. Una dintre cele mai promițătoare idei este că a fost parte integrantă a procesului de neotenie. Dacă examinați un pui de cimpanzeu la naștere veți constata că are capul bine acoperit cu păr, dar corpul îi este aproape neacoperit. Dacă această stare ar fi întîrziată în viața animalului adult, prin neotenie, aspectul părului cimpanzeului adult ar fi foarte asemănător cu al nostru.

Este interesant că la specia noastră suprimarea creșterii părului de către neotenie nu a fost dusă complet pînă la capăt. Fătul în creștere pornește pe drumul acoperirii cu păr proprie mamiferelor, astfel că între a șasea și a opta lună de viață intrauterină ajunge aproape complet învelit cu păr fin. Această haină fetală este cunoscută sub numele de *lanugo* și nu este dată jos pînă cu puțin înainte de naștere. Nou-născuții prematuri vin uneori pe lume purtînd încă acest lanugo, spre groaza părinților, dar, cu excepția unor cazuri foarte rare, el cade foarte curînd. Nu se cunosc mai mult de aproximativ treizeci de cazuri înregistrate de familii cu progenitură care, maturizîndu-se, ajunge complet acoperită cu blană.

Chiar și așa, toți membrii adulți ai speciei noastre au un număr mare de fire de păr pe corp – mai multe, de fapt, decît rudele noastre cimpanzeii. Nu e atît că am pierdut fire întregi de păr cît faptul că ne-au crescut numai fire de păr anemice. (Întîmplător, acest lucru nu este valabil pentru toate rasele – negrii au suferit o pierdere a părului reală precum și aparentă.) Faptul i-a determinat pe anumiți anatomiști să declare că nu ne putem considera o specie fără păr sau despuiată, iar o renumită autoritate în materie a mers pînă acolo încît să spună că afirmația potrivit căreia noi sîntem "cea mai puțin păroasă dintre toate primatele este, prin urmare, foarte departe de a fi adevărată; iar numeroasele teorii străniі care au fost avansate pentru a explica imaginara pierdere a firelor de păr sînt, cu părere de rău, nenecesare". Acest lucru în mod clar nu are sens. Este ca și cum am spune că deoarece orbul are o pereche de ochi, el nu e orb. Din punct de vedere funcțional, sîntem puternic despuiați și pielea noastră este expusă total lumii exterioare. Este o stare de lucruri care oricum trebuie explicată, indiferent cîte fire de păr minuscule putem număra cu lupa.

Explicarea prin neotenie ne dă numai un indiciu asupra modului în care s-a ajuns la dispariția blănii. Ea nu ne spune nimic despre valoarea nudității ca o caracteristică nouă ce a ajutat maimuța goală să supraviețuiască în mediul său ostil. S-ar putea argumenta că nu a avut nici o valoare, că a fost doar un rezultat secundar al altor modificări neotenice, mai vitale, ca de pildă dezvoltarea creierului. Dar așa cum am văzut deja, procesul neoteniei este o întîrziere diferențiată a altor procese ale dezvoltării. Unele lucruri se încetinesc mai mult decît altele – vitezele creșterii se defazează. Este greu de crezut, prin urmare, că o trăsătură infantilă atît de periculoasă potențial precum nuditatea avea să fie lăsată să persiste pur și simplu pentru că alte modificări se încetineau. Dacă nu ar fi avut o valoare specifică pentru noua specie, ar fi fost repede rezolvată prin selecție naturală.

Care a fost atunci valoarea pielii nude din punct de vedere al supraviețuirii? O explicație este că atunci cînd maimuța-vînător și-a abandonat trecutul nomad și s-a stabilit într-un cămin fix, vizuinele sale au devenit puternic infestate cu paraziți ai pielii. Folosirea acelorași locuri de dormit noapte de noapte se consideră a fi furnizat un teren anormal de propice dezvoltării unei game variate de căpușe de tot felul, purici și

gîndaci pînă într-acolo încît situația crea un risc serios de îmbolnăvire. Lepădîndu-și haina de păr, locuitorii vizuinelor erau mai în măsură să facă față problemei.

Această idee ar putea avea un sîmbure de adevăr, dar cu greu ar fi putut fi de importanță majoră. Prea puține alte mamifere ce locuiesc în vizuini – și sînt sute de specii din care să alegem – au luat această măsură. Oricum, dacă la nuditate s-a ajuns pe altă cale, se poate ca ea să fi înlesnit înlăturarea supărătorilor paraziți ai pielii, sarcină care și astăzi ocupă o bună parte din timpul primatelor păroase.

O altă idee mergînd pe aceeași linie este că maimuța-vînător avea obiceiuri de hrănire atît de murdare încît o haină de blană s-ar fi năclăit și murdărit repede și, iarăși riscul de îmbolnăvire. Se subliniază faptul că vulturii, care își înfig capul și gîtul în hoituri însîngerate, și-au pierdut penele de pe aceste părți ale corpului; și că aceeași evoluție, extinsă asupra întregului corp, ar fi putut avea loc și la maimuțele-vînător. Dar capacitatea lor de a crea unelte cu care să ucidă și să jupoaie prada, nu se prea poate să o fi precedat pe aceea de a folosi alte obiecte pentru a-și curăța părul. Chiar și un cimpanzeu din sălbăticie folosește ocazional frunzele ca hîrtie igienică atunci cînd are probleme cu defecația.

S-a avansat chiar ideea că descoperirea focului a fost cea care a dus la pierderea hainei de blană. Se argumentează că maimuța-vînător ar fi simțit frigul doar în timpul nopții și că, o dată ce a dispus de luxul de a sta în jurul unui foc de tabără, s-a putut dispensa de blană putînd astfel face față mai bine căldurii din timpul zilei.

O altă teorie, mai ingenioasă, este că, înainte de a deveni maimuță-vînător, maimuța-de-sol care părăsise inițial pădurea a cunoscut o fază îndelungată de maimuță-acvatică. Ea este înfățișată ca mutîndu-se spre țărmurile mărilor tropicale în căutare de hrană. Acolo ar fi găsit moluște și crustacee și alte ființe litorale relativ din abundență, o rezervă de hrană mult mai bogată și mai atractivă decît cea din cîmpie. La început s-ar fi grupat în jurul bazinelor naturale formate de stînci și al apelor de adîncime mică, dar treptat ar fi început să înoate la adîncimi mai mari și să se scufunde după hrană. În timpul acestui proces, se argumentează, și-ar fi pierdut părul la fel ca și alte mamifere care s-au reîntors la apa mării. Numai capul, care ieșea deasupra nivelului apei, și-ar fi păstrat haina de blană pentru a-l apăra de razele directe ale soarelui. Apoi, mai

tîrziu, cînd uneltele sale (inițial create prin spargerea scoicilor deschise) au progresat suficient, ar fi părăsit leagănul litoralului îndreptîndu-se spre spațiile deschise ale cîmpiei ca vînător în formare.

Se susține că această teorie explică de ce noi sîntem astăzi atît de agili în apă, pe cînd cimpanzeii, rudele noastre actuale cele mai apropiate, sînt atît de neajutorați și se înecă repede. Explică forma aerodinamică a corpului nostru și chiar și poziția noastră verticală, cea din urmă presupunîndu-se a fi apărut pe măsură ce am pătruns tot mai adînc în apă. Ea lămurește o trăsătură ciudată a orientării firelor de păr ale corpului nostru. O examinare atentă dezvăluie că minusculele noastre rămășițe de fire de păr de pe spate diferă izbitor de cele ale altor maimuțe. La noi ele sînt îndreptate diagonal spre înapoi și spre interior, către șira spinării. Aceasta urmează direcția curentului de apă ce trece peste corpul unui înotător și indică faptul că, dacă haina de păr s-a modificat înainte de a fi pierdută, atunci s-a modificat exact cum trebuia pentru a se reduce rezistența întîmpinată la înot. Se mai scoate în evidență faptul că sîntem unici între toate primatele prin aceea că sîntem singurii care posedă un strat gros de grăsime subcutanată. Este interpretat ca echivalentul unturii unei balene sau foci, un mijloc izolator de compensare. Se accentuează faptul că nici o altă explicație nu s-a dat acestei trăsături a anatomiei noastre. Chiar și natura sensibilă a mîinilor noastre este explicată prin teoria acvatică. O mînă suficient de grosolană, la urma urmei, poate apuca un băț sau o piatră, dar este nevoie de o mînă suplă, sensibilă pentru a pipăi hrana în apă. Probabil că aceasta a fost modul în care maimuța-de-sol și-a dobîndit inițial super mîna sa, și apoi a trecut-o gata făcută maimuței-vînător. În final, teoria acvatică îi înțeapă pe tradiționalii vînători de fosile subliniind că au fost unici în însuccesul lor de a descoperi legăturile vitale ce lipsesc din trecutul nostru străvechi, și le vinde pontul că, dacă și-ar da osteneala să caute prin zonele ce alcătuiau coastele litorale africane de acum un milion și ceva de ani, ar putea găsi ceva ce i-ar avantaja.

Din păcate, acest lucru rămîne încă de făcut și, în ciuda dovezilor indirecte foarte tentante, teoriei acvatice îi lipsește un suport solid. Ea explică elegant o serie de trăsături speciale, dar cere în schimb acceptarea unei ipotetice faze evolutive majore pentru care nu există dovezi directe. (Chiar dacă în cele din urmă

se va dovedi a fi adevărată, ea nu va veni într-o contradicție flagrantă cu tabloul general al evoluției maimuței-vînător din maimuța-de-sol. Va însemna pur și simplu că maimuța-de-sol a trecut printr-o ceremonie mai mult decît salutară a botezului.)

Un argument complet diferit de alte ipoteze sugerează că, în loc să evolueze ca răspuns la mediul fizic, pierderea părului a fost o tendință socială. Cu alte cuvinte ea a început nu ca un mijloc mecanic, ci ca un semnal. Bucăți de piele neacoperită pot fi văzute la o serie de specii de primate iar în anumite cazuri ele par să acționeze ca semne de recunoaștere a speciei, permițînd unei maimuțe cu sau fără coadă să o identifice pe altă ca aparținînd propriului tip de maimuțe, sau altui tip. Pierderea părului de către maimuța-vînător este privită pur și simplu ca o caracteristică selectată arbitrar care s-a întîmplat a fi adoptată ca însemn al identității de către această specie. Desigur nu se poate nega că nuditatea pronunțată trebuie să fi făcut ca maimuța goală să fie uimitor de ușor de identificat, dar există numeroase alte căi mai puțin drastice de a atinge același scop fără sacrificarea unei haine izolatoare valoroase.

O altă sugestie mergînd pe aceeași linie prezintă pierderea părului ca o extindere a semnalizării sexuale. Se pretinde că mamiferele masculi sînt în general mai păroase decît femelele lor și că, prin extinderea acestei diferențe între sexe, femela maimuței goale a reușit să devină din ce în ce mai atractivă din punct de vedere sexual pentru mascul. Tendința de pierdere a părului ar afecta și masculul, dar într-o mai mică măsură și cu păstrarea unor zone speciale de contrast, cum ar fi barba.

Această ultimă idee poate explica diferențele de sex în privința părului, dar iarăși, pierderea izolației corpului ar fi un preț mare numai pentru o înfățișare sexy, chiar și cu grăsime subcutanată ca mijloc de compensare parțială. O modificare a acestei idei este că nu a fost atît înfățișarea cît sensibilitatea la pipăit care era importantă din punct de vedere sexual. Se poate argumenta că expunîndu-și pielile nude unul altuia în timpul contactelor sexuale, atît masculul cît și femela ar deveni mai sensibili la stimulii erotici. La o specie care evolua spre perechea-cuplu, aceasta ar accentua efectul excitant al activităților sexuale și ar întări sudura cuplului prin intensificarea recompenselor copulării.

Poate cea mai comună explicație dată lipsei părului este că aceasta a apărut ca mijloc de răcorire. Ieșind din pădurile umbroase, maimuța-vînător s-a expus unei temperaturi mult mai mari decît cea cunoscută anterior și se presupune că și-a dat jos haina păroasă

pentru a nu se supraîncălzi. La suprafață explicația este destul de rezonabilă. Și noi, la urma urmei, ne scoatem jachetele într-o zi toridă de vară. Dar ea nu rezistă la o analiză mai profundă. În primul rînd, nici unul dintre celelalte animale (de aproximativ mărimea noastră) din cîmp deschis nu a procedat la fel. Dacă totul ar fi atît de simplu ne-am putea aștepta să vedem lei fără blană și șacali fără blană. În schimb aceștia au haine cu păr scurt, dar des. Expunerea pielii nude la aer mărește în mod cert șansele de pierdere a căldurii, dar în același timp ea crește cîștigul de căldură și riscul de vătămare datorită razelor solare, așa cum știe oricine face plajă. Experiențele din deșert au arătat că purtarea unei vestimentații ușoare reduce pierderea de căldură prin diminuarea evaporării apei, dar reduce și cîștigul de căldură din mediu cu 55 la suta din cifra obținută în condiții de nuditate totală. La temperaturi cu adevărat ridicate, hainele mai grele și libere, de tipul celor preferate în țările arabe, reprezintă o protecție mai bună chiar decît hainele ușoare. Ele opresc pătrunderea căldurii, dar totodată permit aerului să circule în jurul corpului și ajută la evaporarea transpirației răcoritoare.

În mod clar situația este mai complicată decît pare la început. Ea depinde mult de nivelurile exacte ale temperaturii mediului și de cantitatea de insolație directă. Chiar dacă presupunem că clima era favorabilă pierderii părului – adică moderat de caldă, dar nu toridă – tot mai trebuie să explicăm diferența izbitoare dintre haina naturală a maimuței goale și cea a altor carnivore din cîmp deschis.

Există o modalitate în care putem face acest lucru, și ea poate da cel mai bun răspuns de pînă acum la întreaga problemă a nudității noastre. Diferența esențială dintre maimuța-vînător și rivalii săi carnivori este că ea nu era fizic înzestrată pentru a țîșni fulgerător după pradă și nici chiar pentru a se angaja în urmăriri lungi și extenuante. Dar totuși, exact acest lucru trebuia să-l facă. A reușit datorită creierului său mai bun, care a determinat acțiuni mai inteligente și arme mai ucigătoare, dar în ciuda acestui fapt astfel de eforturi trebuie să fi fost pentru ea o încercare uriașă din punct de vedere al rezistenței fizice. Vînătoarea era atît de importantă pentru ea încît trebuia să se supună acestor eforturi, dar făcîndu-le este mai mult ca sigur că se supraîncălzea considerabil. Probabil că o puternică presiune selectivă a acționat în favoarea reducerii acestei supraîncălziri și orice mică îmbunătățire era binevenită, chiar dacă însemna sacrificii în alte direcții. Însăși supraviețuirea ei depindea de acest lucru. Acesta a fost cu siguranță factorul-cheie care a operat transformarea unei maimuțe-vînător

cu păr într-o maimuță goală. Cu neotenia care să ajute evoluția pe acest drum și cu avantajele suplimentare de importanță mai mică deja menționate, devenea o variantă viabilă. Prin pierderea hainei grele de păr și prin sporirea numărului de glande sudoripare pe toată suprafața corpului, se putea realiza o răcire considerabilă – nu pentru traiul din fiece clipă, ci pentru momentul suprem al vînătorii – cu producerea unei pelicule generoase de lichid care să se evapore de pe suprafața membrelor sale încordate și a trunchiului expuse la aer.

Sistemul nu ar avea succes, desigur, dacă clima ar fi prea toridă, datorită vătămării pielii expuse, dar într-un mediu moderat de cald ar fi acceptabil. Este interesant că tendința a fost însoțită de dezvoltarea unui strat de grăsime subcutanat, ceea ce indică faptul că în alte perioade era necesar să se mențină corpul cald. Dacă aceasta pare să contrabalanseze pierderea hainei de păr, nu trebuie uitat că stratul de grăsime ajută la menținerea căldurii corpului în condiții de frig, fără a stînjeni evaporarea transpirației cînd se produce supraîncălzirea. Combinarea părului redus cu sporirea numărului de glande sudorifice și cu stratul de grăsime de sub piele pare să le fi dat strămoșilor noștri care munceau din greu tocmai ce le trebuia, dacă ținem seama că vînătoarea era unul dintre cele mai importante aspecte ale noului lor mod de viață.

Deci, iată Maimuța Goală, verticală, vînînd, purtînd arme, teritorială, neotenică, deșteaptă, primată prin ascendență și carnivoră prin adopțiune, gata de a cuceri lumea. Dar ea este o orientare foarte nouă și experimentală, iar modelele noi au adeseori imperfecțiuni. Pentru ea principalele necazuri vor proveni din faptul că progresele sale de natură culturală o vor lua cu mult înaintea celor genetice. Genele sale vor rămîne în urmă și i se va aminti constant că, în ciuda tuturor realizărilor sale în modelarea mediului, ea este totuși în adîncul sufletului o biată maimuță goală.

Ajunși în acest punct, putem să-i lăsăm trecutul în urmă și să vedem cum îi merge în ziua de azi. Cum *se comportă* mai nuța goală modernă? Cum își rezolvă străvechile probleme ale hrănirii, luptei, împerecherii și creșterii celor mici? În ce măsură creierul său computer a fost capabil să-i reorganizeze instinctele de mamifer? Poate că a trebuit să facă mai multe concesii decît îi place să recunoască. Vom vedea.

CAPITOLUL DOI

SEXUL

DIN punct de vedere sexual maimuța goală se găsește astăzi într-o situație oarecum confuză. Ca primată este atrasă într-o direcție, în calitate de carnivoră prin adopțiune este ademenită spre o alta, iar ca membru al unei comunități complicate și civilizate este antrenată către a treia cale.

Mai întîi, ea își datorează toate calitățile sexuale de baza strămoșilor ei maimuțe de pădure, culegatoare de fructe. Aceste caracteristici au fost apoi modificate drastic pentru a se potrivi cu noul său mod de viață, de vînător în cîmp deschis. A fost destul de dificil, dar apoi ele, la rîndul lor, au trebuit să fie adaptate astfel ca să se potrivească dezvoltării rapide a unei structuri sociale tot mai complexe și mai determinate din punct de vedere cultural.

Prima dintre aceste schimbări, de la culegatorul de fructe sexual la vînătorul sexual, s-a realizat pe o perioada de timp relativ lunga și cu destul succes. A doua schimbare a avut mai puțin succes. A avut loc prea repede și a fost impusă ca depinzînd mai curînd de inteligență și de aplicarea constrîngerii prin învățare, decît de modificări biologice bazate pe selecție naturală. S-ar putea spune că nu atît progresul civilizației a modelat comportamentul sexual modern, cît comportamentul sexual a dat forma civilizației. Dacă vi se pare o afirmație ce merge prea departe, să-mi expun mai întîi punctul de vedere și apoi putem relua controversa la sfîrșitul capitolului.

Pentru început, trebuie să stabilim cu precizie cum se comportă astăzi maimuța goală cînd se manifestă din punct de vedere sexual. Acest lucru nu e atît de ușor pe cît pare, datorită marii variabilități ce există atît între societăți cît și în interiorul lor. Singura soluție este de a lua rezultate medii obținute pe eșantioane largi din cele mai reușite societăți. Societățile

mici, inapoiate și nereușite pot fi în mare măsură ignorate. Ele pot avea obiceiuri sexuale fascinante și bizare, dar biologic vorbind, ele nu mai reprezintă direcția principală a evoluției. Într-adevăr este foarte posibil ca tocmai comportamentul sexual neobișnuit să fi contribuit la transformarea lor în eșecuri biologice ca grupuri sociale.

Cele mai multe din informațiile detaliate de care dispunem provin dintr-un număr de studii efectuate cu eforturi deosebite în ultimii ani în America de Nord și se bazează în mare măsură pe această cultură. Din fericire, biologic ea este o cultură foarte mare și reușită și putem, fără a ne teme exagerat de denaturări, să o luăm ca reprezentativa pentru maimuța goală modernă.

Comportamentul sexual la specia noastră trece prin trei faze caracteristice: formarea perechii, activitatea precopulatorie și copularea, de obicei, dar nu întotdeauna, în această ordine. Etapa formării perechii, numită uzual curtare, este remarcabil de prelungită față de standardele animale, durînd frecvent săptămîni și chiar luni de zile. Ca la multe alte specii ea se caracterizează printr-un comportament experimental, contradictoriu, implicînd conflicte între teamă, agresiune și atracție sexuală. Nervozitatea și ezitările se reduc treptat dacă semnalele sexuale reciproce sînt suficient de puternice. Acestea implică expresii complexe ale feței, poziții ale corpului și vocalizări. Cele din urmă implică semnale sonore ale vorbirii, foarte specializate și simbolizate, dar în egală măsură de important, ele prezintă partenerului de sex opus un ton distinct de vocalizare. Despre un cuplu care-și face curte se spune adesea că "își șoptesc dulci nimicuri" și această expresie rezumă clar semnificația tonului vocii în opoziție cu ceea ce este rostit.

După etapele inițiale ale afișării vizuale și vocale, apar contacte simple între corpuri. Acestea însoțesc de obicei locomoția, care sporește considerabil acum cînd cei ce constituie perechea se află împreună. Contactele mînă-în-mînă și braț-la-braț sînt urmate de contacte gură-față și gură-la-gură. Apare îmbrățișarea reciprocă, atît static cît și în timpul mersului. Sînt obișnuite porniri bruște în fugă spontană, în jocul de-a prinselea, în sărituri și dans și pot reapărea șabloane de joacă juvenilă.

O bună parte din această fază a formării perechii poate avea loc în public, dar cînd se trece în faza premergătoare copulării, este căutată intimitatea și modelele comportamentale

ce urmează se desfășoară în izolare față de alți membri ai speciei, cît mai departe posibil. O dată cu faza premergătoare copulării apare ca izbitoare adoptarea tot mai des a unei poziții orizontale. Contactele corp-la-corp sporesc atît ca forță cît și ca durată. Pozițiile unul lîngă celălalt de mică intensitate duc la contacte față-față de mare intensitate. Aceste poziții se pot menține multe minute și chiar cîteva ore, în timp ce semnalele vocale și vizuale devin treptat mai puțin importante, iar cele tactile tot mai frecvente. Ultimele implică mici mișcări și apăsări de diferite intensități cu toate părțile corpului, dar în special cu degetele, mîinile, buzele și limba. Îmbrăcămintea este parțial sau total înlăturată și stimularea tactilă piele-pe-piele este extinsă pe o suprafață cît mai mare posibil.

Contactele gură-la-gură ating cea mai mare frecvență și cea mai lungă durată în această fază, presiunea exercitată de buze variind de la delicatețe extremă la violență extremă. În timpul răspunsurilor de intensitate mai mare buzele sînt despărțite iar limba este introdusă în gura partenerului. Mișcările active ale limbii sînt apoi folosite pentru a stimula pielea sensibilă din interiorul gurii. Buzele și limba mai sînt aplicate și pe multe alte zone ale corpului partenerului, în special pe lobii urechilor, pe gît, și pe organele genitale. Masculul acordă o atenție deosebită sînilor și sfîrcurilor femelei, iar contactul cu buzele și limba se prelungește aici într-un lins și supt mai minutios. O dată contactate, organele genitale ale partenerului pot deveni și ele ținta unor acțiuni repetate de acest gen. Cînd se întîmplă acest lucru, masculul se concentrează în mare măsură asupra clitorisului femelei, femela asupra penisului masculului, deși sînt implicate și alte zone în ambele cazuri.

Pe lîngă sărutat, lins și supt, gura mai este aplicată pe diferite zone ale corpului partenerului pentru a mușca cu diferite intensități. În mod obișnuit nu înseamnă mai mult decît o ciugulire ușoară a pielii, sau o ciupire delicată, dar poate deveni uneori o mușcătură puternică sau chiar dureroasă.

Intercalat între runde de stimulare orală a corpului partenerului, și adesea însoțind-o, pipăitul este și el mult practicat. Mîinile și degetele explorează întreaga suprafață a corpului, concentrîndu-se în special asupra feței și, mai intens, asupra feselor și a regiunii genitale. Ca și la contactele orale, masculul acordă o atenție deosebită sînilor și sfîrcurilor femelei. Oriunde se plimbă, degetele lovesc și mîngîie repetat. Din cînd în cînd apucă cu forță și își înfig unghiile adînc în carne.

Femela poate apuca penisul masculului, sau îl poate mîngîia numai, simulînd mişcările copulării, iar masculul stimulează organele genitale ale femelei, îndeosebi clitorisul, în mod asemănător, din nou adesea cu mişcări ritmice.

Pe lîngă aceste contacte cu gura, cu mîna şi în general corporale, există şi o tendinţă – în perioada de intensă activitate pre-copulatorie – de a-şi freca ritmic organele genitale de corpul partenerului. Se observă de asemenea o tendinţă puternică de alăturare şi încrucişare a braţelor şi picioarelor, cu contracţii ocazionale puternice ale muşchilor, astfel încît corpul este proiectat într-o stare de tensiune violentă, urmată de relaxare.

Aceştia sînt, aşadar, stimulii sexuali care sînt daţi partenerului în timpul rundelor de activitate premergătoare copulării, şi care generează suficientă excitaţie sexuală fiziologică pentru ca să se producă copularea. Copularea începe cu introducerea penisului masculului în vaginul femelei. Acest lucru se face în mod obişnuit cu cuplul faţă în faţă, masculul deasupra femelei, ambii în poziţie orizontală, cu picioarele femelei depărtate. Sînt multe variante ale acestei poziţii, aşa cum vom discuta mai tîrziu, dar ea este cea mai simplă şi cea mai obişnuită. Masculul începe apoi o serie de mişcări ritmice pelviene de tip du-te-vino. Ele pot varia considerabil ca forţă şi viteză, dar într-o situaţie lipsită de inhibiţie sînt de obicei mai degrabă rapide şi adînc penetrante. Pe măsură ce copularea înaintează există tendinţa de a reduce cantitativ contactele orale şi manuale sau cel puţin de a le reduce fineţea şi complexitatea. Cu toate acestea, formele acum subsidiare, de stimulare mutuală continuă încă într-o oarecare măsură aproape pe tot parcursul secvenţelor copulării.

Faza copulării este de obicei mult mai scurtă decît cea premergătoare. Masculul ajunge la actul mîntuitor al ejaculării spermei în cîteva minute în cele mai multe cazuri, dacă nu sînt utilizate tactici deliberate de întîrziere. Alte primate femele par să nu ajungă la apogeu în secvenţele sexuale, dar maimuţa goală este neobişnuită în această privinţă. Dacă masculul continuă copularea pentru o perioadă de timp mai lungă, femela ajunge şi ea în cele din urmă la un moment de maxim consum, o experienţă exploziv orgasmică, la fel de violentă şi eliberatoare ca şi a masculului, şi fiziologic identică cu ea în totul, cu singura excepţie evidentă a ejaculării spermei. Unele femele pot ajunge la acest punct foarte repede, altele deloc, dar în medie el este atins între 10 şi 20 de minute de la începerea copulării.

Este ciudat că există această discrepanţă între mascul şi femelă în ceea ce priveşte timpul necesar pentru a ajunge la apogeul actului sexual şi la eliberarea din încordare. Este o chestiune ce va trebui discutată în detaliu mai tîrziu cînd va fi analizată semnificaţia funcţională a diferitelor şabloane sexuale. Este suficient să spunem în acest punct că masculul poate depăşi factorul timp şi poate conduce femela la orgasm, fie prin prelungirea şi intensificarea stimulării premergătoare copulării, astfel încît ea este deja puternic excitată înainte de a avea loc introducerea penisului, sau el poate utiliza tactici de autoinhibiţie în timpul copulării pentru a-şi întîrzia propriul apogeu, sau poate continua copularea imediat după ejaculare şi înainte de a-şi pierde erecţia, sau poate să se odihnească pentru puţin timp şi apoi să se copuleze pentru a doua oară. În cazul din urmă, apetitul său sexual redus va face automat să-i trebuiască mult mai mult timp pentru a ajunge la următorul apogeu ceea ce îi va da femelei suficient timp cu această ocazie pentru a şi-l atinge pe al ei.

După ce ambii parteneri au ajuns la orgasm urmează, în mod normal, o perioadă considerabilă de epuizare, relaxare, odihnă şi deseori somn.

De la stimulii sexuali trebuie să ne îndreptăm acum atenţia către reacţiile sexuale. Cum răspunde corpul la toată această stimulare intensă? La ambele sexe au loc însemnate intensificări ale pulsului, ale tensiunii şi respiraţiei. Aceste schimbări încep în timpul activităţilor premergătoare copulării şi ating un maxim în timpul apogeului copulării. Pulsul, care, în condiţii normale, este cuprins între 70 – 80 pe minut, creşte pînă la 100 în timpul primelor faze ale excitaţiei sexuale, apoi urcă pînă la 130 în timpul excitaţiei intense şi atinge un maxim de aproximativ 150 în momentul orgasmului.

Tensiunea, care începe la aproximativ 120, urcă pînă la 200 sau chiar 250 la apogeul actului sexual. Respiraţia devine mai adîncă şi mai rapidă pe măsură ce excitaţia creşte şi apoi, pe măsură ce se apropie orgasmul, devine un gîfîit prelungit, adesea însoţit de gemete şi mormăieli ritmice. La apogeu, faţa poate fi contorsionată, cu gura larg deschisă şi nările dilatate, asemănător cu ceea ce se vede la un atlet la limita efortului, sau la cineva care n-are aer.

O altă schimbare majoră care are loc în timpul excitării sexuale este o schimbare puternică a repartizării sîngelui, din regiunile de profunzime către zonele de suprafaţă ale corpului.

Această forțare totală a unui surplus de sînge în piele duce la o serie de rezultate remarcabile. Ea creează nu numai un corp care se simte, în general, mai cald la atingere – aprinderea sau focul sexual – ci și modificări specifice într-o serie de zone specializate. La intensități mari ale excitației apare o roșeață sexuală caracteristică. Ea se poate vedea cel mai adesea la femelă, la care apare de obicei în regiunea stomacului și partea superioară a abdomenului, apoi se întinde către partea superioară a sînilor, a toracelui, în general, între sîni și pe părțile lor laterale sfîrșind, în cele din urmă, sub sîni. Fața și gîtul pot fi și ele implicate. La femelele cu un răspuns foarte intens poate cuprinde și zona inferioară a abdomenului, umerii, coatele, iar la orgasm, coapsele, fesele și spatele. În anumite cazuri, ea poate acoperi întreaga suprafață a corpului. A fost descrisă ca o eruptie de tipul pojarului și pare a fi un semnal sexual vizual. Ea apare, dar în mai puține cazuri și la mascul unde, la fel, începe din regiunea superioară a abdomenului, se răspîndește pe piept, pe gît și pe față. Ocazional acoperă și antebrațele și coapsele. O dată ce s-a ajuns la apogeu, roșeața sexuală dispare rapid estompîndu-se în ordine inversă succesiunii în care a apărut.

Pe lîngă roșeața sexuală și vasodilatația generală are loc și o vasocongestie pronunțată a diferitelor organe dilatabile. Această acumulare de sînge este cauzată de faptul că arterele pompează sînge în aceste organe mai repede decît pot venele să-l evacueze.

Starea respectivă poate fi menținută o perioadă de timp considerabilă deoarece umflarea vaselor de sînge din organe contribuie ea însăși la închiderea venelor care încearcă să evacueze sîngele. Această are loc la buze, nas, lobii urechilor, sfîrcuri și organe genitale la ambele sexe și de asemenea la sînii femelelor. Buzele devin umflate, mai roșii și mai ieșite în afară ca oricînd. Părțile moi ale nasului se umflă, iar nările se dilată. Lobii urechilor se îngroașă și se umflă și ei. Sfîrcurile se măresc și se întăresc la ambele sexe, dar mai mult la femele. (Această se datorește nu numai vasocongestiei, ci și contracției musculare a sfîrcurilor.) Lungimea sfîrcurilor femelei crește cu pînă la un centimetru, iar diametrul sfîrcului cu pînă la jumătate de centimetru. Regiunea areolară de piele pigmentată din jurul sfîrcurilor se înflamează și se colorează mai intens la femelă, dar nu și la mascul. Totodată sînul femelei se

mărește considerabil. Cînd se ajunge la orgasm sînul unei femele obișnuite crește cu pînă la 25% din mărimea sa normală. El devine mai tare, mai rotunjit și mai pronunțat.

Organele genitale ale ambelor sexe suferă modificări considerabile, pe măsură ce excitația crește. În pereții vaginului femelei are loc o masivă vasocongestie care duce la lubrifierea rapidă a traiectului vaginal. În unele cazuri aceasta se poate realiza în cîteva secunde de la începutul activității premergătoare copulării. Are loc o alungire și o dilatare a celor două treimi superioare ale traiectului vaginal, lungimea totală a vaginului crescînd pînă la 10 centimetri în faza de puternică excitație sexuală.

Pe măsură ce se apropie orgasmul, se produce o umflare a treimii inferioare a traiectului vaginal, iar în timpul orgasmului propriu-zis are loc o contracție prin spasm muscular a acestei regiuni, de două pînă la patru secunde, urmată de contracții ritmice la intervale de opt zecimi de secundă. La fiecare orgasm sînt trei pînă la cincisprezece astfel de contracții ritmice.

Pe durata excitației, organele genitale ale femelei se dilată considerabil. Labiile exterioare se deschid și se pot mări de două pînă la trei ori față de normal. Labiile interioare se dilată și ele de două sau de trei ori față de diametrul normal și ajung să depășească învelișul protector al labiilor exterioare, adăugînd prin aceasta încă un centimetru la lungimea totală a vaginului. Pe măsură ce excitația crește apare o a doua modificare puternică a labiilor interioare. Deja vasocongestionate și proeminente, ele își schimbă acum culoarea în roșu aprins.

Clitorisul (corespondentul la femelă al penisului masculului) devine și el mai mare și mai proeminent cînd începe excitația sexuală, dar pe măsură ce excitația se intensifică, dilatația labială tinde să mascheze această modificare, iar clitorisul este retras sub învelișul labial. El nu poate în această etapă tîrzie să fie stimulat de penis, dar în starea sa de dilatare și sensibilizare poate fi încă afectat indirect de presiunea ritmică la care este supus prin mișcările de penetrație ale masculului.

Penisul suferă o modificare considerabilă o dată cu excitarea sexuală. Din starea sa moale, flască, se dilată, se întărește și se ridică prin intermediul unei intense vasocongestii. Lungimea sa normală, medie, de 9 centimetri și jumătate

creşte cu şapte pînă la opt centimetri. Diametrul creşte şi el considerabil, dînd speciei cel mai mare penis erect dintre toate primatele actuale.

În momentul apogeului sexual al masculului au loc puternice contracţii musculare ale penisului care expulzează lichidul seminal în traiectul vaginal. Primele dintre aceste contracţii sînt cele mai puternice şi au loc la intervale de 0,8 dintr-o secundă – aceeaşi rată ca şi contracţiile vaginale orgasmice ale femelei.

Pe durata excitaţiei pielea scrotală a masculului se strînge şi mobilitatea testiculelor este redusă. Ele sînt ridicate printr-o scurtare a canalelor seminale (aşa cum, într-adevăr, sînt ele la frig, teamă şi mînie) şi sînt ţinute strîns alipite de corp. Vasocongestia zonei duce la dilatarea testiculelor cu pînă la 50% sau 100%.

Iată, aşadar, principalele modificări care afectează configuraţia corporală a masculului şi a femelei ca urmare a activităţii sexuale. O dată ce s-a ajuns la apogeu toate transformările notate sînt rapid inversate, iar individul în repaus de după actul sexual revine repede la starea fiziologică normală, liniştită. Există un răspuns final, post-orgasmic ce merită menţionat. Poate apărea o sudaţie abundentă atît a masculului cît şi a femelei imediat după apogeul sexual şi fenomenul poate avea loc indiferent cît de mult sau cît de puţin efort fizic a fost depus în activităţile sexuale anterioare. Totuşi, deşi nu este legată de consumul fizic total, ea are o legătură cu intensitatea orgasmului în sine. Pelicula de sudoare apare pe spate, coapse şi partea superioară a pieptului. Sudoarea poate curge de la subsuori. În cazuri de mare intensitate, întregul trunchi, de la umeri pînă la coapse, poate fi implicat. Palmele şi tălpile transpiră şi ele, iar cînd faţa se înroşeşte poate apărea transpiraţia şi pe frunte şi deasupra buzei superioare.

Acest scurt rezumat al stimulilor sexuali ai speciei noastre şi al răspunsurilor la aceştia poate acum servi ca bază pentru discutarea semnificaţiei comportamentului nostru sexual în relaţie cu originea şi modul nostru general de viaţă, dar mai întîi merită subliniat că diferitele stimulente şi răspunsuri menţionate nu au toate aceeaşi frecvenţă. Unele apar inevitabil ori de cîte ori un mascul şi o femelă practică o activitate sexuală, dar altele se manifestă numai într-un număr limitat de cazuri. Chiar şi aşa, ele au o frecvenţă suficient de mare pentru a fi socotite drept "caracteristici ale speciei". În privinţa

răspunsurilor corpului, roşeaţa în actul sexual se întîlneşte la 75% din femele şi la aproximativ 25% din masculi. Erecţia sfîrcurilor este universală la femele, dar apare numai la 60% din masculi. Sudaţia abundentă după orgasm este o trăsătură a 33% atît din masculi cît şi din femele.

Cu excepţia acestor cazuri specifice, majoritatea celorlalte reacţii corporale menţionate sînt totdeauna prezente deşi, desigur, intensitatea şi durata lor efectivă variază în funcţie de circumstanţe.

Un alt punct ce trebuie clarificat este modul în care aceste activităţi sexuale sînt repartizate pe întreaga durată a vieţii individului. În primul deceniu de viaţă nu poate avea loc o activitate sexuală adevărată la nici unul dintre sexe. La copiii mici se poate observa mult din aşa-numita "joacă sexuală", dar pînă ce femela nu a început să ovuleze iar masculul să ejaculeze, în mod evident şabloanele sexuale nu pot apărea. Menstruaţia începe la unele femele la vîrsta de zece ani şi, pînă la paisprezece ani, 80% din tinerele femele au o menstruaţie activă. Pînă la 19 ani o au deja toate. Dezvoltarea părului pubian, lăţirea şoldurilor şi umflarea sînilor însoţesc această modificare şi, de fapt, o preced puţin. Creşterea generală a corpului se derulează mai încet şi nu se termină pînă în al douăzeci şi unulea an.

Prima ejaculare la băieţi nu are loc de obicei pînă nu au unsprezece ani, astfel că ei sînt din punct de vedere sexual mai întîrziaţi decît fetele. (Cea mai timpurie ejaculare înregistrată este la opt ani, dar este un lucru cît se poate de ieşit din comun.) Pînă la doisprezece ani, 25% din băieţi au avut experienţa primei ejaculări, iar pînă la paisprezece ani o au deja 80%. (În acest moment, aşadar, ei le-au ajuns din urmă pe fete.) Vîrsta medie pentru prima ejaculare este treisprezece ani şi zece luni. Ca şi la fete, aceasta este însoţită de modificări caracteristice. Părul începe să crească pe corp, în special în regiunea pubiană şi pe faţă. Succesiunea lui obişnuită de apariţie este: regiunea pubiană, subsuoară, zona de deasupra buzelor, obrajii, bărbia, şi apoi, mult mai treptat, pieptul şi celelalte părţi ale corpului. În locul lăţirii şoldurilor are loc o lărgire a umerilor. Vocea devine mai gravă. Această ultimă schimbare se observă şi la fete, dar într-o măsură mult mai mică. La ambele sexe se manifestă şi o accelerare a creşterii organelor genitale propriu-zise.

Este interesant că, dacă se măsoară reacția de răspuns sexual în funcție de frecvența orgasmului, masculul ajunge mult mai repede la performanța de vîrf decît femela. Deși masculii își încep procesul de maturizare sexuală la un an, un an și ceva după fete, ei ating apogeul orgasmic în adolescență, în timp ce fetele nu îl ating pînă pe la 25 sau chiar 30 de ani. De fapt, femela speciei noastre trebuie să aibă vîrsta de 29 de ani pentru a putea intra în rezonanță intimă cu orgasmul unui mascul de 15 ani. Numai 23% din femelele de 15 ani au trăit deja experiența orgasmului, iar cifra se ridică numai la 53% pînă la vîrsta de 20 de ani. Pînă la 35 de ani ajunge la 90%.

Masculul adult realizează în medie aproximativ trei orgasme pe săptămînă, și peste 7% ejaculează zilnic sau de mai multe ori pe zi. Frecvența cea mai ridicată a orgasmului la masculul normal este între 15 și 30 de ani, și apoi scade constant de la 30 de ani pînă la bătrînețe. Capacitatea de a ejacula de mai multe ori se diminuează, iar unghiul la care penisul realizează erecția scade și el. Erecția poate fi menținută în medie aproape o oră spre vîrsta de 20 de ani, dar scade numai la 7 minute la 70 de ani. Cu toate acestea, 70% din masculi sînt încă activi din punct de vedere sexual la vîrsta de 70 de ani.

Un tablou asemănător de diminuare a sexualității se întîlnește și la femelă, o dată cu înaintarea în vîrstă. Încetarea mai mult sau mai puțin bruscă a ovulației nu reduce în mod marcant intensitatea răspunsului sexual, cînd populația este luată ca întreg. Există, totuși, mari variații individuale în ceea ce privește influența sa asupra comportamentului sexual.

Cea mai mare parte a activității copulatorii despre care discutăm are loc atunci cînd partenerii formează o pereche. Aceasta poate lua forma unei căsătorii recunoscute oficial, sau a unei legături neoficiale oarecare. Marea frecvență a copulării non-maritale, care se știe că există, nu trebuie considerată ca implicînd o promiscuitate aleatorie. În majoritatea cazurilor ea implică obișnuita curtare și comportamentul tipic de formare al perechii, chiar dacă perechea rezultată nu este destul de durabilă. Aproximativ 90% din populație ajunge să formeze perechi, dar numai 50% din femele și 84% din masculi trăiesc experiența copulării înainte de căsătorie. Pînă la vîrsta de 40 de ani, 26% din femelele măritate și 50% din masculii însurați trăiesc experiența copulării extraconjugale. De asemenea, perechile oficiale se destramă complet într-un număr de cazuri

și sînt abandonate (0,9%, în 1956, în America, de exemplu). Mecanismul de constituire a perechilor la specia noastră, deși foarte puternic, este departe de a fi perfect.

Acum cînd avem toate aceste fapte înaintea noastră putem începe să punem întrebări. Cum ne ajută să supraviețuim modul în care ne comportăm din punct de vedere sexual? De ce ne comportăm în felul acesta și nu altfel? Putem fi ajutați la aceste întrebări dacă mai punem una: cum este comportamentul nostru sexual în comparație cu cel al altor primate actuale?

Imediat putem vedea că există o activitate sexuală mult mai intensă la propria noastră specie decît la oricare alte primate, inclusiv cele cu care ne înrudim cel mai îndeaproape. La ele, lunga fază a curtării lipsește. Cu greu vreuna din maimuțele cu și fără coadă stabilește relații tip cuplu îndelungate. Șabloanele premergătoare copulării sînt scurte și de obicei nu constau în altceva decît cîteva expresii faciale și simple vocalizări. Copularea însăși este și ea foarte scurtă. (La babuini, de exemplu, timpul scurs de la montă pînă la ejaculare nu este mai lung de 7 pînă la 8 secunde, cu un total de nu mai mult de cincisprezece mișcări pelviene, adesea mai puține.) Femela pare a nu trăi experiența unui apogeu. Dacă există ceva ce ar putea fi numit orgasm, acela este un răspuns trivial în comparație cu cel al femelei speciei noastre.

Perioada de receptivitate sexuală a femelei maimuței cu sau fără coadă este mai restrînsă. De obicei ea durează numai aproximativ o săptămînă, sau puțin mai mult, din ciclul lor lunar. Chiar și această este un progres față de mamiferele inferioare, la care este limitată mai drastic la timpul efectiv al ovulației; dar la specia noastră tendința primatelor către o receptivitate mai îndelungată a fost împinsă pînă la limită, astfel încît femela este receptivă practic tot timpul. O dată ce femela maimuței cu coadă sau fără coadă este gestantă, sau alăptează, ea încetează de a mai fi sexual activă. Din nou, specia noastră și-a întins activitatea sexuală și în aceste perioade, așa încît numai cu puțin înainte și cu puțin după naștere, copularea este serios limitată.

Categoric, maimuța goală este cea mai sexy primată actuală. Pentru a afla cauza trebuie să privim din nou înapoi la originea sa. Ce s-a întîmplat? Mai întîi a trebuit să vină dacă voia să supraviețuiască. În al doilea rînd, a trebuit să aibă un creier mai bun care să depășească handicapul corpului său

ncadecvat vinătorii. În al treilea rînd, a trebuit să aibă o copilărie mai lungă pentru a-i creşte un creier mai mare şi pentru a-l educa. În al patrulea rînd, femelele au trebuit să se preocupe numai de copii în timpul cît masculii vînau. În al cincilea rînd, masculii au trebuit să coopereze unul cu altul la vînătoare. În al şaselea rînd, ei au trebuit să stea vertical şi să utilizeze arme pentru ca vînătoarea să fie încununată de succes. Nu vreau să las să se înţeleagă că aceste modificări au avut loc în această ordine; dimpotrivă, ele s-au petrecut fără îndoială treptat şi în acelaşi timp, fiecare modificare contribuind şi la cealaltă. Pur şi simplu enumer cele şase modificări majore, de bază, ce au avut loc o dată cu evoluţia maimuţei-vînător. Inerente acestor modificări sînt, cred eu, toate ingredientele necesare pentru a alcătui actuala noastră complexitate sexuală.

Să începem prin a spune că masculii trebuiau să fie siguri că femelele aveau să le fie fidele cînd le lăsau singure şi se duceau la vînat. Astfel femelele au trebuit să dezvolte o tendinţă de formare a perechilor. Dacă era ca masculii mai slabi să coopereze la vînătoare, lor trebuia să li se dea mai multe drepturi sexuale. Femelele ar fi trebuit să fie cu mai multă largheţe împărţite, organizarea sexuală să fie mai democratică, mai puţin tiranică. Totodată, tendinţa de a forma perechi ar fi trebuit să fie mult mai puternică şi la masculi. Mai mult, masculii erau acum înarmaţi cu arme aducătoare de moarte, iar rivalităţile sexuale erau mult mai periculoase: din nou, un motiv serios ca fiecare mascul să fie satisfăcut cu o singură femelă. Peste toate acestea erau obligaţiile, mult mai mari pentru părinţi, faţă de odraslele care creşteau încet. Trebuia dezvoltat un comportament parental, iar îndatoririle părinţilor împărţite între mamă şi tată; un alt motiv serios pentru un cuplu puternic.

Luînd această situaţie ca punct de pornire putem vedea acum cum alte lucruri au decurs din ea. Maimuţa goală a trebuit să-şi dezvolte capacitatea de a se îndrăgosti, pentru a se canaliza sexual către un singur partener pentru a crea un cuplu. Oricum aţi lua-o, se ajunge la acelaşi lucru. Cum a reuşit ea să o facă? Care au fost factorii care i-au favorizat această tendinţă? Ca primată, ea avea deja înclinaţia de a forma cupluri nedurabile, de cîteva ore sau poate chiar şi cîteva zile, dar acum tendinţă trebuia intensificată şi extinsă. Un lucru care i-a venit în ajutor a fost propria sa copilărie prelungită. În timpul anilor lungi de creştere avea şansa să-şi

dezvolte o relaţie personală adînca cu părinţii, relaţie mult mai puternica şi durabilă decît ar fi putut cunoaşte oricare maimuţă tînără. Pierderea aceste legături cu părinţii o dată cu maturizarea şi independenţa crea un "vid de relaţie" – gol ce trebuia umplut. Era prin urmare deja pregătită pentru dezvoltarea unei legături noi, la fel de puternică, care s-o înlocuiască pe cealaltă.

Chiar dacă era suficient pentru a-i intensifica nevoia de a forma un nou cuplu, tot ar mai fi trebuit ceva în plus care să-l menţină. El trebuia să dureze suficient de mult pentru lungul proces de creştere al unei familii. Dacă se îndrăgostea, trebuia să rămînă îndragostită. Dezvoltînd o fază de curtare prelungită şi excitantă putea asigura prima condiţie, dar mai trebuia ceva şi după aceea. Metoda cea mai simplă şi cea mai directă de a realiza acest lucru era de a face activităţiile "în doi" ale perechii mai complicate şi mai recompensante. Cu alte cuvinte, să faca sexul mai sexy.

Cum s-a realizat aceasta? În toate modurile posibile, pare a fi raspunsul. Daca privim acum înapoi la comportamentul maimuţei goale din ziua de azi, putem vedea cum a prins forma modelul. Receptivitatea sporită a femelei nu poate fi explicata numai prin creşterea natalităţii. Este adevărat că fiind pregatită să se copuleze cînd se afla încă în faza materna de creştere a unui copil, femela măreşte natalitatea. Cu perioada de dependenţa foarte lungă, ar fi fost un dezastru daca s-ar fi întîmplat aşa. Dar aceasta nu poate explica de ce ea este gata să primească masculul şi să aibă apetit sexual pe parcursul fiecăruia din ciclurile ei lunare. Ea ovulează numai la o anumită dată în timpul ciclului, astfel încît copularea în tot restul timpului nu poate avea o funcţie de procreare. Ponderea mare a copulării la specia noastră are în vedere evident nu producerea de progenituri, ci cimentarea cuplului asigurînd partenerilor sexuali recompense reciproce. Consumarea repetată a actului sexual la o pereche-cuplu este deci categoric nu un fel de produs sofisticat, decadent al civilizaţiei moderne, ci o tendinţă adînc înrădăcinată, cu fundament biologic şi sănătoasă din punct de vedere al evoluţiei speciei noastre.

Chiar şi cînd a încetat să treacă prin ciclurile lunare – cu alte cuvinte, cînd este însărcinată – femela îşi păstrează receptivitatea faţă de mascul. Acest lucru este şi el deosebit de important deoarece, în sistemul un mascul – o femelă ar fi periculos ca masculul să fie frustrat o perioadă prea îndelungată. S-ar pune în pericol legătura cuplului.

Pe lînga creşterea de timp în care activităţile sexuale pot avea loc, activităţile înseşi au fost perfecţionate. Viaţa de vînători care ne-a dat pielea nudă şi mîini mai sensibile ne-a dat şi posibilitatea unor contacte corp la corp, stimulative din punct de vedere sexual. În faza precopulatorie, acestea joacă un rol major. Mîngîierea, frecarea, apăsarea şi dezmierdarea sînt practicate din plin şi depăşesc de departe orice am întîlnit la alte specii ale primatelor. De asemenea, organele specializate cum sînt buzele, lobii urechilor, sfîrcurile, sînii şi organele genitale sînt bogat înzestrate cu terminaţii nervoase şi au devenit foarte sensibile la stimularea erotică tactilă. Lobii urechilor într-adevăr, par a se fi dezvoltat exclusiv în acest scop. Anatomiştii i-au numit adesea anexe fără rost, "excrescenţe de grăsime inutile". În limbajul comun ei sînt explicaţi ca "rămăşiţe" din timpul cînd aveam urechi mari. Dar dacă ne uităm la alte specii ale primatelor, vedem că ele nu posedă lobi cărnoşi la urechi. Se pare nu numai că nu sînt o rămăşiţă, ci sînt ceva nou, şi cînd descoperim că sub influenţa stimulării sexuale ei se congestionează, se umflă şi devin hipersensibili, nu încape îndoială că evoluţia lor este legată exclusiv de formarea încă a unei zone erogene. (Surprinzător, rolul umilului lob al urechii a fost cam neglijat în acest context, dar merită de remarcat că s-au înregistrat cazuri atît de mascul cît şi de femelă care au ajuns efectiv la orgasm ca urmare a stimulării lobilor urechilor.) Este interesant de remarcat că nasul proeminent, cărnos al speciei noastre este o altă trăsătură unică şi misterioasă pe care anatomiştii nu o pot explica. Cineva a denumit-o "o variaţiune exuberantă fără nici o semnificaţie funcţională". Este greu de crezut că ceva atît de pozitiv şi distinct, de genul anexelor primatelor, să fi evoluat fără nici o funcţie. Dacă cineva citeşte că pereţii laterali ai nasului conţin un ţesut spongios, erectil, care duce la lărgirea nasului şi dilatarea nărilor prin vasocongestie în timpul stimulării sexuale, acel cineva începe să se mire.

Asemănător repertoriului tactil îmbunătăţit, există unele progrese pe plan vizual, am zice unice. Expresiile faciale complexe joacă un rol important aici, deşi evoluţia lor se leagă de îmbunătăţirea comunicării şi în multe alte contexte. Ca specie a primatelor, noi avem musculatura facială cea mai bine dezvoltată şi cea mai complexă din întreaga grupă. Într-adevăr, avem sistemul de expresie facială cel mai subtil şi complex dintre toate animalele actuale. Făcînd mişcări infime ale

musculaturii din jurul gurii, nasului, ochilor, sprîncenelor şi ale frunţii, şi recombinînd aceste mişcări în multiple feluri, putem transmite o întreagă gamă de modificări complexe ale stărilor sufleteşti. În timpul relaţiilor sexuale, îndeosebi în timpul fazei iniţiale a curtării, aceste expresii sînt de o importanţă covîrşitoare. (Forma lor exactă va fi discutată într-un alt capitol.) În timpul stimulării sexuale pupilele se dilată şi ele şi, deşi este o modificare mică, putem fi mai sensibili la ea decît ne dăm seama. Suprafaţa globilor oculari străluceşte şi ea.

Ca şi lobii urechilor şi nasul proeminent, buzele speciei noastre sînt o trăsătură unică, neîntîlnită altundeva la primate. Desigur, toate primatele au buze, dar nu răsfrînte în afară ca ale noastre. Cimpanzeul poate să-şi scoată buzele în afară şi să şi le răsfrîngă într-o bosumflare exagerată, expunîndu-şi în acest fel mucoasa care în mod normal stă ascunsă în interiorul gurii. Dar buzele sînt ţinute numai pentru scurt timp în această poziţie înainte ca animalul să revină la faţa sa normală, cu "buze subţiri". Noi, pe de altă parte, avem buze permanent scoase în afară, rulate spre înapoi. Unui cimpanzeu probabil îi părem a fi permanent bosumflaţi. Dacă aveţi vreodată ocazia să fiţi îmbrăţişaţi de un cimpanzeu prietenos, sărutul pe care vi-l poate aplica atunci viguros pe gît nu vă va mai lăsa nici o îndoială asupra capacităţii lui de a transmite un semnal tactil cu buzele. Pentru cimpanzeu acesta este mai degrabă un semnal de salut decît unul sexual, dar la specia noastră el este folosit în ambele contexte, contactul prin sărut devenind deosebit de frecvent şi prelungit în timpul fazei premergătoare copulării. Legat de această dezvoltare se presupune că era mai convenabil a avea suprafeţele mucoasei sensibile permanent expuse, astfel încît contracţiile muşchilor speciali din jurul gurii să nu trebuiască menţinute pe durata contactelor prelungite prin sărut, dar aceasta nu este întreaga poveste. Buzele cu mucoasa expusă au ajuns la o formă bine definită şi caracteristică. Ele nu s-au estompat în pielea facială din jur, ci s-au delimitat printr-o linie bine definită. În felul acesta au devenit şi un important mijloc de semnalizare vizuală. Am văzut deja că stimularea sexuală produce o umflare şi o înroşire a buzelor, iar delimitarea clară a acestei zone a contribuit evident la fineţea acestor semnale, făcînd ca modificările subtile ale buzelor să fie mai uşor de recunoscut. Totodată, desigur, chiar şi în lipsa stimulării ele sînt mai roşii decît restul pielii feţei şi

prin simpla lor existență, fără a indica modificări ale stării fiziologice, ele acționează ca semnale de reclamă, atrăgînd atenția asupra prezenței unei structuri tactile sexuale.

Uimiți de semnificația buzelor noastre mucoase unice, anatomiștii au afirmat că evoluția lor "nu este deocamdată pe deplin înțeleasă" și au sugerat că, probabil se leagă de cantitatea de supt sporită care este necesară sugarului la sînul mamei. Dar și la puiul de cimpanzeu suptul este foarte eficient și ocupă o bună parte din timp și buzele sale mai musculoase și mai puternice la apucat ar părea, la urma urmei, că sînt mai bine înzestrate pentru acest scop. De asemenea, aceasta nu poate explica dezvoltarea unei margini bine definite între buze și restul feței. Nu poate explica nici diferențele izbitoare în privința buzelor dintre populațiile cu piele albă și cele cu piele neagră. Dacă, pe de altă parte, buzele sînt privite ca mijloace de semnalizare vizuală, aceste diferențe sînt mai ușor de înțeles. În cazul în care condițiile climatice impun o piele de culoare mai închisă, se acționează împotriva capacității de semnalizare vizuală a buzelor prin reducerea contrastului de culoare. Dacă ele sînt într-adevăr importante ca semnale vizuale, atunci este de așteptat o evoluție compensatorie, și este exact ceea ce pare a se fi întîmplat, buzele negroide menținîndu-și pregnanța, prin aceea că au devenit mai mari și mai ieșite în afară. Ceea ce au pierdut în contrastul de culoare au recîștigat prin mărime și formă. De asemenea, marginile buzelor negroide sînt delimitate mai pronunțat. "Tivitura buzelor" raselor mai palide iese în evidență prin cute mai proeminente care sînt de culoare mai deschisă decît restul pielii. Din punct de vedere anatomic, aceste caractere negroide nu par a fi primitive, ci mai degrabă reprezintă un progres pe linia specializării regiunii buzelor.

Mai sînt și o serie de alte semnale sexuale vizuale evidente. La pubertate, după cum am menționat deja, ajungerea la o maturizare pe deplin funcțională este semnalizată prin dezvoltarea unor smocuri de păr vizibile, în special în regiunea organelor genitale și a subsuorilor, iar la mascul și pe față. La femela are loc o creștere rapidă a sînilor. Forma corpului se modifică și ea, acesta devenind mai lat în umeri, la mascul, și în bazin, la femela. Modificările nu numai că diferențiază individul matur din punct de vedere sexual de cel imatur, dar majoritatea deosebesc și masculul matur de femela matură. Ele

nu acționează numai ca semnale ce dezvăluie că sistemul sexual este acum funcțional, ci și indică, în fiecare caz, dacă acesta este masculin sau feminin.

Sînii mariți ai femelei sînt de obicei considerați ca fiind în primul rînd o dezvoltare cu scop matern mai degrabă decît sexual, dar se pare că există puține dovezi în favoarea acestei păreri. Alte specii ale primatelor asigură o cantitate de lapte abundentă pentru progenitura lor și totuși nu dezvoltă sînii umflați emisferici, bine definiți. Femela speciei noastre este unică printre primate din acest punct de vedere. Dezvoltarea unor sîni proeminenți de formă caracteristică pare a fi încă un exemplu de semnalizare sexuală. Faptul ar fi devenit posibil și ar fi fost încurajat prin evoluția pielii nude. Niște sîni umflați la o femelă acoperită cu un veșmînt de păr ar fi cu mult mai puțin pregnanți ca mijloace de semnalizare, dar o dată ce părul a dispărut ei ar ieși clar în evidență. Pe lîngă propria formă pregnantă, ei servesc și la concentrarea atenției vizuale asupra sfîrcurilor și fac ca erecția acestora ce însoțește stimularea sexuală să fie mai evidentă. Zona de piele pigmentată din jurul sfîrcurilor, care își intensifică culoarea în timpul stimulării sexuale, acționează și ea în aceeași direcție. Nuditatea pielii face posibile și anumite semnale de schimbare a culorii. Acestea apar la alte animale în zone limitate, acolo unde există petice nude, dar s-au extins mai mult la specia noastră. Înroșirea se manifestă cu o frecvență deosebit de ridicată în timpul primelor etape de curtare ale comportamentului sexual și, în fazele ulterioare de stimulare mai intensă, apare pigmentarea cu pete de roșeață datorată actului sexual. (Din nou, această este o formă de semnalizare pe care rasele cu pielea de culoare închisă au trebuit să o sacrifice în favoarea unei cerințe climatice. Dar noi știm că și rasele respective suferă aceste modificări deoarece, deși sînt invizibile ca transformări de culoare, o examinare minuțioasă ar pune în evidență modificări semnificative în țesutul pielii.)

Înainte de a părăsi întreaga rețea de semnale sexuale vizuale trebuie să analizăm un aspect mai neobișnuit al evoluției lor. Pentru aceasta, trebuie să trecem în revistă unele lucruri mai ciudate care au afectat corpul unora dintre verii noștri primate inferioare, maimuțele cu coadă. Cercetări germane recente au dezvăluit că anumite specii au început să se autoimite. Cele mai clare exemple de acest fel sînt mandrilul și babuinul gelada. Mandrilul mascul are un penis roșu-aprins cu pete scrotale albastre de o parte și de alta. Aranjamentul culo-

ancestrale a primatelor cu modificări extinse ale carnivorelor. Acum, la acest tablou trebuie să adăugăm al treilea și ultimul ingredient: civilizația modernă. Creierul mărit, care a însoțit transformarea simplului locuitor al pădurii într-un vînător cu spirit de cooperare a început să se preocupe de îmbunătățiri tehnologice. Simplele locuri de trai tribale au devenit mari orașe și centre urbane. Epoca toporului a evoluat în era spațială. Dar ce efect a avut achiziționarea acestei întregi străluciri asupra sistemului sexual al speciei? Foarte mic, pare a fi răspunsul. Totul a fost prea repede, prea brusc pentru a se putea produce progrese biologice fundamentale. Superficial ele *par* a se fi produs, e adevărat, dar aceasta este în bună măsură o închipuire. În spatele fațadei vieții urbane moderne se află aceeași veche maimuță goală. Numai denumirile s-au schimbat: în loc de "vînătoare" a se citi "serviciu", în loc de "teren de vînătoare" a se citi "birou", în loc de "adăpost" a se citi "casă", în loc de "pereche-cuplu" a se citi "căsătorie", în loc de "pereche" a se citi "soție" și așa mai departe. Studiile americane asupra modelelor sexuale contemporane, la care ne-am referit anterior, au dezvăluit că înzestrarea fiziologică și anatomică a speciei este încă supusă utilizării totale. Dovezile relicvelor preistorice, combinate cu datele comparative asupra carnivorelor și a altor primate actuale ne-au dat o imagine despre modul în care maimuța goală trebuie să-și fi utilizat înzestrarea sexuală în trecutul îndepărtat și modul în care trebuie să-și fi organizat viața sexuală. Dovezile contemporane par a da în mare măsură aceeași imagine de bază, o dată ce se îndepărtează vălul opac al moralei publice. Cum spuneam la începutul capitolului, mai curînd natura biologică a fiarei este cea care a modelat structura socială a civilizației decît invers.

Totuși, deși sistemul sexual de bază s-a păstrat într-o formă destul de primitivă (nu a existat o practicare în colectiv a actelor sexuale corespunzătoare comunităților lărgite), s-au introdus multe controale și restricții minore. Acestea au devenit necesare datorită setului complicat de semnale sexuale anatomice și fiziologice și a receptivității sexuale sporite pe care am achiziționat-o în timpul evoluției. Dar acestea erau destinate utilizării într-o unitate tribală unică cu inter-relații strînse, nu într-o vastă metropolă. În marele centru urban ne interferăm constant cu sute de străini stimulanți (și stimulabili). Acesta e un lucru nou și trebuie discutat.

De fapt, introducerea restricțiilor culturale trebuie să fi început mult mai devreme, înainte de a exista străini. Chiar și în unitățile tribale simple trebuie să fi fost necesar ca membrii unei perechi-cuplu să-și ascundă cumva semnalizarea sexuală cînd se mișcau în public. Dacă sexualitatea trebuia sporită pentru a menține perechea împreună, atunci trebuie să se fi luat măsuri pentru a o atenua cînd perechea era despărțită pentru a se evita suprastimularea unor terți. La speciile organizate în perechi dar care trăiesc în comunități, aceasta se realizează în mare măsură prin gesturi agresive, dar la o specie cu spirit cooperator ca a noastră ar fi de preferat metode mai puțin beligerante. Aici poate veni în sprijin creierul nostru mărit. Comunicarea prin vorbire joacă un rol vital aici ("Soțului meu nu i-ar plăcea acest lucru"), așa cum o face în multe aspecte ale contactului social, dar sînt de asemenea necesare măsuri imediate.

Exemplul cel mai evident este sfînta și proverbiala frunză de viță. Datorită poziției sale verticale, este imposibil ca maimuța goală să se apropie de un alt membru al speciei fără a-și afișa organele genitale. Alte primate, care înaintează pe toate cele patru membre, nu au această problemă. Dacă ele doresc să-și afișeze organele genitale trebuie să adopte o poziție specială. Noi le avem în față, oră de oră, orice am face. Rezultă că acoperirea regiunii genitale cu un veșmînt simplu trebuie să fi fost o dezvoltare culturală timpurie. Utilizarea îmbrăcămintei ca protecție împotriva frigului a pornit fără îndoială de aici, pe măsură ce specia s-a răspîndit în zone cu climă mai puțin prietenoasă, dar etapa respectivă a venit probabil mult mai tîrziu.

Variind condițiile culturale, răspîndirea veșmintelor antisex a variat și ea, uneori prelungindu-se asupra altor semnale sexuale secundare (acoperiri ale sînilor, văluri peste buze), alteori nu. În anumite cazuri extreme, organele genitale ale femelei nu sînt numai ascunse ci și făcute complet inaccesibile. Exemplul cel mai renumit este centura de castitate, care acoperea organele genitale și anusul cu o bandă metalică perforată în locurile corespunzătoare astfel încît să permită trecerea excrementelor corpului. Alte practici similare includeau coaserea organelor genitale ale tinerelor fete înainte de căsătorie, sau strîngerea labiilor cu cleme sau inele metalice. Mai recent s-a înregistrat un caz al unui mascul care a dat găuri în labiile perechii sale și apoi îi încuia organul genital cu lacăt după fiecare copulare. Precauții extreme ca aceasta sînt,

copula penetrînd din spate sau, în același scop, în orice altă poziție neobișnuită ar alege. Aceasta este perfect adevărat și posibil ca mijloc de noutate, dar are anumite dezavantaje. Mai întîi identitatea partenerului sexual este mult mai importantă, la o specie de perechi-cuplu ca a noastră. Contactul frontal înseamnă că semnalele și recompensele sexuale receptionate sînt strîns legate de însemnele de identitate oferite de partener. Sexul față în față este "sex personalizat". În plus, senzația tactilă precopulatorie generată de zonele erogene concentrate pe partea anterioară a corpului poate fi extinsă în faza copulării atunci cînd actul împerecherii se consumă față în față. Multe din aceste senzații s-ar pierde prin adoptarea altor poziții. De asemenea, contactul frontal asigură posibilitatea maximă de stimulare a clitorisului femelei în timpul penetrării pelviene de către mascul. Este adevărat că acesta va fi stimulat pasiv prin efectul tragerii rezultat din penetrările masculului, indiferent de poziția corpului său față de femelă, dar la împerecherea față în față se adaugă presarea ritmică directă a regiunii pubiene a masculului pe zona clitoridiană, ceea ce va intensifica considerabil stimularea. În sfîrșit, mai este și anatomia de bază a pasajului vaginal al femelei al cărui unghi a înaintat considerabil, în comparație cu al altor specii ale primatelor. Acesta a avansat mai mult decît ne-am aștepta doar ca simplu rezultat pasiv al procesului devenirii unei specii verticale. Nu încape îndoială că dacă ar fi fost important pentru femela speciei noastre să își prezinte organele genitale masculului în vederea penetrării dinspre partea posterioară, selecția naturală ar fi favorizat repede această tendință și femelele ar fi avut pînă acum un traiect vaginal îndreptat mai mult către posterior.

Astfel, pare plauzibil a se considera copularea față în față ca fiind de bază pentru specia noastră. Există, desigur, o serie de variații care nu elimină elementul frontal: masculul deasupra, femela deasupra, lateral, poziția pe vine, în picioare și așa mai departe, dar cea mai eficientă și mai utilizată este cea cu ambii parteneri în poziție orizontală, masculul deasupra femelei. Cercetătorii americani au estimat că, în cultura lor, 70% din populație utilizează numai această poziție. Chiar și cei care își variază pozițiile o folosesc totuși pe cea de bază de cele mai multe ori. Mai puțin de 10% experimentează pozițiile cu penetrare dinspre partea posterioară. La o trecere în revistă masivă, luînd în considerație mai multe culturi și implicînd aproape două sute de societăți diferite, răspîndite în întreaga

lume, concluzia a fost că poziția cu masculul penetrînd femela dinspre partea posterioară nu apare ca practică uzuală la nici una din comunitățile studiate.

Dacă putem acum accepta acest fapt, putem reveni de la această mică digresiune la chestiunea inițială, referitoare la autocopiere sexuală. Dacă femela speciei noastre urma să canalizeze cu succes interesul masculului asupra părții frontale, evoluția ar fi trebuit să facă astfel ca regiunea respectivă să fie mai stimulativă. Cîndva, înapoi în istoria noastră ancestrală, probabil că utilizam contactul dinspre partea posterioară. Să presupunem că am ajuns în etapa în care femela transmite semnalele sexuale masculului prin intermediul părții posterioare dotată cu o pereche de fese cărnoase emisferice (care nu din întîmplare nu se găsesc în altă parte printre primate) și o pereche de buze genitale sau labii, de culoare roșu aprins. Să presupunem că masculul a ajuns să reacționeze puternic din punct de vedere sexual la aceste semnale specifice. Să presupunem că în acest punct al evoluției specia a devenit tot mai verticală și mai orientată frontal în contactele sale sociale. Dată fiind această situație, ne-am putea foarte bine aștepta să găsim un soi de autoimitare frontală, de tipul celei întîlnite la babuinul gelada. Am putea vedea, dacă privim regiunile dispuse frontal ale femelelor speciei noastre, vreo structură ce ar putea fi o copie a expunerii genitale ancestrale de fese emisferice și labii roșii?

Răspunsul iese în evidență la fel de pregnant ca și însuși pieptul femelei. Sînii pronunțați, emisferici ai femelei trebuie cu siguranță să fie cópii ale feselor cărnoase, iar buzele roșii puternic definite ale gurii trebuie că sînt cópii ale labiilor roșii. (Poate vă amintiți că, în timpul stimulării sexuale intense, atît buzele gurii cît și labiile genitale se umflă și își accentuează culoarea, astfel că nu numai se aseamănă, dar se și modifică în același fel, prin excitație sexuală). Dacă masculul speciei noastre era deja pregătit să răspundă sexual la aceste semnale cînd ele emanau dinspre regiunea genitală situată posterior, atunci el era inerent susceptibil de a răspunde la ele dacă puteau fi reproduse în aceeași formă pe partea frontală a corpului femelei. Și s-ar părea că exact așa s-a întîmplat, femelele purtînd o dublură de fese și labii pe piept și respectiv pe gură. (Folosirea rujurilor și a sutienelor ne vine imediat în minte, dar acestea trebuie lăsate pentru mai tîrziu, cînd vom discuta despre tehnicile sexuale ale civilizației moderne.)

Pe lîngă semnalele vizuale foarte importante există mulți stimuli olfactivi care au un rol sexual. Simțul mirosului la noi s-a redus considerabil în timpul evoluției, dar este destul de eficient și mai operativ în timpul activităților sexuale decît realizăm în mod normal. Știm că există diferențe între sexe în ceea ce privește mirosul corpului și s-a sugerat că o parte a procesului de formare a perechii – îndrăgostirea – implică un gen de imprimare olfactivă, o fixație pe mirosul individual specific al corpului partenerului. Legată de aceasta este și uimitoarea descoperire că la pubertate se produce o modificare remarcabilă în privința preferințelor olfactive. Înainte de pubertate se manifestă preferințe puternice pentru arome dulci și de fructe, dar o dată cu ajungerea la maturitate sexuală această reacție de răspuns se depreciază și se petrece o schimbare radicală în favoarea aromelor florale, uleioase și de mosc. Fenomenul este valabil pentru ambele sexe, dar intensificarea reacției de răspuns față de mosc este mai puternică la mascul decît la femelă. Se pretinde că noi, ca adulți, putem detecta prezența parfumului de mosc și atunci cînd este diluat pînă la o parte în opt milioane de părți de aer, și este semnificativ că această substanță joacă un rol predominant în semnalizarea olfactivă a multor specii de mamifere, fiind produsă de glande specializate în secreții odorante. Deși noi înșine nu posedăm glande mari cu astfel de secreții, avem în schimb un număr mare de glande mici – glandele apocrine. Acestea sînt similare cu glandele sudoripare obișnuite, dar secrețiile lor conțin o proporție mai mare de substanțe solide. Ele apar pe o serie de părți ale corpului dar sînt în special concentrate în regiunile subsuorilor și ale organelor genitale. Smocurile de păr care cresc în aceste zone funcționează fără îndoială ca importante capcane pentru mirosuri. Se pretinde că producțiile odorifere în aceste zone se accentuează în timpul stimulării sexuale, dar încă nu s-a făcut o analiză detaliată a acestui fenomen. Știm, totuși, că există cu 75% mai multe glande apocrine la femela speciei noastre decît la mascul, și este interesant să ne amintim că la mamiferele inferioare, în timpul contactelor sexuale, masculul adulmecă femela mai mult decît îl adulmecă ea pe el.

Amplasarea zonelor noastre specializate în producerea mirosurilor pare a fi încă o adaptare ce favorizează apropierea frontală în vederea actului sexual. Nu este nimic neobișnuit în legătură cu centrul genital odorifer, aceasta este o trăsătură comună cu multe alte mamifere, dar concentrarea altora la

subsuori este o caracteristică mai neașteptată. Ea pare a se lega de tendința generală a speciei noastre de a adăuga noi centri de stimulare sexuală la partea frontală a corpului, legat de puternica sporire a contactelor sexuale față în față. În acest caz particular ea ar avea ca rezultat faptul că nasul partenerului se află mereu în imediata vecinătate a zonelor majore de producere a mirosurilor pe parcursul unei bune părți a activității precopulatorii și în timpul copulării.

Pînă aici am discutat modalitățile în care s-a îmbunătățit și extins comportamentul și apetitul sexual al speciei noastre, astfel încît contactele între membrii unei perechi-cuplu au devenit tot mai recompensante și, prin urmare, perechea s-a întărit și menținut. Dar apetitul duce la actul consumator și unele îmbunătățiri au fost necesare și aici. Să luăm în considerație pentru o clipă vechiul sistem al primatelor. Masculii adulți sînt sexual activi tot timpul, mai puțin imediat după ejaculare. Un orgasm mistuitor are valoare pentru ei, deoarece eliberarea din tensiunea sexuală pe care o aduce cu sine le diminuează pornirile sexuale suficient timp ca rezerva lor de spermă să se refacă. Femelele, pe de altă parte, sînt sexual active numai pe o perioadă limitată de timp, concentrată în jurul momentului ovulației. În timpul acestei perioade ele sînt gata de a primi oricînd masculii. Cu cît se copulează de mai multe ori, cu atît crește siguranța că se va realiza fertilizarea. Pentru ele nu există o saturare sexuală, un moment de apogeu al copulării care să le împace și domolească pornirile sexuale. Cînd sînt în călduri, nu este timp de pierdut, ele trebuie să o țină așa cu orice preț. Dacă ar încerca orgasme intense, atunci ar pierde un timp potențial de împerechere valoros. La sfîrșitul unei copulări, cînd masculul ejaculează și se retrage, maimuța femelă dă prea puține semne de moment culminant emoțional și de obicei pleacă mai departe ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

La specia noastră bazată pe perechi situația este complet diferită. În primul rînd, deoarece numai un singur mascul este implicat, nu e nici un avantaj ca femela să fie receptivă din punct de vedere sexual atunci cînd el este sexual epuizat. Așa că, nimic nu acționează împotriva existenței unui orgasm la femelă. Din contră, sînt două lucruri care acționează în favoarea acestuia. Unul este imensa recompensă comportamentală pe care o aduce actului de cooperare sexuală cu partenerul de împerechere. Ca și toate celelalte îmbunătățiri

din domeniul sexualității și aceasta slujește la întărirea perechii-cuplu și la menținerea unității familiei. Celălalt este că sporește considerabil șansele fertilizării. Acest lucru îl face într-un mod mai deosebit care se aplică numai speciei noastre. Din nou, pentru a înțelege acest lucru, trebuie să privim înapoi la rudele noastre primate. Cînd o maimuță femelă a fost însămînțată de un mascul, ea poate pleca fără teama de a pierde lichidul seminal care se află acum în partea cea mai profundă a traiectului său vaginal. Ea umblă pe toate cele patru membre. Unghiul pasajului său vaginal este încă mai mult sau mai puțin orizontal. Dacă o femelă din specia noastră ar fi atît de indiferentă după experiența copulării încît să se scoale și să umble imediat după aceea, situația ar fi diferită pentru că ea se deplasează în două picioare, iar unghiul pasajului său vaginal în timpul locomoției normale este aproape vertical. Sub simpla influență a gravitației lichidului seminal s-ar scurge înapoi în traiectul vaginal și o bună parte din el s-ar pierde. Există prin urmare un mare avantaj în orice reacție ce tinde să mențină femela în poziție orizontală cînd masculul ejaculează și încetează copularea. Răspunsul violent al orgasmului femelei, care lasă femela saturată și epuizată, are exact acest efect. Este prin urmare de două ori valoros.

Faptul că orgasmul la femela speciei noastre este unic între primate, combinat cu faptul că, fiziologic este aproape identic cu modelul orgasmic al masculului, sugerează că probabil este în sens evolutiv un răspuns "pseudo-masculin". În structura atît a masculilor cît și a femelelor există proprietăți latente care aparțin sexului opus. Știm din studiile comparate asupra altor grupe de animale că evoluția poate, la nevoie, să apeleze la una din aceste calități latente și să o aducă în prima linie (spre sexul "greșit" cum ar veni). În acest caz particular știm că femela speciei noastre a cunoscut o dezvoltare extremă a susceptibilității clitorisului la stimularea sexuală. Dacă avem în vedere că acest organ este la femelă omologul sau corespondentul penisului la mascul, aceasta pare a indica faptul că, la origine oricum, orgasmul femelei este un model "de împrumut" de la mascul.

Aceasta poate explica faptul și de ce masculul are cel mai mare penis dintre toate primatele. Nu numai că este extrem de lung cînd este complet erect, ci și foarte gros în comparație cu penisul altor specii. (Al cimpanzeului este cît un ghimpe, prin comparație). Această mărire a penisului face ca organele

genitale externe ale femelei să fie supuse la mult mai multe trageri și împingeri în timpul efectuării penetrărilor pelviene. La fiecare pătrundere a penisului, regiunea clitoridiană este împinsă în jos și apoi, la fiecare retragere, ea se mișcă din nou în sus. Dacă se adaugă la aceasta presiunea ritmică exercitată asupra ei de către regiunea pubiană a masculului care se copulează frontal, se obține imaginea unui masaj repetat al clitorisului ceea ce – dacă ea ar fi mascul – ar însemna practic masturbare.

Așadar, putem rezuma prin a spune că atît prin comportamentul apetitiv cît și prin cel consumator s-a făcut tot ce-a fost posibil pentru a se spori sexualitatea maimuței goale și pentru a asigura evoluția cu succes a unui model esențial cum este formarea perechii, la o grupă de mamifere la care, în alte cazuri, este practic necunoscută. Dar dificultățile introducerii acestei noi tendințe nu s-au terminat încă. Dacă privim la cuplul nostru de maimuțe goale în care partenerii se află încă împreună și se ajută unul pe altul în creșterea copiilor, totul pare a fi bine. Dar copiii cresc și în curînd vor ajunge la pubertate și atunci ce se întîmplă? Dacă vechile modele ale primatelor sînt lăsate nemodificate, atunci masculul adult îi va alunga în curînd pe masculii tineri și se va cupla cu femelele tinere. Acestea vor ajunge astfel să facă parte din familie ca femele gestante împreună cu mama lor, și ne vom întoarce exact de unde am plecat. De asemenea, dacă masculii tineri sînt izgoniți căpătînd un statut inferior, la marginea societății, ca la multe specii ale primatelor, spiritul de cooperare al grupului de vînători alcătuiți din toți masculii va avea de suferit.

Categoric este necesară aici o modificare suplimentară în sistemul de gestație, un fel de exogamie sau un mijloc de gestație în afară. Pentru ca sistemul bazat pe perechi-cuplu să supraviețuiască, atît fiicele cît și fiii vor trebui să-și găsească propriile lor perechi. Nu este o cerință neobișnuită la speciile care formează perechi și pot fi găsite numeroase exemple printre mamiferele inferioare, dar natura socială a majorității primatelor o face mai dificilă. La majoritatea speciilor care formează perechi, familia se destramă și se împrăștie cînd tinerii cresc. Datorită comportamentului său social cooperant maimuța goală nu-și poate permite să se împrăștie în felul acesta. Problema este prin urmare ținută mult mai în expectativă, dar este rezolvată în esență în același fel. Ca la toate animalele cu perechi-cuplu, părinții sînt posesivi unul față de celălalt.

Mama îl "posedă" pe tată din punct de vedere sexual şi viceversa. Imediat ce progeniturile încep să-şi dezvolte semnalmentele sexuale la pubertate, ele devin rivali sexuali, fiii ai tatălui şi fiicele ale mamei. Va exista tendinţa de a-i înlătura pe ambii. Progeniturile vor începe de asemenea să simtă nevoia unui "teritoriu" al propriului cămin. Impulsul către acest lucru trebuie evident să fi existat şi la părinţi pentru ca aceştia să-şi fi constituit un cămin pentru gestaţie în primul rînd, şi modelul pur şi simplu se va repeta. Căminul părintesc, dominat şi "posedat" de mamă şi tată, nu va avea proprietăţile corespunzătoare. Atît locul în sine cît şi indivizii care trăiesc în el vor purta amprenta puternică a semnalelor părinteşti atît primare cît şi asociative. Adolescentul va respinge în mod automat acest lucru şi va alege calea stabilirii unui nou cămin pentru gestaţie. Este o atitudine tipică tinerelor carnivore teritoriale, dar nu şi tinerelor primate, şi reprezintă încă o modificare comportamentală mai substanţială care i se cere maimuţei goale.

Probabil că este o întîmplare nefericită că acest fenomen al exogamiei este atît de des citat ca semn al unui "tabu al incestului". Aceasta implică imediat că este o restricţie relativ recentă, controlată cultural, dar ea trebuie să se fi dezvoltat din punct de vedere biologic într-o etapă mult mai timpurie, pentru că sistemul de gestaţie tipic al speciei n-ar fi putut niciodată apărea din fondul general al primatelor.

O altă trăsătură înrudită, şi care pare a fi unică la specia noastră, este păstrarea himenului sau a virginităţii la femelă. La mamiferele inferioare el apare ca o etapă embrionară în dezvoltarea sistemului urogenital, dar ca parte a neoteniei maimuţei goale el este păstrat. Persistenţa sa înseamnă că prima cuplare din viaţa femelei va întîmpina unele greutăţi. Cînd evoluţia a progresat atît de mult încît să facă femela din punct de vedere sexual cît mai receptivă posibil, este ciudat la prima vedere ca ea să fie înzestrată cu ceea ce constituie un mijloc anticopulare. Dar situaţia nu este atît de contradictorie pe cît pare. Făcînd încercarea primei copulări dificilă şi chiar dureroasă, himenul asigură ca femela să nu se lase antrenată în actul sexual cu uşurinţă. Categoric, în timpul adolescenţei, există o perioadă de experimentare sexuală, de "cochetare" în căutarea unui partener adecvat. Masculii tineri, în timpul acesta, nu vor avea nici un motiv să înceteze a se copula din plin. Dacă nu se formează o pereche-cuplu, ei nu se angajează cu

nimic şi pot merge mai departe pînă cînd găsesc o pereche adecvată. Dar dacă femelele tinere ar merge atît de departe fără a forma o pereche, ele s-ar putea foarte bine trezi însărcinate şi înaintînd direct spre situaţia de părinte fără un partener care să le însoţească. Punînd o frînă parţială în calea acestei tendinţe la femelă, himenul cere ca ea să fi ajuns deja la o implicare emoţională adîncă înainte de a face pasul final, o implicare suficient de puternică pentru a umbri neplăcerea fizică iniţială.

Trebuie adăugat un cuvînt aici asupra chestiunii monogamiei şi poligamiei. Dezvoltarea perechii-cuplu, care a avut în vedere specia ca întreg, favorizează în mod firesc monogamia, dar nu o cere în mod absolut. Dacă viaţa violentă de vînător duce la micşorarea numărului adulţilor masculi faţă de cel al femelelor, va exista tendinţa unora dintre masculii supravieţuitori să formeze perechi-cuplu cu mai mult de o singură femelă. În acest caz va fi posibilă creşterea ratei gestaţiei fără instalarea unor tensiuni periculoase prin crearea de femele "în plus". Dacă procesul de formare a perechilor a devenit atît de exclusivist încît să împiedice acest lucru, el ar fi ineficient. Nu ar fi o evoluţie uşoară, totuşi, datorită simţului de posesiune al femelelor în chestiune şi a pericolului de a provoca serioase rivalităţi sexuale între ele. De asemenea, împotriva acestei tendinţe ar fi presiunile economice de bază ale întreţinerii unui grup de familie mai mare cu toate progeniturile sale. Un grad redus de poligamie ar putea exista, dar ar fi sever limitată. Este interesant că, deşi poligamia se întîlneşte încă la o serie de culturi minore în zilele noastre, toate societăţile majore (care reprezintă marea majoritate a populaţiei mondiale a speciei) sînt monogame. Chiar şi la cele care permit poligamia ea nu este de obicei practicată decît de o minoritate neînsemnată a masculilor. Este interesant a face speculaţii pentru a răspunde la întrebarea dacă omiterea ei din aproape toate marile culturi a fost, de fapt, un factor major în atingerea statutului lor actual de culturi reuşite. Putem cu orice risc să rezumăm spunînd că, oricît de obscure, de înapoiate sînt unităţile tribale de astăzi, direcţia principală de evoluţie a speciei noastre dă expresie caracterului ei dependent de formarea perechilor-cuplu în forma extremă, adică a împerecherilor monogame pe termen lung.

Iată, aşadar, maimuţa goală în toată complexitatea sa erotică: o specie foarte sexuală, bazată pe formarea perechilor, cu multe trăsături unice; o îmbinare complicată a moştenirii

ancestrale a primatelor cu modificări extinse ale carnivorelor. Acum, la acest tablou trebuie să adăugăm al treilea și ultimul ingredient: civilizația modernă. Creierul mărit, care a însoțit transformarea simplului locuitor al pădurii într-un vînător cu spirit de cooperare a început să se preocupe de îmbunătățiri tehnologice. Simplele locuri de trai tribale au devenit mari orașe și centre urbane. Epoca toporului a evoluat în era spațială. Dar ce efect a avut achiziționarea acestei întregi străluciri asupra sistemului sexual al speciei? Foarte mic, pare a fi răspunsul. Totul a fost prea repede, prea brusc pentru a se putea produce progrese biologice fundamentale. Superficial ele *par* a se fi produs, e adevărat, dar aceasta este în bună măsură o închipuire. În spatele fațadei vieții urbane moderne se află aceeași veche maimuță goală. Numai denumirile s-au schimbat: în loc de "vînătoare" a se citi "serviciu", în loc de "teren de vînătoare" a se citi "birou", în loc de "adăpost" a se citi "casă", în loc de "pereche-cuplu" a se citi "căsătorie", în loc de "pereche" a se citi "soție" și așa mai departe. Studiile americane asupra modelelor sexuale contemporane, la care ne-am referit anterior, au dezvăluit că înzestrarea fiziologică și anatomică a speciei este încă supusă utilizării totale. Dovezile relicvelor preistorice, combinate cu datele comparative asupra carnivorelor și a altor primate actuale ne-au dat o imagine despre modul în care maimuța goală trebuie să-și fi utilizat înzestrarea sexuală în trecutul îndepărtat și modul în care trebuie să-și fi organizat viața sexuală. Dovezile contemporane par a da în mare măsură aceeași imagine de bază, o dată ce se îndepărtează vălul opac al moralei publice. Cum spuneam la începutul capitolului, mai curînd natura biologică a fiarei este cea care a modelat structura socială a civilizației decît invers.

Totuși, deși sistemul sexual de bază s-a păstrat într-o formă destul de primitivă (nu a existat o practicare în colectiv a actelor sexuale corespunzătoare comunităților lărgite), s-au introdus multe controale și restricții minore. Acestea au devenit necesare datorită setului complicat de semnale sexuale anatomice și fiziologice și a receptivității sexuale sporite pe care am achiziționat-o în timpul evoluției. Dar acestea erau destinate utilizării într-o unitate tribală unică cu inter-relații strînse, nu într-o vastă metropolă. În marele centru urban ne interferăm constant cu sute de străini stimulanți (și stimulabili). Acesta e un lucru nou și trebuie discutat.

De fapt, introducerea restricțiilor culturale trebuie să fi început mult mai devreme, înainte de a exista străini. Chiar și în unitățile tribale simple trebuie să fi fost necesar ca membrii unei perechi-cuplu să-și ascundă cumva semnalizarea sexuală cînd se mișcau în public. Dacă sexualitatea trebuia sporită pentru a menține perechea împreună, atunci trebuie să se fi luat măsuri pentru a o atenua cînd perechea era despărțită pentru a se evita suprastimularea unor terți. La speciile organizate în perechi dar care trăiesc în comunități, aceasta se realizează în mare măsură prin gesturi agresive, dar la o specie cu spirit cooperator ca a noastră ar fi de preferat metode mai puțin beligerante. Aici poate veni în sprijin creierul nostru mărit. Comunicarea prin vorbire joacă un rol vital aici ("Soțului meu nu i-ar plăcea acest lucru"), așa cum o face în multe aspecte ale contactului social, dar sînt de asemenea necesare măsuri imediate.

Exemplul cel mai evident este sfînta și proverbiala frunză de viță. Datorită poziției sale verticale, este imposibil ca maimuța goală să se apropie de un alt membru al speciei fără a-și afișa organele genitale. Alte primate, care înaintează pe toate cele patru membre, nu au această problemă. Dacă ele doresc să-și afișeze organele genitale trebuie să adopte o poziție specială. Noi le avem în față, oră de oră, orice am face. Rezultă că acoperirea regiunii genitale cu un veșmînt simplu trebuie să fi fost o dezvoltare culturală timpurie. Utilizarea îmbrăcămintei ca protecție împotriva frigului a pornit fără îndoială de aici, pe măsură ce specia s-a răspîndit în zone cu climă mai puțin prietenoasă, dar etapa respectivă a venit probabil mult mai tîrziu.

Variind condițiile culturale, răspîndirea veșmintelor antisex a variat și ea, uneori prelungindu-se asupra altor semnale sexuale secundare (acoperiri ale sînilor, văluri peste buze), alteori nu. În anumite cazuri extreme, organele genitale ale femelei nu sînt numai ascunse ci și făcute complet inaccesibile. Exemplul cel mai renumit este centura de castitate, care acoperea organele genitale și anusul cu o bandă metalică perforată în locurile corespunzătoare astfel încît să permită trecerea excrementelor corpului. Alte practici similare includeau coaserea organelor genitale ale tinerelor fete înainte de căsătorie, sau strîngerea labiilor cu cleme sau inele metalice. Mai recent s-a înregistrat un caz al unui mascul care a dat găuri în labiile perechii sale și apoi îi încuia organul genital cu lacăt după fiecare copulare. Precauții extreme ca aceasta sînt,

desigur, foarte rare, dar acțiunea mai puțin drastică de a ascunde organele genitale în spatele unui veșmînt acoperitor este acum aproape universală.

O altă dezvoltare importantă a fost introducerea intimității pentru actele sexuale propriu-zise. Organele genitale nu numai că au devenit părți private, ci au trebuit și să fie părți utilizate în intimitate. Astăzi, acest lucru a dus la dezvoltarea unei puternice asocieri între activitățile de imperechere și cele de somn. A te culca cu cineva a devenit sinonim cu a te copula cu cineva: astfel, vasta pondere a activității de copulare, în loc să fie răspîndită pe durata zilei, a ajuns acum limitată la o perioadă anume a zilei – seara tîrziu.

Contactele corp la corp au devenit, după cum am văzut, o parte atît de importantă a comportamentului sexual încît și acestea trebuie atenuate în timpul activității de rutină din timpul zilei. În comunitățile noastre ocupate, aglomerate, trebuie pusă o restricție asupra contactului fizic cu străini. Orice frecare accidentală de corpul unui străin este imediat urmată de o scuză, intensitatea acestei scuze fiind proporțională cu gradul de sexualitate al zonei corporale atinse. Derularea cu viteză mărită a filmului unei mulțimi care se mișcă pe stradă sau care se perindă în jurul unei clădiri mari arată cu claritate incredibil de complicatele manevre pentru această neîntreruptă "evitare a contactului corporal".

Restricția contactului cu străinii cade în mod normal numai în condiții de aglomerație extremă sau în situații speciale legate de anumite categorii de indivizi (coafori, croitori și doctori, de exemplu), care sînt social "autorizați să atingă". Contactul cu prieteni apropiați și rude este mai puțin inhibat. Rolurile lor sociale sînt deja clar stabilite ca nesexuale și pericolul este mai mic. Chiar și așa ritualurile de salut au ajuns foarte stilizate. A da mîna a devenit un șablon strict stabilit. Sărutul de salut și-a dezvoltat propria formă de ritual (atingere reciprocă gură-obraz) care îl deosebește de sărutul sexual gură-la-gură.

Pozițiile corpului sau desexualizat și ele în anumite moduri. Poziția de invitație sexuală a femelei, cu picioarele depărtate este mult evitată. În poziție șezîndă, picioarele sînt strîns lipite sau încrucișate unul peste celălalt.

Dacă gura este nevoită să adopte o poziție care amintește cît de cît de un răspuns sexual, este adesea ascunsă cu mîna. Chicotitul și anumite feluri de ris și de grimase sînt caracteristice fazei de curtare și, cînd acestea se manifestă în contexte sociale, mîna poate fi frecvent văzută țîșnind în sus și acoperind regiunea gurii.

Masculii, în multe culturi, își îndepărtează unele din caracteristicile lor sexuale secundare prin raderea bărbilor și/sau mustăților. Femelele se depilează la subsuori. Ca importantă capcană pentru mirosuri, smocurile de păr de la subsuori trebuie eliminate dacă obiceiurile vestimentare normale lasă regiunea respectivă expusă. Părul pubian este întotdeauna atît de grijuliu ascuns prin vestimentație încît nu cere în mod obișnuit un atare tratament, dar este interesant că această zonă este și ea frecvent depilată de către modelele artiștilor, a căror nuditate este nesexuală.

În plus, se practică mult o dezodorizare generală a corpului. Corpul este spălat și îmbăiat frecvent, cu mult mai mult decît este necesar numai prin simplele cerințe ale îngrijirii medicale și igienei. Mirosurile corpului sînt suprimate social și se vînd în cantitate mare deodorante chimice comerciale.

Multe din aceste controale sînt menținute prin simpla, incompatibila strategie de a se referi la fenomenele pe care le limitează prin "nu e frumos", "nu se face", sau "nu e politicos". Adevărata natură antisexuală a restricțiilor este rareori menționată sau chiar avută în vedere. Totuși sînt aplicate controale mai fățișe, sub forma codurilor morale artificiale, sau a legilor sexuale. Acestea variază considerabil de la cultură la cultură, dar în toate cazurile grija principală este aceeași – de a preîntîmpina stimularea sexuală a străinilor și de a îngrădi interacțiunea sexuală în afara perechii-cuplu. În ajutorul acestui proces, care este recunoscut a fi dificil chiar și de grupările cele mai puritane, se utilizează diferite tehnici de sublimare. Sporturile pentru școlari, de exemplu, și alte activități fizice viguroase sînt uneori încurajate în speranța deșartă că vor reduce pornirile sexuale. Examinarea atentă a acestei concepții și a aplicării ei dezvăluie că este un eșec cît se poate de jalnic. Atleții nu sînt nici mai mult nici mai puțin activi din punct de vedere sexual decît alte categorii. Ceea ce ei pierd prin epuizarea fizică, cîștigă în competență fizică. Singura metodă comportamentală ce pare a fi de ajutor este sistemul vechi de veacuri al pedepsei și răsplății – pedeapsă pentru implicare sexuală și răsplată pentru reținere sexuală. Dar astfel se ajunge mai curînd la suprimarea decît la reducerea impulsului.

Este clar, comunitățile noastre lărgite artificial vor lua asemenea măsuri pentru a preîntîmpina ca o expunere socială intensă să ducă la activități sexuale periculos de sporite în afara perechii-cuplu. Dar evoluția maimuței goale ca primată foarte sexuală nu poate admite acest tratament la nesfîrșit. Natura sa biologică continuă să se revolte. Imediat ce controalele artificiale sînt aplicate într-o direcție, apar îmbunătățiri contrare în altă direcție. Ceea ce conduce adesea la situații ridicole prin contradictoriul lor.

Femela își acoperă sînii, și apoi se apucă să le redefinească forma cu un sutien. Acest mijloc de semnalizare sexuală poate fi căptușit sau se poate mări, astfel că nu numai că reafirmă forma ascunsă, ci o și mărește, imitînd în acest fel umflarea sînilor care apare în timpul stimulării sexuale. În unele cazuri, femelele cu sînii lăsați ajung pînă la a apela la chirurgia estetică sau la injecții subcutanate cu parafină pentru a produce efecte similare cu caracter cvasipermanent.

Scoaterea în evidență a caracteristicilor sexuale prin căptușeală specială se practică și la alte părți ale corpului: să ne gîndim numai la prohaburile și umerii puși ai masculilor, și la tumurile rochiilor la femele care scot în evidență fesele. La anumite culturi din zilele noastre femelele slabe au posibilitatea de a cumpăra pernițe speciale pentru fese sau "fese false". Purtarea pantofilor cu toc înalt, prin deformarea poziției normale de mers sporește legănarea feselor în timpul locomoției. Scoaterea în evidență a coapselor femelelor prin artificii vestimentare s-a utilizat și ea în diferite epoci și, prin folosirea unor cordoane strînse, pot fi accentuate atît liniile șoldurilor cît și ale sînilor. Au fost mult favorizate astfel femelele cu talie mică și încorsetarea strînsă a acesteia s-a practicat pe scară largă. Curentul a ajuns la apogeu cu "talia de viespe" acum o jumătate de secol, cînd unele femele au recurs chiar la măsuri extreme de îndepărtare pe cale chirurgicală a coastelor libere pentru a spori efectul.

Utilizarea largă a rujului de buze, fardul și parfumul pentru a mări semnalele sexuale ale buzelor, semnalele prin înroșire și respectiv semnalele prin mirosurile corpului, sînt încă o sursă de contradicții. Femela care cu atîta asiduitate își îndepărtează propriul miros biologic se apucă apoi să-l înlocuiască cu parfumuri "sexy" din comerț, care, în realitate, nu sînt nimic mai mult decît forme diluate ale produselor glandelor odorifere ale altor specii de mamifere, total neînrudite.

Trecînd în revistă întreaga gamă a diferitelor restricții sexuale și a mijloacelor de contracarare artificială, nu poți să nu ai sentimentul că ar fi mult mai ușor să ne întoarcem pur și simplu la mijloace directe. De ce să refrigerezi o cameră și apoi să faci focul în ea? Așa cum am explicat mai înainte motivul pentru restricții este destul de clar: este o chestiune de preîntîmpinare a stimulării sexuale la întîmplare, care ar pune în pericol perechile-cuplu. Dar de ce nu o restricție totală în public? De ce nu s-ar limita afișarea caracteristicilor sexuale, atît biologice cît și artificiale, la momentele de intimitate dintre membrii unei perechi-cuplu? Un răspuns parțial la această întrebare este foarte înaltul nostru nivel de sexualitate care cere o expresie și o emanație permanentă. El s-a dezvoltat pentru a menține unitatea perechii, dar acum, în atmosfera stimulantă a unei societăți complexe, este declanșat constant în situații din afara perechii-cuplu. Dar este numai o parte a răspunsului. Sexul se utilizează și ca mijloc de obținere a unui statut – manevră binecunoscută la alte specii ale primatelor. Dacă o maimuță femelă vrea să se apropie de un mascul agresiv într-un context nesexual, ea i se poate afișa sexual nu pentru că vrea să se copuleze, ci pentru că prin aceasta îi va stimula pornirile sexuale în suficientă măsură încît să-i suprime agresivitatea. Asemenea modele comportamentale sînt denumite activități de remotivare. Femela își utilizează posibilitățile de stimulare sexuală pentru a remotiva masculul și astfel să cîștige un avantaj nesexual. Mijloace similare sînt utilizate și de specia noastră. O bună parte din semnalizarea sexuală artificială are această destinație. Făcîndu-se atractivi reprezentanților sexului opus, indivizii pot efectiv reduce sentimentele antagoniste ale altor membri ai grupului social.

Există, desigur, pericole în această strategie, pentru o specie bazată pe perechi-cuplu. Stimularea nu trebuie să meargă prea departe. Prin conformare la restricțiile sexuale de bază pe care le-a dezvoltat o cultură, este posibil să se dea semnale clare că "Nu sînt disponibilă pentru copulare" și totuși, în același timp să se dea alte semnale care să spună "Cu toate acestea sînt foarte sexy". Semnalele din urmă își vor îndeplini rolul de reducere a antagonismului, pe cînd primele vor preîntîmpina scăparea hățurilor din mînă. În felul acesta poți avea "și vrabia din mînă și cioara de pe gard".

Mecanismul ar trebui să lucreze foarte simplu, dar din păcate, intervin și alte influențe. Sistemul perechii-cuplu nu este perfect. El a trebuit grefat pe acela mai vechi, al

primatelor ce încă se mai manifestă. Dacă ceva merge rău la perechea-cuplu, atunci vechile porniri ale primatelor răbufnesc din nou. Dacă adăugăm la aceasta faptul că un alt mare progres evolutiv al maimuței goale a fost prelungirea curiozității din copilărie în faza adultă, este evident că situația poate deveni periculoasă.

Sistemul a fost clar destinat să funcționeze în situația cînd femela produce o familie numeroasă de copii asemănători și cînd masculul este plecat la vînătoare cu alți masculi. Deși în esență lucrurile s-au păstrat, două s-au modificat. Există tendința de a limita artificial numărul de progenituri. Înseamnă că femela imperecheată nu va fi supusă la maximum presiunii materne și va fi mai disponibilă din punct de vedere sexual în timpul absenței partenerului. Există de asemenea la multe femele tendința de a se alătura grupului de vînători. Vînatul, desigur, a fost înlocuit acum prin "serviciu" și masculii care pornesc în preumblările lor zilnice impuse de serviciu au toate șansele să se găsească în grupuri heterosexuale în locul vechilor grupuri alcătuite exclusiv din masculi. De mult prea multe ori se cedează în fața acestei presiuni. (Cifrele americane, vă amintiți, indicau că 26% din femelele măritate și 50% din masculii căsătoriți trăiesc experiența copulării extraconjugale pînă la vîrsta de 40 de ani.) Cu toate acestea, deseori perechea-cuplu inițială este suficient de puternică pentru a se menține în timpul acestor activități din afara sa, sau pentru a se reafirma cînd activitățile respective au trecut. Numai la un mic procentaj de cazuri apare o rupere totală și definitivă.

Înainte de a abandona acest subiect trebuie totuși subliniată încă o dată importanța perechii-cuplu. Ea ar putea supraviețui curiozității sexuale în majoritatea cazurilor, dar nu este suficient de puternică pentru a o îndepărta cu totul. Deși puternica imprimare sexuală menține unitatea perechii-cuplu, ea nu elimină interesul membrilor unității ei față de activități sexuale în afara ei. Dacă imperecherile din afara perechii-cuplu intră prea puternic în conflict cu aceasta, atunci trebuie găsit un înlocuitor mai puțin dăunător. Soluția a fost voyeurism-ul, utilizînd termenul în sensul cel mai larg și acesta se practică pe o scară enorm de mare. În sens strict, voyeurism înseamnă obținerea excitației sexuale urmărind cum se copulează alți indivizi, dar el poate fi logic lărgit astfel încît să includă orice interes neparticipativ față de orice altă activitate sexuală. Aproape întreaga populație se complace în acest lucru. Lumea

privește la așa ceva, citește despre așa ceva, ascultă așa ceva. Televiziunea, radioul, cinematograful, teatrul și cartea de ficțiune se concentrează pentru a satisface această cerință. Revistele, ziarele și conversația generală își aduc și ele o largă contribuție. A devenit o industrie majoră. Și nici măcar o dată trecînd prin toate acestea, observatorul sexual nu face efectiv ceva. Totul se face prin intermediari. Atît de urgentă este cerința, încît a trebuit să inventăm o categorie specială de performeri – actori și actrițe – care se prefac că trăiesc secvențe sexuale pentru noi, astfel ca noi să-i putem urmări în ele. Ei se curtează și se căsătoresc și apoi trăiesc din nou în noi roluri pentru a se curta și a se căsători iarăși altădată. În acest fel resursele voyeur-ului sînt enorm sporite.

Dacă am privi o gamă largă de specii de animale, am fi nevoiți să tragem concluzia că această activitate voyeuristă a noastră este biologic anormală. Dar ea este relativ inofensivă și poate ajuta efectiv specia noastră, deoarece satisface într-o oarecare măsură cerințele persistente ale curiozității noastre sexuale, fără a-i implica pe indivizii respectivi în relații noi, de imperechere potențială, ce ar putea amenința perechea-cuplu.

Prostituția operează cam în același mod. Aici, desigur, există implicare, dar în această situație tipică ea se limitează nemilos la faza de copulare. Faza inițială de curtare și chiar activitățile precopulatorii sînt menținute la un minim absolut. Fiind etapele cu care începe formarea perechii, ele sînt suprimate la timp. Dacă un mascul, membru al unei perechi-cuplu, își satisface nevoia de noutate sexuală copulîndu-se cu o prostituată, el este, desigur, în pericol de a-și distruge perechea-cuplu, dar în mai mică măsură decît dacă s-ar implica într-o afacere amoroasă, romantică, dar fără copulare.

O altă formă de activitate sexuală care necesită examinarea este dezvoltarea unei fixații homosexuale. Funcția primară a comportamentului sexual este de a reproduce specia, lucru pe care formarea perechilor homosexuale, evident, nu reușește să-l realizeze. Este important a se face aici o nuanțare. Nu este nimic neobișnuit din punct de vedere biologic în actul homosexual al pseudocopulării. Multe specii practică acest lucru, într-o varietate de împrejurări. Dar formarea unei perechi-cuplu de homosexuali este nesănătoasă din punct de vedere reproductiv, din moment ce ea nu poate duce la producerea de progenituri și reprezintă o pierdere de adulți, potențiali

producători de progenituri. Pentru a înțelege cum se poate întîmpla aceasta, ne va fi de ajutor să aruncăm o privire asupra altor specii.

Am explicat deja cum o femelă își poate utiliza semnalele sexuale pentru a remotiva un mascul agresiv. Stimulîndu-l sexual, ea îi suprimă antagonismul și evită să fie atacată. Un mascul subordonat poate utiliza un mijloc similar. Maimuțele masculi tineri adoptă frecvent pozițiile de invitație sexuală ale femelelor și sînt apoi încălecați de masculii dominanți care altfel i-ar fi atacat. Femelele dominante pot și ele încăleca femelele subordonate în același mod. Utilizarea șabloanelor sexuale în situații nesexuale a devenit o trăsătură comună a scenei sociale a primatelor și s-a dovedit extrem de valoroasă, contribuind la menținerea armoniei și organizării grupului. Deoarece aceste alte specii ale primatelor nu suferă un proces intens de formare a perechilor-cuplu, nu se ajunge la dificultăți de tipul constituirii de perechi homosexuale de lungă durată. Pur și simplu se rezolvă problemele imediate ale dominației, fără consecințele unei relații sexuale îndelungate. Comportamentul homosexual se întîlnește și în situațiile cînd obiectul sexual ideal (membru al sexului opus) este de neatins. Aceasta se aplică la multe grupuri de animale: un membru al aceluiași sex este utilizat ca obiect înlocuitor – "următorul cel mai bun" pentru activitate sexuală. În izolare totală, animalele sînt adesea împinse către măsuri extreme și încearcă să se cupleze cu obiecte inanimate sau se masturbează. În captivitate, de exemplu, se cunosc anumite carnivore care s-au cuplat cu containerele lor de hrană. Maimuțele își dezvoltă frecvent modele de masturbare și aceasta s-a înregistrat chiar și în cazul leilor. De asemenea, animalele puse în cușcă cu altă specie pot încerca să se împerecheze cu membri ai acesteia. Dar aceste activități dispar în mod obișnuit cînd apare pe scenă stimulul corect din punct de vedere biologic – un membru al sexului opus.

Situații similare apar frecvent și la specia noastră, iar reacția de răspuns este foarte asemănătoare. Dacă fie masculii, fie femelele, dintr-un motiv sau altul, nu pot avea acces sexual la sexul opus, își găsesc supape sexuale pe alte căi. Ei pot utiliza alți membri ai propriului sex, ori membrii altor specii, sau se pot masturba. Studiile americane detaliate asupra comportamentului sexual au dezvăluit că în această cultură 13% din femele și 37% din masculi au trăit pînă la vîrsta de 45 ani

experiența contactelor homosexuale duse pînă la orgasm. Contactele sexuale cu alte specii de animale sînt mult mai rare (deoarece, desigur, ele furnizează de departe mai puțini stimuli sexuali) și au fost înregistrate numai 3,6% cazuri la femele și 8% la masculi. Masturbarea, deși nu furnizează stimuli partenerului, este totuși mult mai ușor de practicat încît apare cu o frecvență mult mai mare. Se estimează că 58% din femele și 92% din masculi se masturbează în unele perioade ale vieții lor.

Dacă toate aceste activități risipitoare din punct de vedere reproductiv pot avea loc fără reducerea potențialului de înmulțire a speciei – considerat pe lungă durată – al indivizilor respectivi, atunci ele sînt inofensive. De fapt, ele pot fi biologic avantajoase, deoarece pot ajuta la preîntîmpinarea frustrării sexuale ce generează altfel, în diferite moduri, lipsa armoniei sociale. Dar în clipa în care dau naștere la fixații sexuale pot crea o problemă. La specia noastră există, așa cum am văzut, o puternică tendință de "îndrăgostire" – pentru a dezvolta o legătură puternică cu obiectul atențiilor noastre sexuale. Acest proces de imprimare sexuală produce importanta împerechere de lungă durată, atît de vitală pentru cerințele părintești prelungite. Imprimarea respectivă urmează să înceapă a opera imediat ce au loc contacte sexuale serioase, iar consecințele sînt evidente. Primele obiecte către care ne îndreptăm atențiile sexuale au toate șansele să devină obiectele *în sine*. Imprimarea este un proces asociativ. Anumiți stimuli cheie, care sînt prezenți în momentul recompensei sexuale, ajung intim legați de recompensă și într-un timp extrem de scurt comportamentul sexual nu se manifestă fără prezența acestor stimuli vitali. Dacă sîntem obligați prin presiuni sociale să trăim experiența primelor recompense sexuale în contexte homosexuale sau de masturbare, atunci anumite elemente prezente în aceste contexte au șanse de a căpăta o semnificație sexuală puternică, durabilă. (Cele mai neobișnuite forme de fetișism pornesc inițial tot în acest fel.)

Ne-am putea aștepta ca cele prezentate să conducă la mai multe necazuri decît o fac în realitate, dar sînt două lucruri care împiedică aceasta în majoritatea cazurilor. În primul rînd, sîntem bine înzestrați cu un set de reacții de răspuns instinctive la semnalele sexuale caracteristice sexului opus, astfel încît avem prea puține șanse de a trăi experiența unei puternice reacții de curtare față de orice obiect căruia îi lipsesc aceste

semnale. În al doilea rînd, primele noastre trăiri sexuale sînt de natură strict experimentală. Începem prin a ne îndrăgosti şi a ne dezîndrăgosti foarte uşor. Este ca şi cum procesul imprimării totale rămîne în urma celorlalte evoluţii sexuale. În timpul acestei faze "de căutare" ni se dezvoltă în mod obişnuit un mare număr de "imprimări" minore, fiecare în parte fiind anulată de următoarea, pînă cînd în cele din urmă ajungem într-un punct în care sîntem susceptibili de o imprimare majoră. De obicei pînă în acest moment ne-am expus în suficientă măsură unor stimuli sexuali variaţi încît să ne fi fixat pe cei biologic corespunzători, după care împerecherea se desfăşoară ca un proces heterosexual normal.

Probabil că acest lucru e mai uşor de înţeles dacă îl comparăm cu situaţia la care au ajuns prin evoluţie alte specii. Păsările coloniale care formează perechi, de exemplu, migrează către ţinuturi de creştere a puilor în care vor fi stabilite locurile de cuibărit. Păsările tinere şi pînă acum neîmperecheate, care zboară pentru prima dată ca adulţi, trebuie, ca toate celelalte păsări, să-şi stabilească teritorii şi să formeze perechi. Aceasta se face fără multă întîrziere, curînd după sosire. Păsările tinere îşi vor selecta perechile pe baza semnalelor sexuale. Reacţia lor la aceste semnale este înnăscută. După ce s-au curtat îşi vor limita avansurile sexuale numai la acel individ. Totul se realizează printr-un proces de imprimare sexuală. Pe măsură ce curtarea din faza de formare a perechii înaintează, pornirile sexuale instinctive (pe care toţi membrii de acelaşi sex din fiecare specie le au în comun) trebuie să ajungă să depindă de anumite caractere unice de recunoaştere individuală. Numai în acest mod poate procesul de imprimare să limiteze răspunsul sexual al fiecărei păsări la perechea ei. Toate trebuie să se petreacă repede, deoarece sezonul de împerechere este limitat. Dacă, la începutul acestei etape, toţi membrii de acelaşi sex ar fi experimental îndepărtaţi din colonie s-ar putea constitui un mare număr de perechi-cuplu homosexuale, deoarece păsările ar încerca cu disperare să găsească obiectul cel mai apropiat de un partener corect aflat la îndemînă.

La specia noastră procesul este mult mai încet. Noi nu avem de luptat împotriva scadenţei unui sezon de împerechere scurt. Aceasta ne dă timp să căutăm şi să "tatonăm terenul". Chiar dacă sîntem aruncaţi într-un mediu de segregaţie sexuală pe perioade considerabile în timpul adolescenţei, noi nu

dezvoltăm automat şi permanent perechi-cuplu homosexuale. Dacă am fi ca păsările care cuibăresc în colonii, atunci nici un mascul tînăr care provine dintr-un internat exclusiv masculin (sau din altă organizare unisexuală similară) n-ar avea nici cea mai mică şansă de a constitui o pereche-cuplu heterosexuală. Dar aşa cum este, procesul nu e prea dăunător. Ţesătura imprimării este numai uşor schiţată în majoritatea cazurilor şi poate fi cu uşurinţă ştearsă de imprimări ulterioare, mai puternice.

În unele cazuri mai puţin frecvente, totuşi efectul negativ are şanse mai mari de permanentizare. Caracteristicile asociative puternice ajung strîns legate de exprimarea sexuală şi devin permanent necesare în situaţiile ulterioare de formare a perechilor. Inferioritatea semnalelor sexuale de bază, emise de un partener de acelaşi sex nu va fi suficientă pentru a depăşi în importanţă asociaţiile prin imprimare pozitivă. Sîntem îndreptăţiţi să ne întrebăm de ce o societate s-ar expune unor asemenea pericole. Răspunsul pare a fi că motivul este nevoia de a prelungi faza educaţională cît mai mult posibil pentru a corespunde cerinţelor tehnologice extrem de elaborate şi complicate ale culturii. Dacă masculii şi femelele tinere ar stabili unităţi familiale imediat ce devin biologic înzestraţi pentru a o face, s-ar pierde o bună parte din potenţialul educaţional. Prin urmare ei sînt supuşi unor puternice presiuni care să preîntîmpine acest lucru. Din păcate, nici o restricţie culturală nu poate împiedica dezvoltarea sistemului sexual şi dacă acesta nu-şi poate urma drumul obişnuit îşi va găsi un altul.

Există un alt factor separat dar important care poate influenţa tendinţele homosexuale. Dacă, în situaţia dependenţei de părinţi, progeniturile sînt sub influenţa unei mame exagerat de masculine şi dominante, sau a unui tată exagerat de slab şi feminizat, atunci acest lucru va da naştere unei confuzii considerabile. Caracterele comportamentale vor arăta un drum, cele anatomice un altul. Dacă, la maturitate sexuală, fiii caută perechi cu calităţi comportamentale (mai curînd decît anatomice) ca ale mamei, atunci ei sînt mai înclinaţi de a-şi lua drept pereche mai degrabă masculi decît femele. Pentru fiice există un risc similar în celălalt sens. Necazul în privinţa problemelor sexuale de acest fel este că perioada prelungită de dependenţă a copiilor creează o suprapunere atît de mare între generaţii, încît perturbaţiile sînt duse mai departe de la o generaţie la alta. Tatăl feminizat menţionat mai sus a fost probabil expus anterior unor anomalii

sexuale în relațiile dintre proprii lui părinți, și așa mai departe. Problemele de acest gen au repercusiuni asupra generațiilor timp îndelungat pînă cînd să dispară, sau pînă să devină atît de acute încît să se autorezolve prin preîntîmpinarea împerecherii.

Ca zoolog, nu pot pune în discuție "particularitățile" sexuale în obișnuitul mod moralist. Nu pot decît să aplic principiul moralității biologice în sens de succes și eșec al unei populații. Dacă anumite șabloane sexuale contravin succesului reproductiv, atunci ele pot fi pe bună dreptate denumite ca biologic nesănătoase. Astfel de grupuri precum călugării, călugărițele, celibatarele și celibatarii de lungă durată și homosexualii permanenți sînt toate, în sens reproductiv, aberante. Societatea i-a crescut, dar ei n-au fost în stare să-i întoarcă complimentul. Totuși trebuie să recunoaștem că un homosexual activ nu este mai aberant din punct de vedere reproductiv decît un călugăr. Trebuie spus de asemenea că nici o practică sexuală, oricît de dezgustătoare și obscenă poate părea în ochii membrilor unei anumite culturi, nu poate fi criticată din punct de vedere biologic, cu condiția ca ea să nu împiedice succesul reproductiv general. Dacă cea mai bizară elaborare a performanței sexuale contribuie fie la asigurarea fertilizării între membrii unei perechi-cuplu, fie la întărirea perechii-cuplu, atunci din punct de vedere reproductiv ea și-a îndeplinit rolul și este biologic tot atît de acceptabilă ca și majoritatea obiceiurilor sexuale "corespunzătoare" și aprobate.

O dată spuse toate acestea trebuie să subliniez acum că există o excepție importantă de la regulă. Moralitatea biologică pe care am subliniat-o mai sus nu se mai aplică în condițiile suprapopulării. Cînd apare suprapopularea regulile se inversează. Știm din studiile asupra altor specii că, în condiții de suprapopulare experimentală, vine un moment în care creșterea densității populației atinge un asemenea grad încît distruge întreaga structură socială. Animalele se contaminează cu boli, își ucid puii, se luptă între ele aprig și se mutilează. Nici o secvență comportamentală nu mai poate funcționa corespunzător. Totul este fragmentat. În cele din urmă sînt atîția morți încît populația este adusă la o densitate mai mică și poate începe să se împerecheze din nou, dar nu înainte de a fi ajuns la o creștere catastrofală. Dacă, într-o asemenea situație, s-ar putea introduce la populație un mijloc antireproductiv controlat atunci cînd apar primele semne de supraaglomerare, haosul ar putea fi preîntîmpinat. În asemenea condiții (supra-

aglomerare gravă fără semne de ameliorare în viitorul apropiat), șabloanele sexuale antireproductive trebuie evident privite într-o lumină nouă.

Specia noastră se îndreaptă cu repeziciune tocmai către o asemenea situație. Am ajuns într-un punct în care nu mai putem fi nepăsători. Soluția este evidentă, adică reducerea ratei de împerechere fără a contraveni structurii sociale existente; împiedicarea unei creșteri cantitative fără împiedicarea unei creșteri calitative. Sînt evident necesare tehnicile anticoncepționale, dar ele nu trebuie lăsate să rupă unitatea de bază a familiei. În realitate, nu trebuie să ne temem prea mult de acest lucru. S-a exprimat teama că larga utilizare a anticoncepționalelor perfecționate va conduce la o promiscuitate aleatorie, dar acest lucru este foarte puțin probabil – puternica tendință a speciei de formare a perechilor va avea grijă să nu se întîmple așa. Ar putea fi unele probleme dacă multe perechi-cuplu utilizează mijloacele anticoncepționale pînă acolo încît să nu mai aibă progeniturî. Asemenea cupluri vor pune la grea încercare unitatea perechii-cuplu, care se poate rupe sub această tensiune. Acești indivizi vor constitui apoi o amenințare mai mare pentru alte perechi care încearcă să-și crească urmașii. Dar astfel de reduceri extreme ale împerecherii nu sînt necesare. Dacă fiecare familie ar produce doi copii, părinții și-ar reproduce pur și simplu propriul lor număr și nu ar fi nici o creștere. Punînd la socoteală accidentele și moartea prematură, cifra medie ar putea fi ușor mai mare fără a se ajunge la o creștere a populației și în cele din urmă la o catastrofă a speciei.

Necazul este că, privită ca fenomen sexual, anticoncepția mecanică și chimică este ceva în esență nou și va dura cîtva timp pînă să știm exact ce fel de repercusiuni va avea asupra structurii sexuale fundamentale a societății, după ce o vor fi experimentat-o un număr mare de generații și se vor fi dezvoltat treptat tradiții noi din cele vechi. Ea ar putea cauza distorsiuni sau discontinuități indirecte, neprevăzute ale sistemului socio-sexual. Numai timpul va hotărî. Dar oricare ar fi alternativa, dacă nu se aplică limitarea împerecherii, ea este cu mult mai rea.

Gîndindu-ne la această problemă a supraaglomerării, s-ar putea argumenta că nevoia de a reduce drastic rata reproducerii înlătură acum orice critică biologică a categoriilor care nu se împerechează, cum sînt călugării și călugărițele, celibatarele

și celibatarii de lungă durată și homosexualii permanenți. Din punct de vedere strict reproductiv este adevărat, dar aceasta lasă neexplicate alte probleme sociale cărora, în anumite cazuri, ei trebuie să le facă față, așa izolați în rolurile lor de minoritate specială. Cu toate acestea, dacă sînt membri bine adaptați și valoroși ai societății, în afara sferei reproductive, ei trebuie acum considerați ca valoroși necontribuabili la explozia populației.

Privind înapoi acum la întreaga scenă sexuală putem vedea că specia noastră a rămas mult mai loială față de pornirile biologice de bază decît ne-am putea imagina la început. Sistemul său sexual caracteristic primatelor, cu modificări caracteristice carnivorelor, a supraviețuit remarcabil de bine în ciuda fantasticelor progrese tehnologice. Dacă cineva ar lua un grup de douăzeci de familii suburbane și le-ar plasa într-un mediu subtropical primitiv în care masculii ar trebui să meargă la vînătoare după hrană, structura sexuală a acestui nou trib ar necesita mici modificări sau nici un fel de modificări. De fapt, ceea ce s-a întîmplat în fiecare mare oraș sau centru urban este că indivizii pe care îi conține s-au specializat în tehnicile lor de vînătoare (serviciu), dar și-au păstrat sistemul socio-sexual în forma sa mai mult sau mai puțin originală. Concepțiile științifico-fantastice referitoare la ferme de copii, activități sexuale în comun, sterilizare selectivă și divizare a muncii controlată de stat în privința îndatoririlor reproductive nu s-au materializat. Maimuța spațială poartă încă în portofel fotografia soției și a copiilor cînd pornește spre Lună. Numai în domeniul limitării generale a înmulțirii sîntem acum puși față în față cu primul asalt major asupra sistemului nostru sexual milenar de către forțele civilizației moderne. Datorită științei medicale, a chirurgiei și igienei, am atins o culme incredibilă de succes al înmulțirii. Am practicat controlul asupra morții și acum trebuie să îl echilibrăm cu un control asupra nașterii. Pare foarte plauzibil ca în decursul secolului viitor să trebuiască să ne schimbăm în sfîrșit comportamentul sexual. Dar dacă o vom face, nu va fi pentru că a eșuat, ci pentru că a reușit prea bine.

CAPITOLUL TREI

CREȘTEREA PROGENITURILOR

POVARA grijii părintești este mai grea pentru maimuța goală decît pentru orice altă specie actuală. Îndatoririle părintești pot fi îndeplinite la fel de intensiv și în altă parte, dar niciodată atît de extensiv. Înainte de a analiza semnificația acestei orientări, trebuie să punem cap la cap faptele esențiale.

O dată ce femela a fost fertilizată și embrionul a început să-i crească în uter, ea suferă o serie de modificări. Ciclul menstrual lunar îi încetează. Dimineața, devreme, are grețuri. Tensiunea arterială îi scade. Poate deveni ușor anemică. Pe măsură ce trece timpul, sînii i se umflă și devin mai sensibili. Pofta de mîncare îi crește. În mod obișnuit devine mai calmă.

După o perioadă de gestație de aproximativ 266 de zile uterul începe să i se contracte puternic și ritmic. Membrana amniotică ce înconjoară fătul se rupe și lichidul în care se află copilul se elimină. Contracții și mai violente expulzează puiul din pîntec, forțîndu-l prin pasajul vaginal în lumea exterioară. Noi contracții dislocă și elimină placenta. Cordonul care leagă copilul de placentă se taie apoi. La alte primate această rupere a cordonului este făcută de către mamă care îl mușcă și aceasta este fără îndoială și metoda utilizată de strămoșii noștri, dar în ziua de astăzi el este frumos legat și tăiat cu o pereche de foarfeci. Ciotul atașat încă de buricul puiului se usucă și cade la cîteva zile după naștere.

Este o practică universală astăzi ca femela să fie însoțită și asistată de alți adulți în timp ce naște. Ea este probabil o procedură extrem de veche. Cerințele locomoției verticale nu au fost blînde cu femela speciei noastre: pedeapsa pentru acest pas înainte este sentința unui travaliu greu de cîteva ore. Pare probabil ca ajutorul din partea altor indivizi să fi fost necesar încă din perioada cînd maimuța-vînător evolua din strămoșii ei

ce locuiau în pădure. Din fericire, spiritul de cooperare al speciei se dezvolta în paralel cu această evoluție spre viața de vînător, astfel încît cauza neajunsului a putut furniza și remediul. În mod normal, cimpanzeul-mamă nu numai că mușcă cordonul ci și devorează placenta total sau parțial, linge lichidele, își spală și-și curăță nou-născutul și-l ține protector la pieptul său. La specia noastră, mama epuizată se bazează pe cei ce o asistă în îndeplinirea acestor activități (sau echivalenții lor moderni).

După ce nașterea s-a terminat, poate dura o zi sau două pînă cînd mamei să înceapă să-i curgă laptele dar, o dată ce faptul s-a produs, ea își hrănește apoi sugarul cu regularitate în acest mod, pe o perioadă de pînă la doi ani. Perioada medie a suptului este mai scurtă de atît, totuși, și practica modernă a avut tendința de a o reduce la șase pînă la nouă luni. În acest timp ciclul menstrual al femelei este în mod normal întrerupt și menstruația reapare de obicei numai cînd mama încetează alăptarea la sîn și începe să înțarce copilul. Dacă sugarii sînt înțărcați mai devreme decît în mod obișnuit, sau dacă sînt hrăniți cu biberonul, această întîrziere desigur nu mai apare și femela poate începe mai repede să se împerecheze din nou. Dacă, pe de altă parte, ea urmează sistemul mai primitiv și-și hrănește sugarul pînă la doi ani, are toate șansele să nască progenituri numai aproximativ o dată la trei ani. (Suptul este uneori prelungit astfel în mod deliberat ca tehnică anticonceptională). Limitarea vieții reproductive la aproximativ 30 de ani îi fixează capacitatea productivității naturale la circa 10 progenituri. Prin hrănire cu biberonul sau încetarea rapidă a hrănirii la sîn, cifra s-ar putea ridica teoretic la 30.

Actul suptului este o problemă mai dificilă pentru femelele speciei noastre decît pentru alte primate. Sugarul este atît de neajutorat încît mama trebuie să ia parte mult mai activ la acest proces, ținînd copilul la sîn și ghidîndu-i acțiunile. Unele mame au dificultăți în a-și convinge progenitura să sugă eficient. Cauza obișnuită a acestui necaz este că sfîrcul nu pătrunde destul de adînc în gura copilului. Nu este suficient ca buzele sugarului să se închidă pe sfîrc, el trebuie introdus mai adînc în gura lui, astfel ca partea anterioară a sfîrcului să fie în contact cu palatul și partea superioară a limbii. Numai acest stimul eliberează acțiunea maxilarului, a limbii și a obrajilor de a suge intens. Pentru a realiza această juxtapunere, regiunea sînului aflată imediat în spatele sfîrcului trebuie să fie pliabilă

și să cedeze. De acest țesut care cedează depinde durata "menținerii" pe care o poate reuși sugarul și care este critică. Este esențial ca suptul să fie pe deplin operativ în decurs de patru sau cinci zile de la naștere, dacă e ca procesul hrănirii de la sîn să evolueze cu succes. Dacă în prima săptămînă au loc eșecuri repetate, sugarul nu va avea niciodată o reacție de răspuns totală. El se va fixa pe alternativa mult mai recompensantă (biberonul) care i se oferă.

O altă dificultate a suptului este așa-numita reacție de răspuns a "luptei la sîn" a anumitor sugari. Aceasta îi dă mamei impresia că de fapt copilul nu vrea să sugă, dar realitatea este că, în ciuda încercărilor disperate de a o face, nu reușește deoarece se sufocă. O poziție ușor greșită a capului copilului la sîn îi blochează nasul și, cu gura plină, el nu mai poate respira. Se luptă, nu pentru a evita suptul, ci după aer. Sînt desigur, multe asemenea probleme ce i se pun noii mame, dar le-am selectat pe acestea două deoarece par să mai adauge o dovadă în sprijinul ideii că sînul femelei este mai degrabă în primul rînd un mijloc de semnalizare sexuală decît o mașină de lapte cu capacitatea mărită. Tocmai forma solidă, rotunjită creează amîndouă aceste probleme. Nu e nevoie decît să privim design-ul tetinelor de biberon pentru a vedea tipul de formă care dă rezultatele cele mai bune. Tetina este mult mai lungă și nu se continuă cu acea emisferă mare, rotunjită care creează atîtea dificultăți pentru gura și nasul copilului. Ea se apropie mult mai mult ca aspect de aparatul nutritor al femelei cimpanzeului. Acesteia i se dezvoltă niște sîni numai puțin umflați, dar chiar și în plină lactație ea are pieptul plat în comparație cu femela obișnuită a speciei noastre. Sfîrcurile, pe de altă parte, îi sînt mult mai alungite și proeminente iar sugarului nu-i este prea greu sau nu-i este deloc greu să inițieze activitatea suptului. Deoarece pentru femelele noastre suptul este o povară cam grea și deoarece sînii fac parte atît de evident din aparatul nutritor, noi am considerat automat că forma lor protuberantă, rotunjită trebuie să fie și ea parte integrantă a aceleiași activități părintești. Dar acum se pare că această presupunere a fost greșită și că, la specia noastră, aspectul sînilor are o funcție mai degrabă sexuală decît maternă.

Lăsînd la o parte problema hrănirii, merită să ne îndreptăm atenția spre unul sau două aspecte ale modului în care se comportă o mamă față de copil în alte împrejurări. Obișnuitul dezmierdat, strîns la piept și spălat nu necesită prea multe

comentarii, dar poziția în care își ține copilul în brațe cînd acesta se odihnește spune mult. Studii americane atente au scos la iveală faptul că 80% din mame își leagănă sugarii pe brațul stîng, ținîndu-i sprijiniți pe partea stîngă a corpului. Dacă li se cere să explice semnificația acestei preferințe majoritatea celor întrebați răspund că ea este evident rezultatul predominanței dreptacilor în rîndul populației. Ținînd copiii pe brațul stîng, mamele își păstrează brațul dominant liber pentru manevrări. Dar o analiză amănunțită arată că nu așa stau lucrurile. Adevărat, există o mică diferență între femelele dreptace și cele stîngace, dar nu suficientă pentru a furniza o explicație adecvată. Reiese că 83% din mamele dreptace își țin copilul pe partea stîngă, dar apoi că la fel fac și 78% din mamele stîngace. Cu alte cuvinte numai 22% din mamele stîngace își au mîna dominantă liberă pentru acțiune. Categoric trebuie să fie o altă explicație, mai puțin evidentă.

Singurul alt indiciu vine din faptul că inima se află în partea stîngă a corpului mamei. Oare sunetul bătăilor sale de inimă este factorul vital? Și în ce fel? Gîndind pe această linie s-a argumentat că probabil în timpul existenței sale în corpul mamei, embrionul în creștere se fixează pe ("i se întipărește") sunetul bătăilor de inimă. Dacă așa stau lucrurile, atunci redescoperirea acestui sunet familiar după naștere ar putea avea un efect calmant asupra sugarului, mai ales că tocmai a fost aruncat într-o lume exterioară stranie și înspăimîntător de nouă. Dacă este așa, atunci mama, fie instinctiv, fie printr-o serie inconștientă de încercări și erori, ar ajunge în curînd să descopere că sugarul ei este mai liniștit dacă este ținut pe stînga, în dreptul inimii ei, decît cînd este ținut pe dreapta.

Aceasta poate să sune foarte fantezist, dar acum s-au făcut teste care relevă că este totuși explicația reală. Grupuri de copii nou-născuți dintr-o maternitate au fost supuși o perioadă de timp considerabilă la sunetul înregistrat al bătăilor de inimă cu o frecvență standard de 72 bătăi pe minut. În fiecare grup erau nouă copii și s-a descoperit că unul sau mai mulți dintre ei plîngeau 60% din timpul cînd sunetul nu era conectat, dar că această cifră scădea la numai 38% atunci cînd înregistrarea cu bătăile inimii se făcea auzită. Grupurile testate cu bătăile de inimă au prezentat de asemenea un cîștig în greutate mai mare decît celelalte grupuri, deși cantitatea de hrană luată a fost aceeași în ambele cazuri. Categoric, grupurile nesupuse bătăilor de inimă își consumau mult mai multă energie ca urmare a acțiunilor puternice de plîns.

Un alt test s-a făcut cu sugari puțin mai mari, la ora culcării. La unele grupuri era liniște în cameră, altora li s-au pus înregistrări cu cîntece de leagăn. La altele funcționa un metronom cu ritmul bătăilor de inimă (72 pe minut). Iar la altele s-a pus înregistrarea a înseși bătăilor de inimă. S-a verificat apoi pentru a vedea care grupuri adormeau mai repede. Grupul cu înregistrarea bătăilor de inimă adormea în jumătate din timpul necesar pentru oricare din celelalte grupuri. Aceasta nu numai că întărește ideea că sunetul bătăilor de inimă este un stimul puternic calmant, ci și demonstrează că reacția de răspuns are un înalt grad de specificitate. Imitația cu metronomul nu are efect – cel puțin nu la micii sugari.

Astfel pare destul de sigur că aceasta este explicația faptului că mama își ține copilul în partea stîngă. Este interesant că atunci cînd s-au analizat pentru această caracteristică 466 de picturi cu Madonna și Copilul (datînd de peste cîteva sute de ani), 373 din ele înfățișau copilul pe sînul stîng. Aici din nou cifra s-a situat la nivel de 80%. Ceea ce contrastează cu observațiile asupra femeilor care cară pachete, unde s-a constatat că 50% le cară în stînga și 50% în dreapta.

Ce alte rezultate ar putea avea această întipărire a bătăilor de inimă? Ea poate, de exemplu, explica de ce insistăm să localizăm sentimentele de dragoste la inimă mai degrabă decît la cap. Vorba cîntecului: "Trebuie să ai inimă!". Poate de asemenea explica de ce mamele își leagănă copiii atunci cînd le cîntă pentru a-i adormi. Mișcarea leganatului se face cu aproximativ același ritm cu al bătăilor de inimă și încă o dată probabil ea "reamintește" sugarilor de senzațiile ritmice cu care s-au familiarizat atît de mult în pîntecul mamei, cînd inima mare a acesteia pompa și lovea deasupra lor.

Dar lucrurile nu se opresc aici. Pînă și în viața de adult fenomenul pare să ne însoțească atunci cînd sufletul ne este chinuit. Ne legănăm înainte și înapoi pe picioare cînd sîntem într-o stare conflictuală. Cu prima ocazie cînd veți vedea un lector sau un vorbitor de ocazie leganîndu-se ritmic dintr-o parte în alta, controlați-i viteza bătăilor inimii. Stînjeneala de a trebui să stea în fața unui public îl face să apeleze la cele mai reconfortante mișcări pe care corpul său le poate oferi în circumstanțele oarecum limită respective; și astfel el comută pe vechea bătaie familiară, din pîntecul mamei.

Oriunde vă aflați în nesiguranță sînteți înclinat să găsiți ritmul reconfortant al bătăilor de inimă sub o mască sau alta. Nu este un accident faptul că în cea mai mare parte muzica și

dansul folk au un ritm sincopat. Aici, din nou sunetele și mișcările îi duc pe executanți înapoi în siguranța lumii din pîntecul mamei. Nu este un accident că muzica adolescenței s-a numit "muzică rock". Mai recent a adoptat un nume și mai revelator – acum este numită "muzică beat"[1]. Și despre ce se cîntă? : "Inima îmi este zdrobită", "Altuia i-ai dat inima ta", sau "Inima mea e a ta".

Așa fascinant cum este acest subiect, nu trebuie să ne îndepărtăm prea mult totuși de problema inițială a comportamentului părintesc. Pînă aici ne-am îndreptat atenția către comportamentul mamei față de copil. Am urmărit-o în momentele dramatice ale nașterii, am urmărit-o hrănind copilul, ținîndu-l în brațe și alintîndu-l. Acum va trebui să ne îndreptăm către copilul însuși și să-i studiem creșterea.

Greutatea medie a unui copil la naștere este cu puțin peste șapte livre[2], ceea ce reprezintă cu puțin mai mult de a douăzecea parte din greutatea unui părinte obișnuit. Creșterea este foarte rapidă în timpul primilor doi ani de viață și rămîne destul de rapidă pe parcursul următorilor patru ani. La șase ani totuși, ea se încetinește considerabil. Această fază a creșterii treptate continuă pînă la 11 ani la băieți și pînă la 10 ani la fete. Apoi, la pubertate, cunoaște un nou salt. Creșterea rapidă se întîlnește din nou de la 11 ani la 17 ani la băieți și de la 10 pînă la 15 ani la fete. Datorită pubertății lor puțin mai timpurii, fetele tind să-i întreacă pe băieți între 11 și 14 ani, dar apoi băieții le depășesc din nou și rămîn în frunte de aici încolo. Creșterea corpului tinde să se încheie pentru fete pe la 19 ani, iar pentru băieți mult mai tîrziu, pe la 25 de ani. Primii dinți apar de obicei prin luna a șasea sau a șaptea, iar setul de dinți de lapte este de obicei complet pînă pe la sfîrșitul celui de al doilea an sau mijlocul celui de-al treilea. Dinții permanenți erup în al șaselea an, dar ultimii molari – măselele de minte – nu apar de obicei pînă pe la 19 ani.

Sugarii nou-născuți își petrec o bună parte din timp dormind. Se pretinde de obicei că ei sînt treji numai circa două ore pe zi în primele cîteva săptămîni, dar nu așa stau lucrurile. Sînt ei somnoroși, dar nu atît de somnoroși. Studii atente au relevat faptul că timpul mediu petrecut în somn în primele trei zile de viață este de 16,6 ore din 24.

[1] În lb. engleză *beat* = bătaie

[2] 1 livră = 0,453 g

S-au înregistrat variații totuși de la individ la individ, cei mai somnoroși dormind în medie 23 de ore din 24, iar cei mai puțin somnoroși abia 10,5 ore din 24.

În copilărie raportul somn – nesomn se micșorează treptat pînă cînd, în faza de adult media inițială de 16 ore se reduce la jumătate. Unii adulți prezintă totuși variații considerabile față de această medie obișnuită de opt ore. Doi dintr-o sută au nevoie de numai cinci ore, iar alți doi au nevoie de pînă la zece ore. Femelele adulte, întîmplător, au o perioadă de somn medie care este puțin mai lungă decît cea a masculilor adulți.

Cota de 16 ore de somn zilnic la naștere nu se consumă într-o singură repriză nocturnă, lungă, ea este ruptă într-o serie de perioade scurte, presărate pe întregul parcurs al celor 24 de ore. Chiar de la naștere totuși există o ușoară tendință de a dormi noaptea mai mult decît ziua. Treptat, pe măsură ce trec săptămînile, una dintre perioadele de somn nocturn devine mai lungă pînă cînd domină scena. Sugarul trage acum de cîteva ori cîte un "pui de somn" scurt în timpul zilei și are un singur somn lung în timpul nopții. Această modificare coboară media somnului zilnic la circa 14 ore la vîrsta de șase luni. În lunile care urmează somnul scurt din timpul zilei se reduce la două reprize, una dimineața și una după-amiaza. În al doilea an, somnul de dimineață de obicei dispare coborînd media orelor zilnice de somn la 13. În al cincilea an somnul de după-amiază dispare și el, reducînd cifra în continuare la circa 12 ore pe zi. Din acest moment și pînă la pubertate are loc încă o scădere cu trei ore a nevoii de somn zilnic astfel că, pe la vîrsta de 13 ani, copiii se retrag numai nouă ore pe noapte. De aici încolo, în perioada adolescenței, ei nu prezintă nici o diferență față de șablonul adultului deplin și nu dorm mai mult de opt ore în medie. Prin urmare, ritmul final al somnului coincide mai degrabă cu maturitatea sexuală decît cu maturitatea fizică finală.

Este interesant că printre copiii preșcolari, cei mai inteligenți tind să doarmă mai puțin decît cei mai înceți la minte. După vîrsta de șapte ani raportul se inversează, școlarii mai inteligenți dormind mai mult decît cei mai înceți la minte. În această etapă s-ar părea că, în loc să învețe mai mult printr-o stare de nesomn mai îndelungată, ei sînt forțați să învețe atît de mult încît cei la care reacția de răspuns este mai puternică sînt epuizați spre sfîrșitul zilei. Printre adulți, din contră, pare a nu exista nici o relație între inteligență și durata medie a somnului.

Timpul necesar pentru a adormi la masculi și la femele în stare de sănătate și, la toate vîrstele, este în medie de circa 20 de minute. Trezirea ar trebui să aibă loc spontan. Nevoia de un mijloc artificial de trezire indică faptul că somnul a fost insuficient și individul va suferi din această cauză printr-o vioiciune redusă în timpul perioadei de nesomn care urmează.

În perioadele sale de veghe sugarul nou-născut se mișcă relativ puțin. Spre deosebire de alte specii ale primatelor, musculatura sa este slab dezvoltată. Un pui de maimuță se poate agăța strîns de mamă din momentul nașterii încolo. Se poate chiar prinde de blana ei cu mîinile în timp ce se află încă în procesul nașterii. La specia noastră, prin contrast, nou-născutul este neajutorat și nu poate face decît mișcări neînsemnate cu brațele și picioarele. Pînă nu împlinește o lună el nu poate, fără ajutor, să-și ridice bărbia cînd este întins cu fața în jos. La două luni își poate ridica pieptul de jos. La trei luni se poate întinde după obiecte agățate. La patru luni poate sta în șezut, cu sprijin din partea mamei. La cinci luni poate sta în poala mamei și poate apuca obiecte cu mîna. La șase luni poate ședea într-un scaun înalt și prinde obiecte care se balansează. La șapte luni poate sta în șezut singur, fără a fi ajutat. La opt luni poate sta în picioare cu sprijin din partea mamei. La nouă luni poate sta în picioare ținîndu-se de mobilă. La zece luni se poate tîri pe jos cu mîinile și genunchii. La unsprezece luni poate umbla dacă este condus de mînă de către unul din părinți. La douăsprezece luni se poate trage singur în sus, în poziția în picioare ajutîndu-se de obiecte solide. La treisprezece luni se poate cățăra pe trepte. La paisprezece luni poate sta în picioare, singur și fără a se sprijini de obiecte ca să se ajute. La cincisprezece luni sosește clipa măreață cînd, în fine, poate merge singur, neajutat. (Acestea sînt toate, desigur, cifre medii, dar constituie în mare un ghid pentru etapele evoluției în ceea ce privește poziția și locomoția la specia noastră.)

Aproximativ în momentul cînd copilul a început să meargă fără ajutor, el începe și să rostească primele cuvinte – cîteva cuvinte simple la început, dar curînd vocabularul se dezvoltă cu o viteză uimitoare. Pînă la vîrsta de doi ani copilul obișnuit poate vorbi folosind aproape 300 de cuvinte. Pînă la trei ani triplează această cifră. Pînă la patru ani ajunge la aproape 1 600 de cuvinte, iar pînă la cinci ani la 2 100. Această rată uimitoare a învățării în domeniul imitației vocale este unică la

specia noastră și trebuie considerată una dintre cele mai mari realizări ale noastre. Ea se leagă, așa cum am văzut în Capitolul Unu, de presanta nevoie de comunicare mai precisă și mai utilă în activitățile de vînătoare desfășurate în cooperare. La celelalte primate actuale strîns înrudite cu noi nu găsim nimic asemănător, nici măcar ceva care să se apropie cît de cît. Cimpanzeii sînt ca și noi, sclipitori în imitația rapidă în acționarea asupra obiectelor dar ei nu reușesc imitații vocale. S-a făcut o încercare serioasă și dificilă de a învăța un pui de cimpanzeu să vorbească, dar cu un succes extrem de limitat. Animalul a fost crescut într-o casă în condiții identice cu cele pentru un copil din specia noastră. Îmbinînd recompensele în hrană cu conducerea mișcărilor buzelor s-au făcut încercări prelungite de a-l convinge să rostească cuvinte simple. Pînă la doi ani și jumătate, animalul putea spune "mama", "tata" și "cană". În cele din urmă a reușit să le spună în contextele corecte, șoptind "cană" cînd dorea să bea apă. Dificilele exerciții au continuat, dar la vîrsta de șase ani (cînd specia noastră ar stăpîni mult peste două mii de cuvinte), vocabularul său total nu cuprindea mai mult de șapte cuvinte.

Această diferență este o chestiune legată de creier, nu de voce. Cimpanzeul are un aparat vocal care din punct de vedere structural este perfect capabil de a produce o gamă largă de sunete. Nu există nici un punct slab acolo, care să poată explica comportamentul său de "greu de cap". Punctul slab se află în interiorul craniului.

Spre deosebire de cimpanzei, anumite păsări au posibilități uimitoare de imitație vocală. Papagalii, perușii, sturzii zeflemitori (păsările mynah[1]), ciorile și diferite alte specii pot debita propoziții întregi fără să clipească, dar din păcate ele au un creier prea de pasăre pentru a folosi cum se cuvine această înzestrare. Ele nu pot decît copia succesiunile complexe de sunete cu care le învață alții și pe care le repetă automat, într-o ordine fixă și fără nici o legătură cu evenimentele din jur. Chiar și așa, este uimitor cum cimpanzeii și maimuțele în această privință nu pot realiza mai mult decît atît. Chiar și numai cîteva cuvinte simple, determinate cultural, le-ar fi atît de utile în habitatele lor naturale, încît este greu de înțeles de ce nu au apărut.

[1] Specie de pasăre tropicală aparținînd familiei Paseriforme, ordinul Mimide.

Revenind iarăși la specia noastră, mînîelile, gemetele și țipetele instinctive de bază pe care le avem în comun cu alte primate nu-și au originea în strălucirea noastră verbală nou cîștigată. Semnalele noastre sonore înnăscute rămîn și își păstrează rolurile lor importante. Ele nu numai că furnizează fundația vocală pe care ne putem clădi zgîrie-norul verbal ci, totodată, există cu propriul lor drept, ca mijloace de comunicare tipice speciei. Spre deosebire de semnalele verbale, ele apar fără învățare și înseamnă același lucru în toate culturile. Țipătul, scîncetul, rîsul, urletul, geamătul și plînsul ritmic transmit același mesaj oricui, oriunde. Ca și sunetele altor animale ele se leagă de stările emoționale elementare și ne dau o impresie imediată asupra stării motivaționale a emițătorului. În același mod ne-am păstrat și expresiile instinctive, zîmbetul, rînjetul, încruntarea, privirea fixă, mimica de panică și mimica de supărare. Acestea sînt de asemenea comune tuturor societăților și persistă în ciuda dobîndirii multor gesturi culturale. Este surprinzător să vezi cum aceste sunete și expresii elementare ale speciei își au originea în primii pași ai evoluției noastre. Reacția de plîns este (după cum știm prea bine cu toții) prezentă de la naștere. Zîmbetul vine mai tîrziu, la circa cinci săptămîni. Rîsul și accesul de furie nu apar pînă în luna a treia sau a patra. Merită să privim mai îndeaproape aceste șabloane. Plînsul este nu numai primul semnal de stare sufletească pe care îl dăm, ci și cel mai elementar. Zîmbetul și rîsul sînt semnale unice și destul de specializate, dar plînsul îl avem în comun cu mii de alte specii. Virtual toate mamiferele (pentru a nu mai menționa păsările) scot strigăte acute, scheaună, țipă, scîncesc atunci cînd le este frică sau cînd au dureri. La mamiferele superioare, unde expresiile feței au evoluat ca mijloace de semnalizare vizuală, aceste mesaje de alarmă sînt însoțite de o "mimică a fricii" caracteristică. Fie că sînt produse de un pui, fie de un adult, aceste reacții arată că ceva nu este deloc în regulă. Odrasla își pune în alertă părinții, adultul îi pune în alertă pe ceilalți membri ai grupului social.

Ca sugari, o serie de lucruri ne fac să plîngem: Plîngem dacă ne doare ceva, dacă ne este foame, dacă sîntem lăsați singuri, dacă sîntem confruntați cu un stimul ciudat și nefamiliar, dacă ne pierdem brusc sursa sprijinului fizic, sau dacă întîmpinăm piedici în atingerea unui țel urgent. Aceste categorii se reduc la doi factori importanți: durerea fizică și nesiguranța. În oricare caz, cînd semnalul este dat, el produce (sau ar trebui să producă) reacții de protecție din partea părinților.

Dacă copilul este despărțit de părinte în clipa cînd se dă semnalul, el are imediat efectul de a reduce distanța dintre ei pînă cînd copilul este luat în brațe și ori legănat, ori mîngîiat, ori dezmierdat. Dacă copilul este deja în contact cu părintele, sau dacă plînsul persistă după ce s-a făcut contactul, atunci i se examinează corpul pentru găsirea unor posibile surse de durere. Reacția părintelui continuă pînă ce semnalul este oprit (și în această privință diferă fundamental de șabloanele zîmbetului și rîsului).

Acțiunea plînsului constă în tensiune musculară însoțită de o înroșire a capului, udarea ochilor, deschiderea gurii, retragerea buzelor, respirație exagerată cu expirații intense și, bineînțeles, vocalizări acute, iritante. La sugarii mai mari include și alergatul la părinte de care copilul se agață.

Am descris acest șablon mai detaliat în ciuda faptului că este atît de familiar, deoarece tocmai de aici au evoluat semnalele noastre specializate ale rîsului și zîmbetului. Cînd cineva spune: "au rîs pînă au dat în plîns" acel cineva se referă la această relație, dar în termeni evolutivi lucrurile s-au petrecut invers – am plîns pînă am dat în rîs. Cum s-a întîmplat asta? Pentru început, este important să realizăm cît de similare sînt plînsul și rîsul, ca șabloane de reacție. Stările lor afective sînt atît de diferite încît tindem să scăpăm din vedere acest lucru. Ca și plînsul, rîsul implică tensiune musculară, deschiderea gurii, retragerea buzelor și respirație exagerată cu expirații intense. La intensități mari, include și el înroșirea feței și udarea ochilor. Dar vocalizările sînt mai puțin iritante și nu atît de acute. Mai ales, ele sînt mai scurte și se succed mai rapid. Este ca și cum tînguirea lungă a sugarului care plînge s-a segmentat, s-a tăiat în bucăți mici, și în același timp a devenit mai lină și a coborît în tonalitate. Reiese că reacția prin rîs a evoluat din cea prin plîns, ca semnal secundar, după cum urmează. Am spus mai înainte că plînsul este prezent la naștere, dar că rîsul nu apare pînă prin luna a treia sau a patra. Apariția sa coincide cu dezvoltarea capacității de recunoaștere a părinților. Copilul care își cunoaște tatăl poate fi un copil care știe, dar copilul care își cunoaște mama este un copil care rîde. Înainte de a învăța să identifice fața mamei și s-o deosebească de alți adulți, copilul poate gînguri și bolborosi, dar nu rîde. Ceea ce se întîmplă cînd începe să-și singularizeze mama este că totodată începe să-i fie teamă de alți adulți, străini. La vîrsta de două luni orice față cunoscută este acceptată, toți adulții prietenoși sînt binevenîți. Dar acum temerile sale față

de lumea înconjurătoare încep să se maturizeze și orice necunoscut are șanse să-l supere și să-l facă să plîngă. (Mai tîrziu va învăța repede că dintre ceilalți adulți sînt unii anume care pot fi și ei recompensanți și își va pierde teama față de ei, dar acest lucru se face atunci selectiv pe baza recunoașterii personale.) Ca urmare a acestui proces de imprimare în memorie a mamei, sugarul poate ajunge într-un conflict ciudat. Dacă mama face ceva care îl sperie, ea devine sursa a două seturi de semnale opuse. Un set spune "Eu sînt mama ta – protectorul tău personal; nu ai de ce te teme", iar celălalt set spune "Fii atent, aici este ceva înspăimîntător". Acest conflict nu pate apărea înainte ca mama să fie cunoscută ca individ, deoarece dacă atunci ar face ceva care sperie, ea nu ar fi decît o simplă sursă a unui stimul de spaimă în acel moment și nimic mai mult. Dar acum ea poate oferi dublul semnal: "E un pericol dar nu-i nici un pericol". Sau altfel spus: "Poate părea că e un pericol, dar deoarece vine de la mine nu trebuie să te alarmezi". Rezultatul: copilul dă un răspuns care este pe jumătate o reacție de plîns și pe jumătate un gîngurit de recunoaștere a părintelui. Combinația magică produce un rîset. (Sau mai curînd, a produs, înapoi pe drumul evoluției. De atunci și pînă acum s-a fixat și s-a dezvoltat deplin ca reacție separată, distinctă, cu drepturi proprii.)

Astfel rîsul spune "Recunosc că pericolul nu este real" și-i transmite acest mesaj mamei. Mama se poate acum juca cu copilul destul de tare fără să-l facă să plîngă. Primele cauze ale rîsului la sugari sînt jocurile părintești de-a "cucu-bau", bătutul din palme, alternarea lăsatului pe genunchi cu ridicarea. Mai tîrziu, gîdilatul joacă un rol major, dar nu pînă după luna a șasea. Aceștia sînt toți stimuli de șoc, dar provenind de la protectorul "de încredere". Copiii învață repede să-i provoace – jucîndu-se de-a ascunselea, de exemplu, astfel că vor trăi "șocul" descoperirii celui ascuns, sau jucîndu-se de-a fugăritul, astfel încît să fie prinși.

Rîsul prin urmare devine un semnal pentru joacă, un semn că interacțiunile tot mai spectaculoase dintre copil și părinte pot să continue și să se dezvolte. Dacă ele ajung să sperie sau să doară prea mult, atunci desigur reacția poate trece pe plîns și poate imediat restimula răspunsul protector. Acest sistem îi permite copilului să-și extindă explorarea capacităților sale corporale și a proprietăților fizice ale lumii înconjurătoare.

Și alte animale au semnale speciale pentru joacă dar în comparație cu ale noastre ele nu impresionează. Cimpanzeul, de exemplu, are la joacă o mimică specifică și un ușor mîrîit, care este echivalentul rîsului nostru. La origine aceste semnale au același gen de ambivalență. Cînd salută, puiul de cimpanzeu își scoate buzele mult în afară, întinzîndu-le la limită. Cînd este speriat și le retrage, deschizîndu-și gura și arătîndu-și dinții. Mimica de joacă, fiind motivată de ambele sentimente al salutului prietenos și al temerii, este un amestec din cele două. Maxilarele se deschid larg, ca la teamă, dar buzele sînt împinse înainte și țin dinții acoperiți. Mîrîitul ușor este la jumătatea drumului între sunetul "uu-uu-uu" de salut și țipătul de teamă. Dacă joaca devine prea dură, buzele se retrag, iar mîrîitul se transformă într-un țipăt scurt, ascuțit. Dacă devine prea calmă, maxilarele se închid și buzele sînt împinse înainte în poza cimpanzeului prietenos. În esență situația este prin urmare aceeași, dar mîrîitul ușor scos la joacă este un semnal anemic pe lîngă rîsul nostru viguros, plin de viață. Pe măsură ce cimpanzeii cresc, semnificația semnalului de joacă se micșorează mai mult chiar, în timp ce al nostru se extinde și dobîndește o importanță și mai mare în viața de zi cu zi. Maimuța goală, chiar ca adult, este o maimuță jucăușă. Totul se datorează firii sale exploratoare. Ea împinge în mod constant lucrurile pînă la limită, încercînd să se autosurprindă, să se autoșocheze fără a se răni și apoi semnalizîndu-și ușurarea prin hohote de rîs molipsitoare.

Rîsul *de* cineva poate de asemenea deveni, desigur, o armă socială puternică în rîndul copiilor mai mari și al adulților. El este dublu insultător deoarece indică faptul că persoana este atît înspăimîntător de ciudată cît și în același timp nedemnă de luat în serios. Comedianul profesionist își arogă în mod deliberat acest rol social și este plătit cu sume mari de bani de către spectatori care se bucură să se reasigure de normalitatea grupului lor față de anormalitatea asumată de acesta.

Reacția adolescenților față de idolii lor este relevantă aici. Ca public spectator, ei își manifestă aprecierea spectacolului nu prin accese de rîs ci prin accese de țipete. Ei nu numai că țipă, dar se și agață unii de alții, se zvîrcolesc, urlă, își acoperă fețele și-și trag părul. Acestea sînt toate semnele clasice ale durerii sau fricii intense, dar ele au ajuns stilizate în mod deliberat. Pragurile lor au fost coborîte artificial. Ele nu mai sînt strigăte după ajutor, ci semnalizează de la un spectator la

altul că ei sînt capabili să aibă o reacție emoțională la idolii sexuali, reacție atît de puternică încît, ca toți stimulii de o intensitate insuportabil de mare, intră pe tărîmul durerii pure. Dacă o adolescentă s-ar găsi dintr-o dată singură în prezența unuia dintre idolii săi, nu s-ar întîmpla niciodată să țipe la el. Țipetele nu erau destinate lui, erau destinate celorlalte fete din publicul spectator. În felul acesta tinerele fete se pot reasigura una pe cealaltă de dezvoltarea reacțiilor lor emoționale.

Înainte de a abandona subiectul lacrimilor și rîsului mai este un mister de clarificat. Unele mame suferă îngrozitor datorită faptului că odraslele le plîng fără întrerupere în primele trei luni de viață. Nimic din ceea ce fac părinții nu pare a fi cauza acestui torent de plînsete. De obicei ele ajung la concluzia că ceva este în neregulă în mod radical, fizic cu copiii și încearcă să-i trateze în mod corespunzător. Au dreptate, desigur, e ceva fizic în neregulă; dar este probabil efectul mai curînd decît cauza. Indiciul vital vine de la faptul că acest plînsete așa-zis "colic" încetează ca prin farmec prin a treia sau a patra lună de viață. El dispare exact în momentul cînd copilul începe să-și poată identifica mama ca individ cunoscut. Răspunsul este dat de comparația comportamentului părintesc între mamele cu copii care plîng și cele cu copii mai tăcuți. Primele sînt stîngace, nervoase și neliniștite în relațiile cu progeniturile. Celelalte sînt sigure pe ele, calme și senine. Ceea ce vreau să subliniez este că și la această vîrstă fragedă, copilul este foarte conștient de diferențele dintre "securitatea" și "siguranța" tactilă pe de o parte și "insecuritatea" și "alarma" tactilă pe de altă parte. O mamă agitată nu poate evita să-și semnalizeze agitația nou-născutului ei. Starea este semnalizată înapoi către ea în mod corespunzător, cerînd protecție față de cauza agitației. Răspunsul nu face decît să sporească supărarea mamei, ceea ce la rîndul său intensifică plînsul copilului. În cele din urmă, nenorocitul de copil plînge pînă i se face rău și atunci la totalul suferințelor lui deja considerabile se adaugă și durerile fizice. Singurul lucru necesar pentru a rupe acest cerc vicios este ca mama să accepte situația și să devină calmă ea însăși. Chiar dacă nu poate reuși acest lucru (și este aproape imposibil să păcălești un copil în această privință), problema se corectează de la sine, așa cum am spus, în a treia sau a patra lună de viață, deoarece la acea vîrstă copilului ajunge să i se imprime mama și în mod instinctiv el începe să reacționeze față de ea ca "protector". Ea nu mai este sursa a o serie

de stimuli care produc agitație, ci o față familiară. Dacă ar continua să fie sursă de stimuli care produc agitație, aceștia n-ar mai fi atît de alarmanți deoarece vin de la cineva cunoscut, identificat ca prieten. Legătura tot mai strînsă a copilului cu părintele său o calmează apoi pe mamă și îi reduce în mod automat neliniștea. "Colica" dispare.

Pînă acum am omis chestiunea zîmbetului deoarece este o reacție chiar mai specializată decît rîsul. Așa cum rîsul este o formă secundară a plînsului, tot așa zîmbetul este o formă secundară a rîsului. La prima vedere el poate părea într-adevăr a nu fi nimic mai mult decît o versiune de intensitate redusă a rîsului, dar lucrurile nu sînt atît de simple. Este adevărat că, în forma sa cea mai blîndă, rîsul nu se poate deosebi de zîmbet și acesta este fără îndoială felul în care a apărut zîmbetul, dar este cît se poate de clar că pe parcursul evoluției zîmbetul s-a emancipat și trebuie considerat acum o entitate separată. Zîmbetul foarte intens – afișarea unui rînjet larg, a unui zîmbet radios – este complet diferit ca funcție de rîsul foarte intens. El a ajuns să se specializeze ca un semnal de salut al speciei. Dacă salutăm pe cineva zîmbindu-i, acel cineva știe că sîntem prietenoși, dar dacă-l salutăm rizîndu-i ar putea avea motive să se îndoiască de aceasta.

Orice contact social provoacă teamă, în cel mai bun caz o teamă ușoară. Comportamentul celuilalt individ în momentul întîlnirii este o entitate necunoscută. Atît zîmbetul cît și rîsul indică existența acestei temeri și combinarea ei cu sentimente de atracție și acceptare. Dar cînd rîsul crește în intensitate, el semnalizează faptul că ești gata pentru o nouă "spaimă", pentru o nouă exploatare a situației pericol / siguranță. Dacă pe de altă parte, expresia de zîmbet a unui rîs de nivel scăzut se transformă în altceva – într-un rînjet larg – aceasta semnalizează că situația nu urmează a se prelungi în aceeași direcție. Ea indică pur și simplu că starea afectivă inițială este ea însăși un final, fără prea mari complicații. Zîmbetul reciproc îi reasigură pe cei implicați că ambii se află într-o stare de ușoară neîncredere, dar de atracție reciprocă. A te teme puțin înseamnă a nu fi agresiv, iar a nu fi agresiv înseamnă a fi prietenos și în felul acesta zîmbetul se dezvoltă ca mijloc de atracție prietenoasă.

De ce, dacă nouă ne-a fost necesar acest semnal, alte primate s-au dezvoltat fără el? Se descurcă, e adevărat, au gesturi prietenoase de diferite feluri, dar zîmbetul pentru noi

este unul în plus și de o importanță uriașă în viața noastră de zi cu zi, atît în copilărie cît și la maturitate. Ce anume din modelul existenței noastre l-a adus atît de în față? Răspunsul, s-ar părea, constă în faimoasele noastre piei nude. Cînd se naște, puiul de maimuță se prinde strîns de blana mamei. Acolo stă oră de oră, zi de zi. Timp de săptămîni sau chiar luni de zile nu părăsește nici pentru o clipă protecția confortabilă a corpului mamei. Mai tîrziu, cînd se aventurează de lîngă ea pentru prima dată, el poate să alerge înapoi la ea într-o clipă și să se agațe din nou instantaneu. El are propriul său mod pozitiv de a-și asigura un contact fizic strîns. Chiar dacă mama nu se bucură de acest contact (pe măsură ce puiul crește și devine mai greu), nu-i este deloc ușor să-l respingă. Oricine a trebuit vreodată să facă pe dădaca pentru un pui de cimpanzeu poate depune mărturie că așa este.

Cînd *noi* sîntem născuți ne aflăm într-o postură mult mai la voia întîmplării. Nu numai că sîntem prea slabi pentru a ne agăța, dar nici nu avem ceva de care să ne agățăm. Deposedați de orice mijloace mecanice care să ne asigure contactul strîns cu mamele, trebuie să ne bazăm în întregime pe semnalele de stimulare maternă. Putem să țipăm pînă la epuizare pentru a atrage atenția părinților, dar o dată dobîndită trebuie să mai facem ceva pentru a o menține. Puiul de cimpanzeu țipă pentru a atrage atenția la fel ca și noi. Mama se repede spre el și îl ia în brațe. Instantaneu puiul se agață din nou. Aceasta este momentul în care noi avem nevoie de un înlocuitor al agățatului, un gen de semnal care să o răsplătească pe mamă și să o facă să vrea să stea cu noi. Semnalul pe care îl folosim este zîmbetul.

Zîmbetul apare în primele cîteva săptămîni de viață, dar la început nu este îndreptat către ceva anume. Prin săptămîna a cincea el este dat ca reacție clară la anumiți stimuli. Ochii copilului pot acum fixa obiectele. La început el reacționează mai mult la o pereche de ochi care îl privesc. Chiar și două pete negre pe o bucată de carton își vor face efectul. Pe măsură ce trec săptămînile devine necesară și o gură. Două pete negre cu o linie în chip de gură sub ele sînt acum eficiente pentru obținerea răspunsului. În curînd o lărgire a gurii devine vitală, iar apoi ochii încep să-și piardă importanța de stimuli-cheie. În această etapă, pe la trei – patru luni, răspunsul începe să devină mai specific. El se restrînge de la orice față cunoscută la fața mamei. Are loc imprimarea chipului mamei.

Uimitor în legătură cu dezvoltarea acestei reacții este că, atunci cînd ea are loc, copilul este complet incapabil să deosebească pătratele de triunghiuri, sau alte forme geometrice precise. Este ca și cum ar exista un avans special în maturizarea capacității de a recunoaște anumite tipuri de forme destul de limitate – cele legate de trăsăturile umane – în timp ce alte capacități vizuale rămîn în urmă. Acest lucru face ca privirea copilului să se fixeze pe obiectul corect. Ceea ce va evita ca imprimarea să se facă pe o formă inanimată din apropiere.

Pînă la vîrsta de șapte luni copilului i s-a imprimat complet imaginea mamei. Orice face acum, ea își va păstra imaginea de mamă în mintea copilului pe tot restul vieții lui. Puii de rață realizează aceasta prin faptul că merg în urma mamei, puii de maimuță prin faptul că se agață de ea. Noi ne dezvoltăm legătura vitală a atașamentului prin răspunsul prin zîmbet.

Ca stimul vizual zîmbetul a ajuns la configurația sa unică în principal prin simplul act al ridicării colțurilor gurii. Gura este deschisă într-o oarecare măsură, iar buzele sînt trase înapoi, ca la mimica de teamă, dar prin adăugarea curbării în sus a colțurilor gurii caracterul expresiei este radical modificat. Această evoluție a condus la rîndul ei la posibilitatea unei alte expresii faciale în contrast cu prima – cea a gurii lăsate în jos. Adoptînd o linie a gurii care este complet opusă formei zîmbetului, este posibil să se semnalizeze un antizîmbet. Așa cum rîsul a evoluat din plîns iar zîmbetul din rîs, tot așa fața neprietenoasă a evoluat la polul opus, din fața prietenoasă.

Dar zîmbetul este mai mult decît o linie a gurii. Noi ca adulți ne putem transmite starea sufletească printr-o simplă răsucire a buzelor, dar copilul face cu mult mai mult. Cînd zîmbește cu intensitate maximă, el dă și din picioare și își agită mîinile pe care le întinde către stimul mișcîndu-le încoace și încolo, gîngurește pe limba lui, își dă capul pe spate și își scoate în afară bărbia, își apleacă trunchiul în față sau se rostogolește pe o parte și-și intensifică respirația. Ochii îi devin mai strălucitori și se pot închide ușor; apar creturi sub ochi sau în prelungirea lor și uneori la rădăcina nasului; încrețiturile pielii dintre părțile laterale ale nasului și cele ale gurii devin mai accentuate, iar limba poate fi ușor scoasă în afară. Dintre aceste elemente variate, mișcările corpului par a indica o luptă a copilului pentru a veni în contact cu mama. Cu felul său greoi de a se mișca, copilul ne arată probabil tot ceea ce a rămas din reacția de agățare a primatelor ancestrale.

Am vorbit despre zimbetul copilului, dar zimbetul este desigur un semnal dublu. Cînd copilul îi zîmbeşte mamei, ea îi răspunde cu un semnal similar. Fiecare îl răsplăteşte pe celălalt şi legătura dintre ei se întăreşte în ambele sensuri. Aţi putea avea impresia că această afirmaţie este evidentă, dar ar putea fi o capcană în ea. Unele mame, cînd sînt agitate, nervoase sau supărate pe copil, încearcă să-şi ascundă starea printr-un zîmbet forţat. Ele speră că printr-o faţă prefăcută vor evita să-l indispună pe copil, dar în realitate acest truc poate face mai mult rău decît bine. Am menţionat mai înainte că este aproape imposibil să păcăleşti un copil în privinţa stării sufleteşti a mamei. În primii ani de viaţă se pare că sîntem foarte sensibili la semne aparent minore de agitaţie părintească şi calm părintesc. În etapele premergătoare vorbirii, înainte ca uriaşul mecanism al comunicării simbolice, culturale să aducă cu sine ceaţa uitării, ne bazăm mult mai mult pe mişcări subtile, modificări ale poziţiei şi ale tonului vocii decît va fi nevoie mai tîrziu în viaţă. Alte specii au şi ele acest simţ deosebit de dezvoltat. Uimitoarea capacitate a "Inteligentului Hans", renumitul cal ce putea număra, se baza de fapt pe simţul său foarte dezvoltat de a observa modificări infime ale poziţiei dresorului. Cînd i se cerea să facă o adunare, Hans lovea cu copita de atîtea ori cît era necesar şi apoi se oprea. Chiar dacă dresorul ieşea din sală şi altcineva făcea încercarea ea tot mergea, deoarece atunci cînd se ajungea la numărul de lovituri corespunzător, străinul nu-şi putea controla o uşoară încordare a corpului. Această capacitate o avem şi noi toţi, chiar şi ca adulţi (este folosită mult de prezicători pentru a aprecia dacă merg pe pista cea bună), dar la sugarii care încă nu vorbesc ea pare să fie deosebit de activă. Dacă mama face mişcări forţate şi agitate, oricum ar fi ele mascate, va transmite aceste stări copilului. Dacă în acelaşi timp şi zîmbeşte larg, aceasta nu-l păcăleşte pe copil, ci doar îl derutează. Sînt transmise două mesaje contradictorii. Dacă acest lucru se face de multe ori poate avea un efect dăunător continuu şi-i poate cauza copilului dificultăţi serioase în contactele sociale şi adaptările de mai tîrziu din viaţă.

Lăsînd deoparte subiectul zîmbetului, trebuie să ne îndreptăm acum atenţia către o activitate foarte diferită. Cu trecerea lunilor, începe să apară un nou şablon de comportament al copilului: îşi face intrarea pe scenă agresivitatea. Accesele de furie şi plînsul de supărare încep să se diferenţieze de reacţia anterioară a plînsului pentru orice. Copilul îşi semnalizează agresivitatea printr-o formă de ţipete mai întrerupte, mai neregulate şi prin loviri violente cu mîinile şi picioarele. El atacă obiectele mici, le zgîlţîie pe cele

mari, scuipă şi improaşcă şi încearcă să muşte, să zgîrie sau să lovească tot ce-i cade în mînă. La început aceste acţiuni sînt cam la întîmplare şi necoordonate. Plînsul arată că teama este încă prezentă. Agresivitatea nu s-a maturizat încă pînă în punctul unui atac pur: acest lucru va veni mult mai tîrziu, cînd copilul este sigur pe sine şi pe deplin conştient de posibilităţile sale fizice. Cînd se dezvoltă, comportamentul agresiv are de asemenea propriile semnale de mimică specială. Acestea constau dintr-o privire duşmănoasă însoţită de strîngerea buzelor. Buzele sînt bosumflate astfel încît capătă o linie bine conturată, cu colţurile gurii mai curînd împinse în faţă decît retrase. Ochii sînt aţintiţi fix asupra adversarului, iar sprîncenele sînt coborîte într-o încruntare. Pumnii sînt strînşi. Copilul a început să se afirme.

S-a descoperit că această agresivitate poate fi mărită prin creşterea densităţii unui grup de copii. În condiţii de aglomerare, interacţiunile sociale prietenoase dintre membrii unui grup se reduc, iar şabloanele distructive şi agresive prezintă o pronunţată creştere în frecvenţă şi intensitate. Lucrul este semnificativ cînd ne amintim că şi la alte animale lupta este utilizată nu numai pentru sortarea disputelor pentru dominaţie, ci şi pentru a mări spaţiul dintre membrii unei specii. Vom reveni asupra acestei probleme în Capitolul Cinci.

Pe lîngă protecţia, hrănirea, spălarea şi joaca cu progenitura, îndatoririle părinteşti includ şi extrem de importantul proces al educaţiei. Ca şi la alte specii, aceasta se face printr-un sistem pedeapsă / recompensă care treptat modifică şi adaptează învăţarea prin încercare-eroare a tînărului. Dar, în plus, progenitura va învăţa rapid prin imitaţie – proces care este comparativ slab dezvoltat la majoritatea celorlalte mamifere, dar superb de elevat şi rafinat la noi. Astfel, mult din ceea ce alte animale trebuie să înveţe din greu ele însele, noi dobîndim repede urmînd exemplul părinţilor. Maimuţa goală este o maimuţă-educator (sîntem atît de în acord cu această metodă de învăţare, încît tindem să considerăm că şi alte specii beneficiază de ea în acelaşi mod, numai că noi am supraestimat cu mult rolul pe care educaţia îl joacă în vieţile lor).

Mult din ceea ce facem ca adulţi se bazează pe această absorbţie imitativă din anii copilăriei. De multe ori ne închipuim că ne comportăm într-un anume fel pentru că un asemenea comportament corespunde unui cod abstract şi înalt de principii morale, cînd în realitate tot ceea ce facem este că ascultăm de un set de întipăriri pur imitative, adînc înrădăcinat şi de mult "uitat". Tocmai ascultarea nemodificată de aceste întipăriri (împreună cu

pornirile noastre instinctive ascunse cu grijă) face ca societăților să le fie atît de greu să-și schimbe obiceiurile și "convingerile". Chiar cînd este pusă în fața unor idei noi stimulative, strălucit de raționale, bazate pe aplicarea inteligenței pure obiective, comunitatea se agață încă de vechile sale prejudecăți și obiceiuri domestice. Aceasta este crucea pe care trebuie să o purtăm dacă e să navigăm prin faza noastră vitală de "hîrtie sugativă" juvenilă, de asimilare rapidă a experienței acumulate a generațiilor anterioare. Sîntem forțați să preluăm părerile preconcepute împreună cu faptele de valoare.

Spre norocul nostru am dezvoltat un antidot puternic pentru această slăbiciune ce este inerentă procesului de învățare imitativă. Ne-am ascuțit simțul curiozității, o dorință intensă de a explora care acționează împotriva celeilalte tendințe și duce la un echilibru ce are potențialul unui succes fantastic. Numai dacă o cultură devine prea rigidă ca urmare a dependenței totale față de repetiția prin imitație, sau dacă devine prea îndrăzneață și nechibzuită în explorare, numai atunci se va poticni. Cele cu un bun echilibru între cele două nevoi instinctive vor prospera. Putem vedea multe exemple de culturi prea rigide și prea necugetate în lumea de azi. Societățile mici înapoiate, complet dominate de povara grea a tabu-urilor și obiceiurilor lor străvechi, sînt exemple din primul caz. Aceleași societăți, cînd sînt convertite și "ajutate" de culturi avansate, devin repede exemple din al doilea caz. O supradoză bruscă de noutate socială și freamăt explorator îneacă forțele stabilizatoare ale imitației ancestrale și înclină balanța prea mult în cealaltă direcție. Rezultatul este haosul cultural și dezintegrarea. Norocoasă este societatea care se bucură de dobîndirea treptată a unui echilibru perfect între imitație și curiozitate, între copierea servilă, negîndită și experimentarea progresivă, rațională.

CAPITOLUL PATRU

EXPLORAREA

TOATE mamiferele au un puternic imbold de a explora, dar pentru unele el este mult mai important decît alte chemări instinctuale. Totul depinde în mare măsură de cît de mult s-au specializat aceste animale în cursul evoluției. Dacă întregul lor efort evolutiv s-a concentrat către perfecționarea unei anumite stratageme pentru supraviețuire, atunci, nu mai au de ce să se preocupe prea mult de complexitatea lumii înconjurătoare. Atîta timp cît furnicarul își are furnicile lui iar ursul koala frunzele lui de eucalipt, ei sînt mulțumiți și traiul e ușor. Animalele nespecializate, pe de altă parte –oportuniștii lumii animale –, nu-și pot permite nici o clipă de relaxare. Ele nu sînt niciodată sigure de unde le poate veni masa următoare și de aceea trebuie să cunoască fiecare ascunziș și crăpătură, să testeze fiecare posibilitate și să-și țină mereu atenția încordată pentru a nu scăpa norocul ce s-ar putea ivi. Trebuie să exploreze și iar să exploreze. Trebuie să cerceteze și să reverifice continuu. Trebuie să-și mențină permanent curiozitatea la un nivel ridicat.

Aceasta nu este o simplă problemă a hrănirii: autoapărarea poate cere și ea aceleași lucruri. Porcii țepoși, aricii și sconcșii pot să fornăie și să calce cît de zgomotos vor, nepăsători față de dușmani, dar mamiferul neînarmat trebuie să fie permanent în alertă. El trebuie să cunoască semnele pericolului și căile de scăpare. Pentru a supraviețui trebuie să-și cunoască teritoriul în cele mai mici detalii.

Privind lucrurile în felul acesta, s-ar părea că pentru un animal nespecializarea nu prea este eficientă. La urma urmei de ce ar exista mamifere oportuniste? Răspunsul este că, în modul de viață specializat, există o piedică serioasă. Atîta

timp cît mecanismul special de supravieţuire funcţionează, totul este bine, dar dacă mediul suferă o modificare majoră, animalul specializat rămîne fără resurse. Dacă a evoluat pînă într-atît încît să-şi depăşească concurenţii, înseamnă că animalul a fost forţat să facă modificări majore în structura sa genetică şi nu va putea reveni destul de repede la starea anterioară cînd va sosi din nou vremea rontăitului. Dacă pădurile de eucalipt ar dispărea, koala ar pieri. Dacă un ucigaş cu colţi de fier şi-ar dezvolta capacitatea de a sfărîma ghimpii porcului ţepos, porcul ţepos ar deveni o pradă uşoară. Pentru animalul oportunist existenţa poate fi mereu dură, dar el va fi capabil să se adapteze prompt la orice modificare rapidă cu care mediul l-ar pune la încercare. Ia-i mangustei şobolanii şi şoarecii că ea va trece pe ouă şi melci. Ia-i maimuţei fructele şi alunele că ea va trece pe rădăcini şi lăstari.

Dintre toate animalele nespecializate, maimuţele sînt poate cele mai oportuniste. Ca grup ele s-au specializat în nespecializare. Iar dintre maimuţele cu şi fără coadă, maimuţa goală este cel mai mare oportunist. Acesta nu este decît un aspect al evoluţiei sale neotenice. Toate maimuţele tinere sînt curioase, dar intensitatea curiozităţii lor tinde să se diminueze pe măsură ce devin adulte. La noi, curiozitatea infantilă se întăreşte şi se extinde în anii maturităţii. Noi nu încetăm niciodată să investigăm. Nu sîntem niciodată satisfăcuţi că ştim atît cît să ne descurcăm. Fiecare întrebare la care răspundem duce la o altă întrebare. Aceasta a devenit cea mai importantă stratagemă pentru supravieţuire a speciei noastre.

Tendinţa de a fi atras de noutate a fost numită *neofilie* (dragostea pentru nou), şi se deosebeşte de *neofobie* (teama faţă de nou). Orice lucru necunoscut este potenţial periculos. Trebuie să ne apropiem de el cu precauţie. Poate ar trebui să-l evităm? Dar dacă îl evităm, atunci cum vom ajunge vreodată să ştim ceva despre el? Impulsul neofilic trebuie să ne stimuleze în continuare şi să ne menţină interesul pînă ce necunoscutul devine cunoscut, pînă ce cunoaşterea duce la plictis şi în cadrul acestui proces dobîndim o experienţă preţioasă de care ne vom aminti şi folosi la nevoie, cîndva mai tîrziu. Copilul procedează aşa tot timpul. Atît de puternic este acest impuls încît este necesară intervenţia restrictivă a părinţilor. Dar deşi părinţii pot reuşi să-i direcţioneze curiozitatea, ei nu o pot niciodată înlătura. Pe măsură ce copiii cresc, tendinţa lor de a explora poate atinge uneori proporţii alarmante şi pot fi

auziţi adulţi vorbind despre "un grup de tineri purtîndu-se ca animalele sălbatice". Dar de fapt, lucrurile se petrec invers. Dacă adulţii şi-ar da osteneala de a studia modul în care se comportă în realitate animalele sălbatice adulte, ar constata că animalele sălbatice sînt *ei*. Ei sînt cei care încearcă să îngrădească explorarea pe care o sacrifică în schimbul comodităţii conservatorismului subuman. Spre norocul speciei, există întotdeauna destui adulţi ce îşi menţin inventivitatea şi curiozitatea juvenilă şi care dau populaţiilor posibilitatea de a progresa şi a spori numeric.

Cînd privim cum se joacă puii de cimpanzeu ne sare imediat în ochi asemănarea dintre comportamentul lor şi cel al propriilor noştri copii. Şi unii şi ceilalţi sînt fascinaţi de "jucăriile" noi. Se reped la ele cu aviditate ridicîndu-le, aruncîndu-le, sucindu-le, lovindu-le şi făcîndu-le bucăţi. Şi unii şi ceilalţi inventează jocuri simple. Interesul micilor cimpanzei este tot atît de puternic ca şi al micuţilor noştri, iar în primii cîţiva ani de viaţă se descurcă la fel de bine –chiar mai bine, deoarece sistemul lor muscular se dezvoltă mai repede. Dar după un timp, puii de cimpanzeu încep să piardă teren. Creierul lor nu este suficient de complex pentru a clădi pe acest început bun. Puterea lor de concentrare este slabă şi nu poate creşte pe măsura creşterii corpului. Şi, în primul rînd, le lipseşte capacitatea de a comunica în detaliu cu părinţii despre tehnicile ingenioase pe care le descoperă.

Cel mai bun mod de a clarifica această diferenţă este de a lua în discuţie un exemplu concret. Pictatul, sau explorarea grafică, este o alegere ce ne stă la îndemînă. Ca şablon comportamental, el a avut o importanţă vitală pentru specia noastră timp de milenii şi dispunem de vestigiile preistorice de la Altamira şi Lascaux pentru a o dovedi.

Dacă li se oferă ocazia şi materialele adecvate, puii de cimpanzeu sînt la fel de tentaţi ca şi noi să exploreze posibilităţile vizuale ale urmelor lăsate pe o foaie de hîrtie albă. La originea acestui interes se află principiul ce stă la baza relaţiei investigare/recompensă, potrivit căruia interesul creşte cu cît se obţin rezultate mai spectaculoase în urma unui consum de energie comparativ mic. Se poate vedea că acest principiu operează în tot felul de situaţii de joc. Activităţile pot implica un efort deosebit, dar plăcerea cea mai mare o dau acele acţiuni care produc un efect neaşteptat de spectaculos. Putem numi acest principiu al jocului "principiul recompensei mărite".

Atît cimpanzeilor cît şi copiilor le place să izbească obiecte între ele, preferate fiind cele care produc zgomotul cel mai puternic cu efortul cel mai mic. Mingile care sar sus cînd sînt doar uşor aruncate, baloanele ce străbat repede camera chiar numai uşor atinse, nisipul care poate fi modelat cu cea mai slabă apăsare, jucăriile pe roţi care se deplasează uşor la cea mai uşoară împingere, acestea sînt obiectele cele mai atractive pentru joc.

Cînd are pentru prima dată în faţă un creion şi o bucată de hîrtie, copilul mic nu este într-o situaţie deosebit de promiţătoare. Cel mai bun lucru pe care-l poate face este să lovească cu creionul pe suprafaţa hîrtiei. Dar asta duce la o surpriză plăcută. Lovirea face mai mult decît un simplu zgomot, ea are şi un impact vizual. Este ceva la capătul creionului care lasă o urmă pe hîrtie. Astfel se desenează o linie.

Este fascinant să urmăreşti acest prim moment al descoperirii grafice de către un cimpanzeu sau un copil. El fixează linia cu privirea, uimit de premiul vizual neaşteptat adus de acţiunea sa. După ce contemplă rezultatul timp de o clipă, repetă experimentul. Evident, merge şi a doua oară, apoi iar şi iar. În curînd coala se acoperă cu linii mîzgălite. Cu timpul, reprizele de desen devin mai hotărîte. Linii simple, duse la întîmplare, trase pe hîrtie una după alta, alcătuiesc o mîzgăleală în toate direcţiile. Dacă alegerea e posibilă, în locul creionului obişnuit încep să fie preferate creioanele colorate, creta şi vopselele, deoarece ele au un impact mai pronunţat, produc un efect vizual chiar mai mare, pe măsură ce colorează hîrtia.

Interesul pentru această activitate apare prima dată pe la vîrsta de un an şi jumătate, atît la cimpanzei cît şi la copii. Dar abia de pe la doi ani mîzgăleala în toate direcţiile, făcută apăsat şi sigur, ia cu adevărat avînt. La vîrsta de trei ani copilul obişnuit trece într-o nouă fază grafică: el începe să-şi simplifice mîzgăleala confuză. Din haosul captivant încep să se cristalizeze forme fundamentale. Experimentează cu cruci, apoi cu cercuri, cu pătrate şi cu triunghiuri. De jur împrejurul paginii sînt duse linii şerpuite pînă cînd se întorc de unde au plecat, închizînd un spaţiu. Linia devine contur.

În lunile următoare, aceste figuri simple sînt combinate între ele, luînd naştere forme abstracte simple. Cercul este tăiat de o cruce, colţurile pătratului sînt unite prin linii diagonale. Aceasta este etapa esenţială ce precede primele reprezentări picturale. La copil, cotitura se produce în a doua jumătate a

celui de al treilea an, sau la începutul celui de al patrulea. La cimpanzeu, ea nu se mai produce niciodată. Puiul de cimpanzeu reuşeşte să facă forme-evantai, cruci şi cercuri, şi poate chiar realiza un "cerc marcat", dar nu poate merge mai departe. Este mult prea tentant ca să nu observăm că motivul cercului marcat este precursorul imediat al primei reprezentări grafice realizate de copilul obişnuit. Ceea ce se întîmplă este că în interiorul cercului sînt plasate cîteva linii sau pete, iar apoi, ca prin minune, o faţă începe să-l privească de pe hîrtie pe copilul pictor. Are loc revelaţia recunoaşterii. Faza experimentării abstracte, a inventării de şabloane, s-a terminat. Acum trebuie atins un nou ţel: acela al reprezentării grafice perfecţionate. Se fac feţe noi, feţe mai bune, cu ochii şi gura în locul corespunzător. Se adaugă detalii – păr, urechi, un nas, braţe şi picioare. Se nasc alte imagini – flori, case, animale, bărcuţe, maşini. Acestea sînt înălţimi la care se pare că puiul de cimpanzeu nu se poate ridica niciodată. După ce a fost atinsă culmea – desenarea cercului şi marcarea zonei sale interioare – animalul continuă să evolueze dar nu şi desenele sale. Poate că într-o zi se va descoperi un cimpanzeu de geniu, dar pare puţin probabil.

Copilului i se deschide acum în faţă faza de reprezentare a explorării grafice, dar, deşi ea constituie partea principală a descoperirii, vechile influenţe ale formelor abstracte încă se fac simţite, îndeosebi între 5 şi 8 ani. În această perioadă sînt realizate picturi deosebit de atractive deoarece ele se bazează pe terenul solid al fazei formelor abstracte. Imaginile de reprezentare se află încă într-un stadiu primar de diferenţiere şi sînt combinate cu plăcere cu dispunerea sigură, bine definită a formelor şi şabloanelor.

Procesul prin care cercul umplut cu puncte se transformă într-un portret fidel şi complet este uimitor. Descoperirea că el reprezintă un chip nu conduce la perfecţionarea sa imediată. Acest lucru devine categoric scopul dominant, dar necesită timp (mai mult de zece ani, de fapt). Mai întîi trăsăturile de bază trebuie ordonate puţin – cercuri pentru ochi, o linie orizontală pentru gură, două puncte sau un cerc central pentru nas. Cercul exterior trebuie "tivit" cu păr şi aici lucrurile se pot opri pentru un timp. Faţa, la urma urmei este cea mai perceptibilă şi captivantă parte a mamei, cel puţin în termeni vizuali. După un timp totuşi, se fac noi progrese. Prin simplul procedeu al lungirii unor fire de păr devine posibil ca din această figură-faţă să pornească braţe şi picioare cărora, la rîndul

lor, li se pot adăuga degete. În acest moment forma esențială a figurii are încă la bază cercul din faza premergătoare reprezentării. El este un vechi prieten care rămîne pînă mai tîrziu. După ce mai întîi a devenit față, el devine acum o combinație de față și corp.

Pe copil nu pare să-l deranjeze, în această etapă, că mîinile din desenul său pornesc din părțile laterale a ceea ce pare a fi capul. Dar cercul nu pote dăinui la nesfîrșit. Ca și o celulă el trebuie să se dividă și să dea naștere la o nouă celulă sub el. Ca variantă cele două picioare trebuie unite undeva în lungul lor, dar mai sus de glezne. Pe una din aceste căi se poate naște un corp. Indiferent de calea folosită, mîinile rămîn sus ca niște bețe lipite de părțile laterale ale capului. Și acolo vor sta destul de mult pînă să fie coborîte în poziția lor mai corectă, ieșind din partea superioară a corpului.

Este fascinant să observi acești pași lenți făcuți unul după altul pe măsură ce voiajul în lumea descoperirilor continuă neobosit. Treptat sînt încercate din ce în ce mai multe forme și combinații, imagini mai diversificate, culori mai complexe și structuri mai variate. În cele din urmă se realizează o reprezentare fidelă și pot fi fixate și păstrate pe hîrtie copii precise ale lumii exterioare. Dar în acest stadiu, natura exploratoare inițială a activității începe a fi umbrită de cerințele presante ale comunicării prin imagini. Vechile picturi și desene ale puilor de cimpanzeu și ale copiilor mici nu aveau nimic de a face cu actul comunicării. Era un act al descoperirii, al invenției/al testării posibilităților variabilități grafice. Era "acțiunea de a picta" nu un mijloc de semnalizare. Ea nu cerea nici o recompensă – era propria sa recompensă, era joc de dragul jocului. Totuși, ca atît de multe aspecte ale jocului din copilărie, ea ajunge repede să se împletească cu alte scopuri ale adulților. Comunicarea socială o absoarbe și inventivitatea inițială se pierde, emoția simplă a "liniei trase la întîmplare" dispare. Majoritatea adulților o mai lasă să reapară numai cînd mîzgălesc la întîmplare, fiind preocupați de altceva. (Asta nu înseamnă că și-au pierdut inventivitatea, ci pur și simplu că aria de manifestare a ingeniozității s-a mutat în sfere mai complexe, tehnologice.)

Din fericire pentru arta exploratoare a picturii și desenului s-au dezvoltat acum metode tehnice mult mai eficiente de a reproduce imagini din mediul înconjurător. Fotografia și derivatele ei au făcut ca "pictura reproductivă cu scop de

conservare a informației" să nu mai fie la modă. Aceasta a rupt lanțurile grele ale responsabilității ce au constituit povara paralizantă a artei adulților atîta amar de timp. Pictura poate acum din nou să exploreze, de astă dată într-o formă matură, de adult. Ceea ce, aproape că nu mai e nevoie să menționăm, este exact ce se întîmplă astăzi.

Am ales acest exemplu aparte al comportamentului explorator deoarece pune în evidență foarte clar diferențele dintre noi și cea mai apropiată rudă a noastră actuală, cimpanzeul. Comparații similare s-ar putea face și în alte domenii. Unul sau două merită o scurtă atenție. Explorarea lumii sunetului se poate observa la ambele specii. Invenția vocală, așa cum am văzut deja, este dintr-un motiv sau altul practic absentă la cimpanzeu, dar "bătutul percutant" al tobelor joacă un rol important în viața sa. Puii de cimpanzeu investighează în mod repetat potențialul sonor al loviturilor puternice, al bătutului din picior și din palme. Ca adulți ei își dezvoltă această tendință în reprize prelungite de bătut al tobelor în comun. Unul după altul animalele lovesc în ceva, țipă și rup vegetația, bătînd în trunchiuri de copaci și în bușteni goi pe dinăuntru. Aceste manifestări în comun pot dura pînă la o jumătate de oră și mai bine. Funcția lor nu se cunoaște cu exactitate, dar au efectul de stimulare reciprocă a membrilor unui grup. Bătutul tobei este și la specia noastră cea mai răspîndită formă a expresiei muzicale. Ea începe timpuriu, ca și la cimpanzeu, cînd copii încep să testeze valorile de percuție ale obiectelor din jur în mod foarte asemănător. Dar în timp ce cimpanzeii adulți nu reușesc niciodată mai mult decît un tam-tam ritmic, noi îl sofisticăm în poliritmuri complexe și îl amplificăm cu răpăituri vibrante și variații ale tonalității. Producem de asemenea și zgomote suplimentare suflînd în tuburi și frecînd sau lovind bucăți de metal. Țipetele și urletele cimpanzeului devin la noi cîntece inspirate. Dezvoltarea performanțelor muzicale complicate pare a fi jucat la noi, în grupările sociale mai simple, cam același rol ca și reprizele de tam-tam și urlete ale cimpanzeilor, respectiv, stimulare reciprocă în grup. Spre deosebire de pictat, nu era un model de activitate însușit pentru transmiterea de informații detaliate pe scară largă. Transmiterea de mesaje prin secvențe de tam-tam la anumite culturi a fost o excepție de la regulă, dar în primul și în primul rînd muzica s-a dezvoltat ca mijloc de a crea stări sufletești și ca sincronizator. Conținutul său de inventivitate și de explorare a

devenit tot mai puternic totuşi şi, eliberat de orice îndatoriri importante de "reproducere", a ajuns o zonă majoră a experimentării estetice abstracte. (Datorită celorlalte îndatoriri anterioare ale sale, pictura abia de puţin timp a ajuns-o din urmă.)

Dansul a urmat în bună parte cam acelaşi drum ca şi muzica instrumentală şi vocală. Cimpanzeii includ multe mişcări de legănare şi ţopăială în ritualurile lor de tam-tam şi acestea însoţesc şi producţiile muzicale creatoare de stări sufleteşte ale speciei noastre. De acolo, ca şi muzica, ele au fost prelucrate şi extinse în producţii complexe din punct de vedere estetic.

Strîns legată de dans a fost şi dezvoltarea gimnasticii. Performanţele fizice ritmice sînt comune în joaca atît a puilor de cimpanzeu cît şi a copiilor mici. Ele se stilizează rapid, dar îşi păstrează un puternic element de variabilitate în cadrul şabloanelor structurate pe care le adoptă. Dar jocurile fizice ale cimpanzeilor nu se dezvoltă şi nu se maturizează, ele se sting cu încetul. Noi, pe de altă parte, le explorăm posibilităţile la maximum şi le dezvoltăm în viaţa adultă în multe forme complexe de exerciţii şi sporturi. Din nou ele sînt importante ca mijloace colective de sincronizare, în principal sînt mijloace de a ne menţine şi extinde explorarea capacităţilor fizice proprii.

Scrisul, derivaţie formalizată a pictatului, şi comunicarea vocală verbalizată s-au dezvoltat, desigur, ca principalul nostru mijloc de transmitere şi înregistrare a informaţiei, dar ele au fost utilizate şi pentru a vehicula explorarea estetică pe o scară extrem de largă. Elaborarea complicată a mormăielilor şi chiotelor noastre ancestrale în vorbire simbolică complexă ne-a permis să stăm şi să "ne jucăm" cu gîndurile din cap, şi să ne orientăm secvenţele de cuvinte (iniţial pur aplicative) către scopuri noi ca obiecte de joc estetic, experimental.

Astfel, în toate aceste domenii – în pictură, sculptură, desen, muzică instrumentală şi vocală, dans, gimnastică, jocuri, sport, scris şi vorbire – putem duce mai departe după pofta inimii, pe întreaga durată a lungii noastre existenţe, forme complexe şi specializate ale explorării şi experimentării. Prin exerciţiu minuţios, atît ca executanţi cît şi ca observatori, ne putem sensibiliza reacţia faţă de imensul potenţial explorator pe care aceste îndeletniciri îl au de oferit. Dacă lăsăm de o parte funcţiile secundare ale acestor activităţi (de a aduce bani, de a ne asigura un statut social şi aşa mai departe), atunci ele

apar toate, biologic vorbind, fie ca o prelungire în viaţa adultă a modelelor de joc infantil, fie ca o impunere a "regulilor jocului" asupra sistemelor de informaţii şi comunicare ale adulţilor.

Aceste reguli pot fi formulate astfel: (1) să cercetezi necunoscutul pînă cînd devine cunoscut; (2) să impui repetiţia periodică a ceea ce este cunoscut; (3) să variezi această repetiţie în cît mai multe feluri; (4) să selectezi din variante pe cele mai satisfăcătoare şi să le adînceşti în dauna celorlalte; (5) să le combini şi să le recombini între ele; şi (6) să faci toate acestea de dragul de a o face, ca scop în sine.

Principiile de mai sus se aplică la fel pe întreaga scară socială, fie că este vorba de un copil care se joacă în nisip, fie de un compozitor care lucrează la o simfonie.

Ultima regulă este deosebit de importantă. Comportamentul explorator are un rol şi în modelele esenţiale ale supravieţuirii, vizînd hrănirea, lupta, împerecherea şi celelalte. Dar acolo el este limitat la fazele poftelor primare ale secvenţelor unei activităţi şi angrenat pe cerinţele lor speciale. Pentru multe specii de animale nu reprezintă mai mult decît atît. Nu există explorare de dragul explorării. Dar, la mamiferele superioare şi în mod deosebit la noi, el s-a emancipat ca instinct de sine stătător, distinct. Funcţia sa este de a ne da o cît mai nuanţată şi complexă conştiinţă asupra lumii înconjurătoare, şi asupra propriilor noastre capacităţi în relaţiile cu ea. Această conştiinţă nu este amplificată în contextele specifice ale scopului esenţial al supravieţuirii ci în termeni generalizaţi. Ceea ce acumulăm în felul acesta se poate aplica apoi oriunde, oricînd, în orice context.

Am omis dezvoltarea ştiinţei şi tehnologiei în această discuţie deoarece ele s-au axat în cea mai mare parte pe îmbunătăţiri specifice ale metodelor utilizate în vederea atingerii scopurilor esenţiale ale supravieţuirii, cum sînt: lupta (armele), hrănirea (agricultura), construirea cuiburilor (arhitectura) şi alinarea durerilor (medicina). Este interesant totuşi că, pe măsură ce a trecut timpul, iar cuceririle tehnicii s-au întrepătruns tot mai mult, instinctul explorator pur a invadat şi domeniul ştiinţei. Cercetarea ştiinţifică – însuşi cuvîntul "cercetare" înlătură jocul (şi prin asta înţeleg jocul bazat pe reguli) – operează foarte mult după principiile de joacă menţionate anterior. În cercetarea "pură", omul de ştiinţă îşi foloseşte imaginaţia practic în acelaşi mod ca şi artistul. El vorbeşte mai

curînd despre o experiență frumoasă decît despre una cu eficiență aplicativă. Ca și artistul este preocupat de explorare de dragul explorării. Dacă rezultatele studiilor se dovedesc a fi utile în contextul unui scop specific al supraviețuirii, cu atît mai bine, dar acest lucru este pe plan secundar.

În tot comportamentul explorator, fie el artistic sau științific, este prezentă permanent lupta dintre impulsurile neofile și neofobe. Primele ne îndeamnă spre experiențe noi, ne fac să tînjim după noutate. Celelalte ne trag înapoi, ne fac să ne căutăm refugiul în ceea ce ne este familiar. Ne aflăm constant într-o stare de echilibru instabil între atracțiile contrare față de stimuli noi și promițători și față de cei vechi cu care sîntem familiarizați. Dacă ne-am pierde neofilia, am sta pe loc. Dacă ne-am pierde neofobia, ne-am arunca cu capul înainte în dezastru. Această stare conflictuală nu numai că explică fluctuațiile mai ușor de observat ale modei și capriciilor, ale coafurilor și îmbrăcămintii, ale mobilei și automobilelor; ci este însăși baza întregului nostru progres cultural. Explorăm și ne reducem cheltuielile, investigăm și ne stabilizăm. Pas cu pas ne extindem conștiința și înțelegerea atît față de noi înșine cît și față de mediul complex în care trăim.

Înainte de a părăsi acest subiect mai este un ultim aspect special al comportamentului explorator care nu poate să nu fie menționat. Este vorba de o fază critică a jocului social în perioada copilăriei. Cînd copilul este foarte mic, jocul său social se îndreaptă în primul rînd către părinți, dar pe măsură ce crește accentul se mută de la aceștia către alți copii de aceeași vîrstă. Copilul devine membru al unui "grup de joacă" juvenil. Acesta este un pas esențial în dezvoltarea sa. Ca implicații ale explorării, el are efecte cu bătaie lungă în viața ulterioară a individului. Desigur, toate formele de explorare la această vîrstă fragedă au consecințe de lungă durată – copilul care nu explorează muzica sau pictura va găsi aceste subiecte ca fiind dificile cînd va deveni adult – dar contactele din joaca persoană-cu-persoană sînt chiar mai importante decît celelalte. Adultul care ia contact cu muzica, să zicem pentru prima dată, fără a avea suportul explorării acestui subiect din copilărie poate s-o găsească dificilă dar nu imposibilă. Copilul care a fost ferit cu strictețe de contacte sociale ca membru al unui grup de joacă, pe de altă parte, se va găsi întotdeauna stînjenit în interacțiunile sale sociale ca adult. Experiențe făcute cu maimuțe au dezvăluit că izolarea în copilărie nu numai că produce un adult retras din punct de vedere social, ci și creează un

individ ostil față de sex și de ideea de a deveni părinte. Puii de maimuță crescuți în izolare n-au mai reușit să participe la activitățile unui grup de joacă atunci cînd au fost introduși în acesta mai tîrziu cînd au mai crescut. Deși izolații erau sănătoși fizic și se dezvoltaseră bine în singurătatea lor, ei erau pur și simplu incapabili să se alăture tumbelor și hîrjonelii generale. În schimb se ghemuiau imobili într-un colț al camerei de joacă, de obicei încrucișîndu-și brațele strîns pe corp sau acoperindu-și ochii. Cînd s-au maturizat, din nou ca indivizi fizic sănătoși, nu manifestau nici un interes față de parteneri sexuali. Dacă erau împerecheate cu forța, femelele crescute în izolare năsteau progenituri ca oricare altele, dar apoi începeau să le trateze ca pe niște paraziți uriași care li se cățărau pe corp. Își atacau puii, îi alungau și fie îi ucideau, fie îi ignorau.

Experiențe similare cu puii de cimpanzeu au arătat că, la această specie, cu o reeducare prelungită și cu o atenție deosebită s-a reușit, într-o oarecare măsură, să se înlăture această carență comportamentală, dar chiar și așa copiii hiperprotejați vor avea întotdeauna de suferit în contactele sociale cu adulții. Faptul este cu deosebire important numai în cazul copiilor unde absența fraților și surorilor îi pune într-un serios dezavantaj inițial. Dacă nu cunosc efectele de socializare ale "hîrjonelii și tumbelor" proprii grupurilor de joacă juvenile, ei au toate șansele să rămînă timizi și retrași tot restul vieții, să li se pară că împerecherea sexuală este dificilă sau imposibilă și, dacă totuși devin părinți, nu vor fi părinți buni.

De aici reiese clar că procesul de creștere a progeniturilor are două faze distincte – una timpurie, interiorizată și una tîrzie, exteriorizată. Amîndouă sînt de importanță vitală și putem învăța mult despre ele din comportamentul maimuțelor. În prima fază puiul este iubit, recompensat și protejat de mamă. Ajunge la înțelegerea securității. În faza ulterioară el este încurajat să se aventureze mai mult în afară, să aibă contacte sociale cu alții de vîrsta sa. Mama devine mai puțin iubitoare și își limitează manifestările protectoare la momentele de panică sau alarmă serioasă, cînd pericole din exterior amenință colonia. Ea își poate acum efectiv pedepsi progenitura dacă persistă în a i se agăța de păr în absența unor motive serioase, de panică. Puiul ajunge acum la înțelegerea și acceptarea independenței sale în formare.

Situația trebuie să fie, în esență, aceeași pentru progeniturile speciei noastre. Dacă oricare din aceste două faze de bază este condusă greșit de către părinți, copilul va avea

probleme serioase mai tirziu, în viață. Dacă n-a avut parte de faza primară dar a fost corespunzător de activ în faza independenței, îi va fi destul de ușor să aibă noi contacte sociale, dar va fi incapabil să le mențină sau să le adîncească în mod real. Dacă s-a bucurat de o securitate deosebită în faza primară dar a fost hiperprotejat ulterior, îi va fi extrem de dificil să aibă contacte noi cu adulții și va tinde să se agațe cu disperare de cele vechi.

Dacă privim mai îndeaproape cazurile extreme de retragere socială, putem fi martorii comportamentului antiexplorator în forma sa cea mai exacerbată și caracteristică. Indivizii foarte retrași pot deveni social inactivi, dar sînt departe de a fi fizic inactivi. Ei devin predominați de stereotipii. Pentru că oră de oră se scutură sau se leagănă, dau din cap înainte, înapoi, sau lateral, se sucesc, sau sar, ori își prind și desprind mîinile una de alta. Își pot suge degetul sau alte părți ale corpului, pot să se înțepe sau să se ciupească, pot adopta în mod curent mimici ciudate, sau pot lovi ori rostogoli ritmic mici obiecte. Toți manifestăm din cînd în cînd "ticuri" de felul acesta, dar pentru ei ele devin o formă majoră și prelungită de exprimare fizică. Ceea ce se întîmplă este că găsesc mediul atît de amenințător, contactele sociale atît de înspăimîntătoare și imposibile, încît își caută alinarea și recîștigarea încrederii printr-un comportament hiperfamiliar. Repetarea susținută a unei acțiuni o face tot mai familiară și "sigură". În loc de a desfășura o gamă largă de activități eterogene, individul retras se cramponează de cele cîteva pe care le cunoaște cel mai bine. Pentru el vechea zicală: "Cine nu riscă, nu cîștigă" s-a transformat în "Cine nu riscă, nu pierde".

Am menționat deja calitățile de alinare progresivă ale ritmului bătăilor de inimă și ele se aplică și aici. Multe din aceste șabloane par a opera cu aproximativ viteza bătăilor de inimă, dar chiar și cele care nu o fac tot acționează ca "factori de alinare" datorită caracterului lor hiperfamiliar realizat prin repetiție constantă. S-a observat că indivizii întîrziați social își sporesc stereotipiile cînd sînt introduși într-o cameră străină. Faptul se potrivește cu ideile exprimate aici. Noutatea sporită a mediului mărește temerile neofobe și se simte o puternică nevoie ca mijloacele de alinare să contracareze acest lucru.

Cu cît stereotipia este repetată mai mult, cu atît se apropie mai mult ca funcție de bătăile inimii materne, produse artificial. Caracterul ei de "prieten apropiat" crește și crește pînă

devine practic ireversibil. Chiar dacă neofobia extremă care o determină poate fi înlăturată (ceea ce este destul de dificil), stereotipia poate continua să se manifeste.

Cum spuneam, indivizii adaptați social pot și ei prezenta aceste "ticuri", din cînd în cînd. De obicei, ele apar în situații de stres unde acționează tot ca factori atenuatori. Cunoaștem toate manifestările lor. Directorul care așteaptă un telefon vital bate cu mîna sau cu degetele în birou; femeia din sala de așteptare a medicului își încleștează și descleștează degetele de pe poșetă; copilul aflat în încurcătură își leagănă corpul stînga-dreapta, stînga-dreapta; tatăl în așteptare se plimbă înainte și înapoi; studentul aflat în examen își suge creionul; ofițerul nerăbdător își trage mustața. Folosite cu moderație, aceste mici mijloace antiexploratoare sînt utile. Ele ne ajută să tolerăm "supradoza de noutate" anticipată. Folosite în exces, totuși, există întotdeauna pericolul să devină ireversibile, obsesive și să persiste chiar și cînd nu se apelează la ele.

Stereotipiile se manifestă puternic și în situații de plictiseală extremă. Faptul se poate vedea foarte clar la animalele din grădina zoologică și la specia noastră. Uneori pot lua proporții îngrijorătoare. Ceea ce se întîmplă aici este că animalele captive ar stabili contacte sociale dacă ar avea posibilitatea, dar ele sînt împiedicate fizic s-o facă. Situația este în esență aceeași ca și în cazurile de retragere socială. Mediul limitat al cuștii din grădina zoologică le blochează contactele sociale și le obligă la o situație de retragere socială. Barele cuștii sînt un echivalent fizic solid al barierelor psihologice ce se ridică în fața individului retras din punct de vedere social. Ele constituie un puternic mijloc antiexplorator și, nelăsîndu-i-se nimic de explorat, animalul din grădina zoologică începe să se autoexprime în singurul mod posibil, dezvoltîndu-și stereotipii ritmice. Sîntem toți familiarizați cu repetatele plimbări încoace și încolo ale animalelor închise în cuști, dar acesta este numai unul dintre numeroasele șabloane ciudate care se formează. Poate apărea masturbația în gol. Uneori aceasta nici nu mai implică acționarea asupra penisului. Animalul (de obicei o maimuță) pur și simplu execută mișcările înainte și înapoi ale brațului și mîinii, proprii masturbării, dar fără a-și atinge efectiv penisul. Unele maimuțe femele își sug în mod repetat propriile sfîrcuri. Puii de animale își sug labele. Cimpanzeii își pot înfige bucăți de paie în urechi (anterior sănătoase). Elefanții pot da din cap ore în

şir. Anumite creaturi îşi muşcă propriul corp, sau îşi smulg propriul păr. Poate apărea o automutilare gravă. Unele dintre aceste reacţii se manifestă în situaţii de stres, dar multe din ele sînt pur şi simplu manifestări de plictiseală. Cînd în cadrul mediului nu există nici o variaţie, impulsul explorator stagnează.

Prin simpla contemplare a unui animal izolat care execută una dintre aceste stereotipii este imposibil să ştii sigur ce anume îi determină comportamentul. Poate fi plictiseala, sau poate fi stresul. Dacă este stresul, el poate fi urmarea situaţiei imediate a mediului, sau poate fi un fenomen de durată izvorînd din creşterea animalului în condiţii anormale. Cîteva experienţe simple ne pot da răspunsul. Dacă atunci cînd se pune în cuşcă un obiect străin stereotipiile dispar şi începe explorarea, atunci cauza lor este evident plictiseala. Dacă stereotipiile sporesc însă atunci înseamnă că au fost cauzate de stres. Dacă persistă şi după introducerea altor membri din aceeaşi specie, care creează un mediu social normal, atunci individul cu stereotipiile aproape sigur a crescut într-o izolare anormală.

Toate aceste particularităţi ale grădinii zoologice pot fi văzute şi la specia noastră (poate pentru că ne-am proiectat grădinile zoologice atît de asemănător cu oraşele). Ele ar trebui să fie o lecţie pentru noi, care să ne reamintească de importanţa colosală a realizării unui bun echilibru între tendinţele neofobe şi cele neofile. Sistemul nostru nervos face tot ce poate mai bine, dar rezultatele vor purta întotdeauna masca adevăratelor noastre potenţiale comportamentale.

CAPITOLUL CINCI

AGRESIVITATEA

DACĂ e să înţelegem natura impulsurilor noastre agresive, trebuie să le vedem în contextul originii noastre animale. Ca specie sîntem atît de preocupaţi în prezent de violenţa produsă în masă şi de distrugere în masă, încît sîntem în situaţia de a ne pierde obiectivitatea cînd abordăm acest subiect. Este o realitate că majoritatea intelectualilor echilibraţi devin extrem de agresivi cînd discută de nevoia urgentă de a se suprima agresivitatea. Faptul nu este surprinzător. Ne aflăm, ca să ne exprimăm cu blîndeţe, în mare încurcătură şi avem mari şanse să ne auto exterminăm pînă la sfîrşitul secolului. Singura noastră consolare ar fi că am avut, ca specie, o perioadă palpitantă de supremaţie. Nu o perioadă lungă, în evoluţia speciilor, dar una uimitor de aventuroasă. Dar înainte de a ne examina bizara perfecţionare a atacului şi apărării trebuie să examinăm natura elementară a violenţei în lumea fără suliţe, fără arme de foc şi fără bombe a animalelor.

Animalele se luptă între ele pentru unul din două motive foarte clare: fie pentru a-şi stabili dominaţia într-o ierarhie socială, fie pentru a-şi stabili drepturile teritoriale asupra unei anumite porţiuni de teren. Unele specii sînt pur ierarhice, fără teritorii fixe. Altele sînt pur teritoriale, fără probleme de ierarhie. Iar altele au ierarhii pe teritoriile proprii şi trebuie să se confrunte prin ambele forme de agresivitate. Noi aparţinem ultimei categorii: avem agresivitatea în ambele direcţii. Ca primate eram deja înzestraţi cu un sistem de ierarhizare. Acesta este modul de viaţă elementar al primatelor. Grupul se mută dintr-un loc în altul, rareori rămînînd undeva suficient timp pentru a-şi stabili un teritoriu fix. Pot apărea conflicte ocazionale între grupuri, dar sînt slab organizate, spasmodice şi relativ de mică importanţă în viaţa maimuţei obişnuite. "Ordinea

de ciugulire" (numită astfel deoarece a fost prima dată discutată în legătură cu puii de găină) este, pe de altă parte, de importanță vitală în traiul său de zi cu zi – sau chiar de minut cu minut. Există o ierarhie socială rigid stabilită la majoritatea speciilor de maimuțe cu și fără coadă, cu un mascul dominant care răspunde de grup și cu ceilalți dispuși ierarhic sub el cu diferite grade de subordonare. Cînd devine prea bătrîn sau prea slab pentru a-și menține dominația, este înlăturat de un mascul mai tînăr, mai robust care își asumă apoi mantia de șef al coloniei. (În unele cazuri uzurpatorul îmbracă la propriu mantia sub forma unui capișon lung de păr pe care îl lasă să-i crească.) Cum membrii trupei rămîn împreună tot timpul, rolul său de tiran al grupului funcționează în permanență. Dar în ciuda acestui lucru el este invariabil maimuța cea mai ferchezuită, cea mai bine îngrijită și cea mai sexy din comunitate.

Nu toate speciile primatelor sînt violent-dictatoriale în organizarea lor socială. Există aproape întotdeauna un tiran, dar acesta este uneori un tiran benign și destul de tolerant, ca în cazul puternicei gorile. El împarte femelele între masculii inferiori, este generos cînd grupul se hrănește și nu se impune decît cînd apare ceea ce nu se poate împărți, sau cînd sînt semne de revoltă, ori încăierări dezordonate între membri mai slabi.

Acest sistem de bază a trebuit evident schimbat cînd maimuța goală a devenit un vînător cu spirit de cooperare și cu un cămin fix. Ca și în cazul comportamentului sexual, sistemul primatelor tipice a trebuit modificat pentru a se potrivi cu rolul de carnivore asumat. Grupul a trebuit să devină teritorial. Trebuia să apere regiunea căminului fix. Datorită naturii de cooperare a vînătorii, acest lucru trebuia făcut mai curînd la nivelul grupului decît individual. În interiorul grupului sistemul ierarhiei tiranice a coloniei obișnuite de primate trebuia modificat considerabil pentru a se asigura cooperarea deplină a membrilor mai slabi cînd se ieșea la vînătoare. Trebuia să fie o ierarhie blîndă, cu membrii mai puternici și cu un lider în vîrful piramidei dacă urmau a se lua decizii ferme, chiar dacă acest lider era obligat să țină cont de părerile inferiorilor săi în mai mare măsură decît ar fi făcut-o echivalentul său cu blană, care trăia în pădure.

Pe lîngă apărarea în grup a teritoriului și organizarea ierarhică, dependența prelungită față de tineret care ne-a forțat să adoptăm unitățile familiale bazate pe perechi-cuplu, a cerut

încă o formă de autoafirmare. Fiecare mascul, în calitate de cap al familiei, trebuia să se implice în apărarea propriului cămin individual în interiorul teritoriului general al coloniei. Așadar la noi există trei forme fundamentale de agresivitate, în loc de obișnuitele una sau două. Așa cum știm pe propria piele, ele se fac încă foarte mult simțite în zilele noastre, în ciuda complexității societăților noastre.

Cum acționează agresivitatea? Care sînt modelele comportamentale implicate? Cum ne intimidăm unii pe alții? Trebuie să aruncăm din nou o privire asupra celorlalte animale. Cînd unui mamifer i se aprinde agresivitatea, în corpul său se petrec o serie de modificări fiziologice de bază. Întreaga mașinărie trebuie să se pregătească pentru acțiune, prin intermediul sistemului nervos autonom. Acest sistem constă din două subsisteme opuse care se echilibrează reciproc – cel simpatic și cel parasimpatic. Primul este răspunzător de pregătirea corpului pentru acțiunea violentă. Celălalt are sarcina de a conserva și de a reface resursele organismului. Primul spune "Ești gata de acțiune, mișcă-te"; al doilea spune "Ia-o încet, relaxează-te și păstrează-ți puterile". În condiții normale corpul ascultă de amîndouă aceste voci și menține un echilibru fericit între ele, dar cînd agresivitatea este puternică el ascultă doar de sistemul simpatic. Cînd se activează acesta, în sînge pătrunde adrenalină și întregul sistem circulator este profund afectat. Inima bate mai repede, iar sîngele este transferat de la piele și de la viscere la mușchi și la creier. Crește tensiunea arterială. Viteza de producere a globulelor roșii este mărită. Se reduce timpul de coagulare a sîngelui. În plus, se opresc procesele de digerare și depunere a hranei. Salivația scade. Mișcările stomacului, secreția sucurilor gastrice și mișcările peristaltice ale intestinelor sînt toate inhibate. De asemenea, rectul și vezica urinară nu se mai golesc la fel de ușor ca în condiții normale. Hidratul de carbon este eliberat din ficat și inundă sîngele cu zaharuri. Are loc o creștere masivă a activității respiratorii. Respirația devine mai rapidă și mai adîncă. Se acționează mecanismele de reglare a temperaturii. Părul se ridică și transpirația devine abundentă.

Toate aceste modificări ajută la pregătirea animalului pentru a se bate. Ca prin farmec, ele alungă instantaneu oboseala și eliberează mari cantități de energie pentru lupta fizică anticipată în vederea supraviețuirii. Sîngele este pompat cu putere spre locurile în care este cel mai mult nevoie de el – spre

creier, pentru o gîndire rapidă şi spre muşchi, pentru o acţiune violentă. Creşterea concentraţiei de zaharuri în sînge măreşte eficienţa musculară. Creşterea vitezei de coagulare înseamnă că orice picătură de sînge vărsat ca urmare a rănirii se va închega mai repede, evitîndu-se pierderea. Accelerarea eliberării de globule roşii de către splină, în combinaţie cu viteza sporită a circulaţiei sîngelui, ajută sistemul respirator să intensifice inhalarea oxigenului şi eliminarea dioxidului de carbon. Ridicarea completă a părului expune pielea la aer şi ajută la răcorirea corpului, ceea ce face şi abundenţa transpiraţiei glandelor sudoripare. Pericolul supraîncălzirii în urma unei activităţi intense este prin urmare redus.

Cu toate sistemele vitale activate, animalul este gata să se lanseze în atac, dar există o piedică. Lupta totală poate duce la o victorie preţioasă, dar ea poate implica şi o vătămare serioasă a învingătorului. Întotdeauna duşmanul provoacă şi teamă, tot aşa cum stîrneşte şi agresivitate. Agresivitatea împinge animalul înainte, teama îl trage înapoi. Apare o stare de intens conflict interior. De obicei, animalul provocat la luptă nu porneşte direct la un atac total. El începe prin a ameninţa că atacă. Conflictul interior îl reţine, e încordat pentru luptă, dar totuşi încă nu e dispus să o înceapă. Dacă în această stare dă un spectacol care să-i intimideze suficient adversarul şi acesta o şterge, atunci evident că aşa ceva e de preferat. Victoria poate fi cîştigată fără vărsare de sînge. Specia este capabilă să-şi rezolve disputele fără o vătămare nedorită a membrilor săi şi bineînţeles că beneficiază imens de pe urma acestui fapt.

La toate formele superioare de viaţă animală există o tendinţă puternică în această direcţie – direcţia luptei devenite ritual. Ameninţarea şi răspunsul tot prin ameninţare au înlocuit în bună parte lupta fizică efectivă. Sigur că lupte sîngeroase, pe viaţă şi pe moarte, mai au loc din cînd în cînd, dar numai ca ultimă soluţie, cînd semnalizarea şi contrasemnalizarea agresivă nu au reuşit să rezolve disputa. Intensitatea semnalelor exterioare ale modificărilor pe care le-am descris îi indică duşmanului cît de violent este animalul agresiv care se pregăteşte pentru acţiune.

Toate acestea funcţionează extrem de bine din punct de vedere comportamental, dar fiziologic creează o oarecare problemă. Maşinăria organismului a fost pregătită pentru o eliberare masivă de energie. Dar eforturile anticipate nu se materializează. Cum se descurcă sistemul nervos autonom în această

situaţie? El şi-a concentrat toate trupele în prima linie, gata de acţiune, dar simpla lor prezenţă a cîştigat războiul. Ce se întîmplă acum?

Dacă lupta fizică ar urma, cum este firesc, după activarea masivă a sistemului nervos simpatic, toate pregătirile corporale generate de acesta ar fi folosite din plin. Energia s-ar consuma şi în cele din urmă sistemul parasimpatic s-ar reactiva şi ar restabili treptat o stare de calm fiziologic. Dar în starea încordată a conflictului dintre agresivitate şi teamă totul este suspendat. Rezultatul este că sistemul parasimpatic ripostează violent şi pendulul autonom oscilează frenetic cînd înainte, cînd înapoi. O dată cu succedarea momentelor de încordare ale ameninţării şi contraameninţării, se pot vedea străfulgerări de activitate parasimpatică întrepătrunse cu simptomele simpaticului. Uscăciunea gurii poate fi urmată de o salivaţie excesivă. Contracţia intestinelor poate ceda şi poate avea loc o defecaţie bruscă. Urina, reţinută atît de puternic în vezică, poate fi eliberată în şuvoi. Îndepărtarea sîngelui din piele poate fi inversată masiv, paloarea extremă fiind înlocuită de o îmbujorare şi înroşire intensă. Respiraţia adîncă şi rapidă poate fi spectaculos întreruptă, ajungîndu-se la icnete şi suspine. Acestea sînt încercări disperate ale sistemului parasimpatic de a contracara aparenta extravaganţă a simpaticului. În condiţii normale ar fi exclus ca reacţii intense într-o direcţie să apară simultan cu reacţii intense în cealaltă direcţie, dar în împrejurările extreme ale ameninţării agresive, totul se dă pe moment peste cap. (Aceasta explică de ce, în cazuri extreme de şoc, se observă leşinuri sau sincope. În asemenea situaţii sîngele care a fost îndreptat masiv spre creier este luat înapoi atît de violent încît duce la pierderea bruscă a cunoştinţei.)

Cît priveşte sistemul de semnalizare a ameninţării, această tulburare fiziologică este un dar al naturii. Ea furnizează o sursă chiar mai bogată de semnale. În decursul evoluţiei aceste semne ale stării afective au apărut şi s-au dezvoltat în mai multe moduri. Defecaţia şi urinarea au devenit importante mijloace de marcare prin miros a teritoriului la multe specii de mamifere. Exemplu cel mai comun legat de aceasta este modul în care cîinii domestici îşi ridică piciorul în dreptul cîte unui stîlp din teritoriul propriu şi felul în care această activitate sporeşte în timpul confruntărilor ameninţătoare dintre cîinii rivali. (Străzile oraşelor noastre sînt excesiv de stimulatoare pentru această activitate, deoarece ele constituie teritorii

care se suprapun pentru atît de mulți rivali, încît fiecare cîine este silit să marcheze cel mai mult prin miros aceste zone în încercarea de a face față concurenței.) Unele specii și-au dezvoltat tehnici speciale de împrăștiere a fecalelor. Hipopotamul a dobîndit o coadă special aplatizată care se mișcă repede înainte și înapoi în timpul actului defecației. Efectul este cel al proiectării fecalelor ca printr-un ventilator, ceea ce duce la împrăștierea acestora pe o suprafață mare de teren. Multe specii și-au dezvoltat glande anale speciale care adaugă mirosuri personale puternice excrementelor.

Tulburările circulatorii care produc o paloare extremă sau înroșiri intense s-au îmbunătățit ca semnale prin dezvoltarea unor porțiuni de piele goală, pe față la multe specii și pe fese la altele. Pauza și șuieratul din cadrul modificărilor respiratorii s-au perfecționat în mîrîieli și răgete și multe alte vocalizări agresive. S-a avansat ideea că aceasta ar fi originea întregului sistem al comunicării prin semnale vocale. O altă tendință de bază care s-a dezvoltat din tulburările respiratorii este afișarea unei atitudini de îngîmfare. Multe specii se umflă atunci cînd amenință și-și pot umple cu aer saci și pungi specializate. (Acest lucru este foarte des întîlnit la păsări, care au deja o serie de saci de aer ca parte esențială a sistemelor lor respiratorii.)

Ridicarea agresivă a părului a dus la dezvoltarea unor regiuni specializate cum sînt coamele, capișoanele de păr, chicile și ciucurii. Acestea, împreună cu alte zone de păr localizate au fost scoase tot mai mult în evidență. Firele de păr s-au lungit și s-au înăsprit. Pigmentația lor a fost deseori modificată drastic pentru a produce zone de contrast puternic cu blana din jur. Cînd i se stîrnește agresivitatea, cu firele de păr ridicate, animalul apare dintr-o dată mai mare și mai înspăimîntător, iar peticele de contrast devin mai mari și mai strălucitoare.

Transpirația la agresivitate a devenit și ea o sursă de semnale odorifere. Anumite glande sudoripare s-au mărit enorm devenind glande complexe producătoare de mirosuri. Acestea se pot găsi pe față, pe tălpi, pe coadă și pe diferite alte părți ale corpului multor specii.

Toate aceste îmbunătățiri au îmbogățit sistemele de comunicare ale animalelor și au făcut ca limbajul stărilor lor afective să fie mai nuanțat și mai bogat în informații. Cu alte cuvinte, ele fac "mai citeț" comportamentul amenințător al animalului stîrnit. Dar aceasta este povestea pe jumătate. Pînă acum am luat în discuție numai semnalele autonome. Pe lîngă

toate acestea animalul mai dispune și de o întreagă altă gamă de semnale, izvorîte din mișcările musculare tensionate și din pozițiile pe care le adoptă cînd amenință. Tot ceea ce a făcut sistemul autonom n-a fost decît să pregătească organismul pentru acțiunea mușchilor. Dar ce au făcut mușchii pentru asta? Ei au fost încordați pentru un atac violent, dar nici un atac violent nu a avut loc. Rezultatul acestei situații este o serie de mișcări cu intenție agresivă, de acțiuni ambivalente și de poziții conflictuale. Impulsurile de a ataca și de a da bir cu fugiții împing corpul cînd într-o direcție cînd în alta. El fandează, se retrage, se răsucește lateral, se ghemuiește, sare în sus, se apleacă, se îndreaptă. Imediat ce impulsul de a ataca devine dominant, impulsul de a fugi contramandează comanda. Fiecare mișcare de retragere este controlată de o mișcare de atac. În decursul evoluției această agitație generală s-a transformat în poziții specializate de amenințare și de intimidare. Mișcările intenționale s-au stilizat, salturile înainte și înapoi au luat forma unor răsuciri și încordări ritmice. S-a dezvoltat și perfecționat un întreg repertoriu nou de semnale agresive.

Ca urmare putem urmări la multe specii de animale complicate ritualuri de amenințare și "dansuri" de luptă. Combatanții se învîrtesc unul în jurul celuilalt într-o manieră specific prețioasă, cu corpurile încordate și țepene. Se pot apleca, da din cap, scutura, tremura, legăna ritmic cînd pe o parte cînd pe alta, sau pot efectua repetat alergări scurte, stilizate. Lovesc solul cu labele, își arcuiesc spinările sau își lasă capul în jos. Toate aceste mișcări intenționate acționează ca semnale de comunicare vitale și se combină eficient cu semnalele autonome pentru a da o imagine exactă a intensității agresivității trezite în adversar și pentru a indica precis echilibrul dintre impulsul de a ataca și cel de a da bir cu fugiții.

Dar asta încă nu e tot. Mai există încă o sursă importantă de semnale speciale care provine dintr-o latură comportamentală denumită activitate de transfer. Unul dintre efectele secundare ale unui conflict interior intens este acela că animalul are uneori manifestări ciudate și aparent lipsite de motivație. Este ca și cum ființa încordată toată, neputînd să facă nimic din ceea ce dorește cu disperare, găsește printr-o altă activitate, total fără legătură, o supapă de ieșire pentru energia sa zăgăzuită. Impulsul de a da bir cu fugiții îi blochează impulsul de a ataca și viceversa, așa că își dă frîu liber simțămintelor într-un alt mod. Rivalii care se amenință pot fi văzuți cum

deodată fac gesturi ciudat de prețioase și incomplete de hrănire iar apoi își reiau într-o clipă poziția de amenințare totală. Sau se pot scărpina sau curăța cumva, intercalînd aceste mișcări cu obișnuitele manevre de amenințare. Unele specii execută acțiuni de transfer prin construire de cuiburi, adunînd bucățile de material pentru cuib care se nimeresc în apropiere și lăsîndu-le să cadă pe cuiburi imaginare. Altele se lasă să cadă într-un "somn instantaneu", ghemuindu-și pentru o clipă capul într-o poziție de moțăială, căscînd sau întinzîndu-se.

Aceste activități de transfer au dat naștere multor controverse. S-a pretins că nu există nici o justificare obiectivă pentru a le considera ca acțiuni fără motivație. Dacă animalul se hrănește, înseamnă că îi este foame, iar dacă se scarpină înseamnă că îl mănîncă pielea. Se accentuează ideea că este imposibil de dovedit că unui animal care amenință nu-i este foame cînd execută așa-numitele acțiuni de transfer prin hrănire, sau că nu îl mănîncă pielea atunci cînd se scarpină. Dacă asta este o critică făcută din fotoliu și, pentru oricine care a observat și studiat efectiv înfruntările agresive la o gamă largă de specii, ea este evident absurdă. Tensiunea și dramatismul acestor momente sînt de o asemenea intensitate încît este ridicol să se pretindă că protagoniștii s-ar întrerupe, chiar și numai pentru o clipă, pentru a se hrăni de dragul hrănirii, sau pentru a se scărpina de dragul scărpinatului, sau pentru a dormi de dragul dormitului.

Cu toate disputele academice legate de mecanismele ce determină producerea activităților de transfer un lucru e clar, anume că din punct de vedere funcțional ele reprezintă încă o sursă pentru dezvoltarea semnalelor de amenințare utile. Multe animale au exagerat aceste acțiuni într-o asemenea măsură încît au devenit tot mai bătătoare la ochi și mai de efect.

Toate aceste activități prin urmare, semnalele autonome, mișcările intenționate, pozițiile ambivalente și activitățile de transfer s-au ritualizat și toate laolaltă asigură animalelor un repertoriu de semnale de amenințare. În majoritatea înfruntărilor ele vor fi suficiente pentru a rezolva disputa fără ca protagoniștii să ajungă la luptă. Dar dacă acest sistem eșuează, așa cum se întîmplă adesea în condiții de aglomerare extremă, de exemplu, atunci urmează lupta efectivă, semnalele dînd frîu liber mecanismului brutal al atacului fizic. Atunci dinții sînt folosiți pentru a mușca, reteza și înjunghia, capul și coarnele pentru a împunge și străpunge, corpul pentru a izbi, pocni și

împinge, picioarele pentru a sfîșia cu ghearele, a lovi și trăsni, mîinile pentru a apuca și a strînge cu putere, și uneori coada pentru a plesni și biciui. Chiar și așa se întîmplă extrem de rar ca un combatant să-l ucidă pe celălalt. Speciile care și-au perfecționat tehnici speciale de a ucide cînd au de a face cu prada rareori le utilizează cînd se bat în cadrul speciei. (S-au făcut uneori erori grave în legătură cu aceasta, cu afirmații false despre presupusa relație dintre comportamentul specific atacării prăzii și activitățile caracteristice atacării unui rival. Cele două sînt perfect distincte atît ca motivație cît și ca manifestare.) Imediat ce dușmanul a fost înfrînt în suficientă măsură, el încetează a mai reprezenta o amenințare și este ignorat. Nu are nici un rost să se mai irosească energie cu el și ca atare este lăsat s-o șteargă fără a mai fi vătămat sau persecutat.

Înainte de a lega toate aceste activități beligerante de specia noastră, mai este un aspect al agresivității animalelor care trebuie examinat. El se referă la comportamentul învinsului. Cînd poziția sa devine imposibil de susținut, lucrul cel mai bun pe care-l poate face este să se îndepărteze cît de repede poate. Dar aceasta nu este întotdeauna posibil. Calea pe unde ar putea scăpa este blocată fizic, sau, dacă aparține unui grup social cu legături strînse între membrii săi, el poate fi obligat să rămînă în raza de acțiune a învingătorului. În oricare din aceste cazuri el trebuie să-i semnalizeze cumva animalului mai puternic că nu mai reprezintă o amenințare și că nu intenționează să continue lupta. Dacă o amînă pînă cînd este rău vătămat sau extenuat fizic, lucrul devine suficient de evident, iar animalul dominant se va îndepărta și-l va lăsa în pace. Dar dacă poate semnaliza că acceptă înfrîngerea înainte ca poziția să i se înrăutățească pînă la această extremă nefericită, va putea evita continuarea unei pedepse aspre. Acest lucru se realizează prin adoptarea anumitor manifestări caracteristice de supunere, care îl domolesc pe atacator și-i reduc repede agresivitatea, grăbind rezolvarea disputei.

Ele operează în mai multe feluri. În esență, fie că opresc semnalele care alimentează agresivitatea celuilalt, sau activează alte semnale, pozitiv neagresive. Prima categorie servește pur și simplu la calmarea animalului dominant, cealaltă ajută modificînd activ starea psihică a acestuia. Cea mai elementară formă de a ceda este o puternică inactivitate. Deoarece agresivitatea implică mișcări violente, o atitudine statică automat semnalizează neagresivitate. Frecvent ea este combinată

cu ghemuirea la pămînt într-o atitudine umilă. Agresivitatea implică expunerea corpului la dimensiunile maxime, iar ghemuirea care este reversul acesteia acționează prin urmare ca un calmant. Schimbarea direcției privirii astfel încît să nu-l mai fixeze pe atacator ajută și ea, fiind opusul atitudinii de atac frontal. Sînt de asemenea folosite și alte atitudini opuse celei de amenințare. Dacă o anumită specie amenință prin coborîrea capului, atunci ridicarea capului poate deveni un gest de calmare prețios. Dacă unui atacator i se zbîrlește părul, atunci coborîrea lui va sluji ca mijloc de supunere. În unele cazuri rare, învinsul își recunoaște înfrîngerea oferindu-i atacatorului o zonă vulnerabilă. Cimpanzeul, de exemplu, își întinde mîna în semn că cedează, făcînd-o extrem de vulnerabilă la o mușcătură puternică. Deoarece un cimpanzeu agresiv n-ar face niciodată așa ceva, acest gest de cerșire servește la potolirea individului dominant.

A doua categorie de semnale de domolire operează ca mijloace de remotivare. Animalul subordonat emite semnale care stimulează o reacție neagresivă și aceasta, cînd devine predominantă la atacator, îi suprimă și domină impulsul de a se bate. Acest lucru se face pe una din trei căi principale. Un mijloc de remotivare foarte răspîndit este adoptarea poziției juvenile prin care se cere de mîncare. Individul mai slab se ghemuiește și cerșește de la cel dominant în atitudinea infantilă caracteristică speciei respective – procedeu la care apelează îndeosebi femelele cînd sînt atacate de masculi. De multe ori este atît de eficient încît masculul reacționează regurgitîndu-i femelei niște hrană, ea încheind apoi ritualul cerșirii hranei înghițind-o. Acum, cu o stare psihică profund paternă, protectoare, masculul își pierde agresivitatea și perechea se împacă. Este ceea ce stă la baza curtării prin hrănire la multe specii, îndeosebi la păsări, unde primele faze ale formării perechii implică multă agresivitate din partea masculului. O altă acțiune cu rol de remotivare este adoptarea de către animalul mai slab a posturii sexuale caracteristice femelei. Indiferent de sex sau de starea sa sexuală el poate lua deodată poziția prin care femela își prezintă dosul. Cînd i se afișează atacatorului în acest mod, el stimulează o reacție sexuală care atenuează starea de agresivitate. În asemenea situații, animalul dominant, mascul *sau* femelă, va încăleca și se va pseudocopula fie cu masculul care cedează, fie cu femela care cedează.

O a treia formă de remotivare implică stimirea dispoziției de a îngriji sau de a fi îngrijit. În lumea animalelor au loc multe activități de îngrijire socială sau reciprocă și ele sînt puternic asociate cu momentele mai calme, mai liniștite din viața comunității. Animalul mai slab poate fie să-l invite pe învingător să-l îngrijească, fie să dea semnale prin care cere permisiunea ca de îngrijire să se ocupe el însuși. Maimuțele utilizează mult acest mijloc și-l însoțesc cu o mimică specială care constă dintr-un plescăit rapid din buze – versiune modificată, ritualizată a unei părți din ceremonia îngrijirii normale. Cînd o maimuță îngrijește o altă maimuță, ea își aruncă mereu în gură bucăți de piele și alte resturi, plescăind din buze. Exagerînd mișcările plescăitului și accelerîndu-le, ea semnalizează că este gata să-și asume această îndatorire și deseori reușește în felul acesta să suprime agresivitatea atacatorului și să-l convingă să se relaxeze și să se lase îngrijit. După un timp individul dominant este atît de alintat prin acest procedeu încît cel slab se poate furișa nevătămat.

Așadar acestea sînt ritualurile și mijloacele prin care animalele își rezolvă implicările agresive. Expresia "cu dinții și ghearele însîngerate" se referea inițial la activitățile brutale ale carnivorelor de ucidere a prăzii, dar s-a aplicat incorect la modul general, la întregul subiect al luptei dintre animale. Nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Dacă e ca specia să supraviețuiască, ea pur și simplu nu-și poate permite să-și ucidă proprii membri. Agresivitatea în interiorul speciei trebuie inhibată și ținută sub control și, cu cît sînt mai puternice și sălbatice armele cu care o specie este înzestrată pentru uciderea prăzii, cu atît trebuie să fie mai puternice inhibițiile de a le folosi în rezolvarea disputelor cu rivalii. Aceasta este "legea junglei" unde apar neînțelegeri teritoriale și de ierarhie. Speciile care nu au ascultat de această lege au dispărut de mult timp.

Dar noi ca specie cum ne comportăm în această situație? Care este repertoriul nostru special de semnale de amenințare și de aplanare? Care sînt metodele noastre de luptă și cum le ținem sub control?

Trezirea agresivității produce în noi aceleași revoluții fiziologice și încordări și agitații musculare care au fost descrise în contextul general al animalelor. Ca și alte specii, și noi cunoaștem o varietate de activități de transfer. În unele privințe noi nu sîntem la fel de bine echipați ca alte specii pentru a dezvolta

aceste reacții elementare în semnale puternice. Nu ne putem intimida adversarii, de exemplu, făcînd să ni se zbîrlească părul. O mai facem încă în momentele de șoc puternic ("Mi s-a făcut părul măciucă"), dar ca semnal nu ne este de prea mare folos. În alte privințe putem să ne descurcăm mult mai bine. Însăși nuditatea, care ne împiedică să ne zbîrlim eficient, ne dă posibilitatea să emitem semnale puternice de înroșire și pălire. Putem "să ne albim de furie", "să ne înroșim de mînie", sau "să pălim de teamă". Cea pe care trebuie s-o urmărim aici este culoarea albă: ea dă cheia activității. Dacă se combină cu alte acțiuni care semnalizează atacul, atunci este semnalul unui pericol foarte mare. Dacă se combină cu alte acțiuni care semnalizează teama, atunci este un semnal de panică. Ea este determinată, vă reamintiți, de activitatea sistemului nervos simpatic, sistemul "mergi înainte", și nu trebuie tratată cu ușurință. Înroșirea, pe de altă parte, este mai puțin îngrijorătoare: ea este cauzată de încercările frenetice de contrabalansare ale sistemului parasimpatic și indică faptul că sistemul "mergi înainte" este deja subminat. Adversarul supărat, roșu la față, cu care vă confruntați este cu mult mai puțin susceptibil de a ataca decît cel alb la față, cu buzele strînse. Conflictul celui cu fața roșie este că i s-a umplut paharul dar este totuși inhibat, pe cînd cel alb la față este încă gata de acțiune. Cu nici unul nu e de glumit, dar cel alb la față este mult mai susceptibil de a porni atacul dacă nu este domolit imediat sau amenințat la rîndul său cu și mai multă putere.

În mod similar, respirația rapidă și adîncă este semnalul unui pericol dar devine deja mai puțin amenințătoare cînd trece în pufăieli și fornăieli neregulate. Aceeași relație există între gura uscată a atacului incipient și salivația puternică a asaltului inhibat mai intens. Urinarea, defecația și leșinul își fac de obicei intrarea în scenă puțin mai tîrziu venind în urma masivei unde de șoc ce însoțește momentele de imensă încordare.

Cînd impulsul de a ataca și cel de a da bir cu fugiții sînt ambele puternic activate simultan, ne manifestăm printr-o serie de mișcări intenționate și posturi ambivalente caracteristice. Cea mai familiară dintre acestea este ridicarea unui pumn încleștat – gest care s-a ritualizat în două direcții. El se face la o anumită distanță față de adversar, undeva unde e prea departe pentru a putea fi transformat în lovitură. Astfel funcția sa nu mai este mecanică; în schimb a devenit un semnal vizual. (Cu brațul îndoit și ținut lateral a devenit acum gestul ceremonios-sfidător al regimurilor comuniste.) S-a ritualizat și mai mult prin adăugarea mișcărilor de lovire înainte și înapoi a antebrațului. Agitarea pumnilor în felul acesta, iarăși are mai degrabă un impact vizual decît unul mecanic. Aplicăm ritmic "lovituri" repetate cu pumnii, dar tot la o distanță în afară de orice pericol.

În timp ce facem acest lucru, întregul corp poate face scurte mișcări ca și cum am vrea să ne apropiem, acțiuni care sînt controlate permanent pentru a nu merge prea departe. Picioarele pot bate pămîntul cu putere și cu zgomot iar pumnul poate fi coborît și repezit în orice obiect din apropiere. Această ultimă acțiune este un exemplu de ceva deseori întîlnit și la alte animale, unde este cunoscută sub numele de activitate redirecțională. Ceea ce se întîmplă este că, deoarece obiectul (adversarul) care stimulează atacul este prea de temut pentru a fi luat cu asalt direct, mișcările agresive sînt lăsate libere, dar trebuie redirecționate spre un alt obiect mai puțin inhibant, cum ar fi un spectator inofensiv (toți am suferit de acest lucru cîndva), sau chiar un obiect inanimat. Dacă este folosit acesta din urmă el poate fi pulverizat sau distrus cu răutate. Cînd soția dă cu o vază de pămînt, capul soțului este desigur, cel care zace acolo sfărîmat în bucăți. Este interesant că cimpanzeii și gorilele apelează adesea la versiunea lor proprie a acestei manifestări, atunci cînd sfîșie, zdrobesc și aruncă prin jur cu crengi și vegetație. Ceea ce iarăși are un puternic impact vizual.

O componentă specializată și importantă ce însoțește aceste manifestări agresive este adaptarea unor mimici amenințătoare care, împreună cu semnalele noastre vocale verbalizate ne furnizează cea mai sigură metodă de a comunica starea agresivă exactă. Dacă fața noastră zîmbitoare, discutată într-un capitol anterior, este proprie numai speciei noastre, fețele noastre agresive, așa expresive cum sînt ele, sînt în mare măsură asemănătoare cu cele ale tuturor celorlalte primate superioare. (Putem deosebi dintr-o privire o maimuță fioroasă de una speriată, dar trebuie să învățăm să recunoaștem fața maimuței prietenoase.) Regulile sînt foarte simple: cu cît impulsul de a ataca îl domină mai mult pe cel de a fugi, cu atît fața iese mai mult în evidență. Cînd situația este inversă și teama devine dominantă, atunci toate detaliile feței sînt trase înapoi. La fața ce prevestește atacul sprîncenele sînt împinse înainte într-o încruntare, fruntea este netedă, colțurile gurii sînt aduse în față

iar buzele fac o linie strînsă, bosumflată. Cînd starea psihică începe să fie dominată de teamă, apare o față speriată-amenințătoare. Sprîncenele se ridică, fruntea se încrețește, colțurile gurii sînt trase înapoi iar buzele se despart dezvelind dinții. Această față adesea însoțește alte gesturi ce par a fi foarte agresive și lucruri cum sînt încrețirea frunții și dezvelirea dinților sînt uneori considerate semnale "fioroase" din această cauză. Dar de fapt ele sînt semne de teamă, fața furnizînd un prim semnal de avertizare că teama este tot mai prezentă, în ciuda persistenței gesturilor de intimidare ale restului corpului. Ea este încă, desigur, o față amenințătoare și nu poate fi tratată cu aroganță Dacă ar exprima numai teamă, "căderea" feței ar fi abandonată și adversarul s-ar retrage.

Toată această compunere a feței o avem în comun cu maimuțele, fapt ce merită să nu-l uitați dacă vă veți afla vreodată față în față cu un babuin mare, dar există și alte fețe pe care le-am inventat pe cale culturală, cum ar fi scoaterea limbii, umflarea obrajilor, datul cu tifla și îngroșarea exagerată a trăsăturilor care îmbogățesc considerabil repertoriul nostru de mimici de amenințare. Majoritatea culturilor au mai adăugat și o serie de gesturi amenințătoare sau insultătoare care utilizează restul corpului. Mișcările agresive intenționate ("a sări de nebun") au fost perfecționate în dansuri de război violente, de multe feluri diferite și foarte stilizate. Funcția a devenit aici afișarea în comun și sincronizarea sentimentelor puternic agresive, mai degrabă decît o afișare în fața dușmanului. Deoarece o dată cu dezvoltarea pe cale culturală a armelor artificiale aducătoare de moarte am devenit o specie atît de periculoasă potențial, nu este surprinzător că dispunem de o gamă extraordinar de largă de semnale de aplanare. Avem în comun cu celelalte primate reacția elementară de supunere prin ghemuire și scincete. În plus am dezvoltat o întreagă gamă de atitudini de subordonare. Ghemuitul însuși s-a extins în tiritul în genunchi și în prosternare. Intensități mai mici ale acestora capătă expresie prin îngenunchere, aplecare și reverențe. Semnalul cheie aici este micșorarea corpului față de individul dominant. Cînd amenințăm ne umflăm în sus afișîndu-ne înălțimea maximă, facîndu-ne corpurile cît mai înalte și mai late posibil. Comportamentul la supunere trebuie prin urmare să acționeze în sens opus și să ducă corpul cît mai jos posibil. În loc să facem acest lucru la întîmplare, noi l-am stilizat într-o serie de trepte fixe, caracteristice, fiecare cu sensul propriu, special al semna-

lului. În acest context este interesant actul salutului, deoarce el arată cît de departe de gestul inițial ne poate duce formalizarea semnalelor dobîndite pe cale culturală. La prima vedere salutul militar pare o mișcare agresivă. El este similar cu versiunea semnalului dat de ridicarea brațului pentru a lovi. Diferența vitală este că palma nu este închisă și arată spre cap sau cascheta. Este desigur o modificare stilizată a actului de scoatere a pălăriei, care la rîndul său făcea inițial parte din procedura de micșorare a înălțimii corpului.

Separarea mișcării de aplecare respectuoasă de ghemuitul inițial, necizelat al primatelor este de asemenea interesantă. Trăsătura cheie aici este coborîrea privirii. Privirea directă este tipică celor mai multe atitudini de agresivitate totală. Ea face parte din cele mai fioroase expresii ale feței și însoțește gesturile cele mai belligerante. (De aceea jocul copiilor de a te privi ochi în ochi pînă ce unul cedează și-și mută privirea este atît de dificil de jucat iar fixarea cu privirea din simplă curiozitate a copilului mic – "Nu-i frumos să te holbezi" – este atît de condamnată.) Indiferent cît de mult se reduce în amplitudine prin uzanțele sociale, aplecarea respectuoasă își păstrează întotdeauna elementul de coborîre a privirii. Membrii de sex bărbătesc ai unei curți regale, de exemplu, care prin repetiție constantă și-au modificat reacțiile de aplecare respectuoasă, tot își coboară fața, dar în loc să se aplece din talie ei se înclină acum țepeni din ceafă, coborîndu-și numai capul.

În ocazii mai puțin formale reacția antiholbare se manifestă prin simple mișcări de întoarcere a capului în altă direcție, sau printr-o mimică de "privire în altă parte". Numai un individ cu adevărat agresiv te poate fixa cu privirea oricît de mult. În timpul conversațiilor obișnuite față în față de obicei ne mutăm privirea de pe interlocuitori atunci cînd vorbim, apoi le aruncăm din nou o privire la sfîrșitul fiecărei fraze sau "paragraf", pentru a le vedea reacția la ceea ce am spus. Unui conferențiar profesionist îi trebuie ceva timp pînă să se obișnuiască să-și privească ascultătorii drept în față în loc să-i privească pe deasupra capetelor, sau să se uite în jos la estrada pe care stă, sau la pereții laterali, sau în spatele sălii. Chiar la gîndul că se află într-o poziție atît de dominantă, ei sînt atît de mulți, toți privindu-l fix (din sentimentul de siguranță oferit de locurile pe care șed), încît încearcă față de ei o teamă instinctivă și la început necontrolabilă. Numai după o practică îndelungată își poate învinge acest sentiment. Simplul act

fizic, agresiv de a fi fixat cu privirea de un grup mare de oameni este și cauza "bătăliei" din stomacul actorului înainte de a-și face intrarea pe scenă. Desigur, el își are toate grijile intelectuale legate de calitatea jocului său și felul cum acesta va fi receptat, dar masa amenințătoare de oameni care-l privesc țintă este o încercare în plus și mai grea pentru el. (Acesta este din nou un caz în care privirea din curiozitate este confundată în subconștient cu privirea amenințătoare.) Purtarea ochelarilor de vedere și de soare face ca fața să pară și mai agresivă deoarece lărgește artificial și accidental șablonul privirii fixe. Dacă sîntem priviți de cineva care poartă ochelari avem senzația unei superholbări. Indivizii cu fire blîndă tind să-și aleagă ochelari cu rame subțiri sau fără rame (fără să-și dea seama probabil de ce fac acest lucru), deoarece astfel pot vedea mai bine cu minimum de amplificare a senzației de privire fixă.

O formă mai puternică de atitudine antiholbare este acoperirea ochilor cu mîinile, sau îngroparea feței în îndoitura cotului. Simplul act al închiderii ochilor întrerupe și el fixarea cu privirea și este uimitor cum anumiți indivizi își închid forțat și repetat ochii pentru scurt timp atunci cînd stau față în față cu străini și discută cu ei. Este ca și cum reacțiile lor de clipire normală s-au extins în momente prelungite de mascare a ochilor. Reacția dispare atunci cînd conversează cu prieteni apropiați într-o situație în care se simt în largul lor. Nu este întotdeauna clar dacă prin aceasta încearcă să se ferească de prezența "amenințătoare" a străinului, sau dacă încearcă să-și reducă propria rată a privirilor fixe, sau amîndouă concomitent.

Datorită puternicului efect de intimidare, multe specii și-au dezvoltat pete gen ochi ațintiți ca mecanisme de autoapărare. Multe molii au o pereche de ochi ficși desenați pe aripi. Ei stau ascunși pînă în clipa cînd moliile sînt atacate de prădători. Aripile atunci se deschid și expun în fața dușmanului petele-ochi strălucitori. S-a dovedit experimental că acestea au un prețios efect de intimidare asupra ucigașilor potențiali care deseori fug lăsînd insectele nevătămate. Mulți pești și unele specii de păsări și chiar de mamifere au adoptat această tehnică. La specia noastră, produsele comerciale au folosit uneori același procedeu (poate cu bună știință, poate nu). Proiectanții de automobile utilizează farurile în acest mod și adesea adaugă la impresia generală agresivă o linie a capotei ce sugerează încruntarea. În plus, adaugă "dinți dezveliți" sub forma unei grile de metal între "petele ochi". Cum drumurile au ajuns tot

mai aglomerate și șofatul a devenit o activitate tot mai beligerantă, fețele amenințătoare ale automobilelor s-au îmbunătățit și rafinat progresiv, dîndu-le șoferilor lor o imagine din ce în ce mai agresivă. La o scară mai mică, anumitor produse li s-au dat denumiri comerciale cu iz amenințător, cum ar fi OXO, OMO, OZO și OVO. Din fericire pentru fabricanți, acestea nu-i îndepărtează pe clienți: dimpotrivă, ele atrag ochiul și, o dată atras, se dovedesc a nu fi nimic altceva decît cutii de carton inofensive. Dar impactul s-a creat deja spre *acel* produs mai curînd decît spre cele ale concurenței.

Am menționat mai înainte că cimpanzeii folosesc ca tehnică de domolire a agresivității întinderea unei mîini spre individul dominant. Și noi avem acest gest sub forma cerșitului tipic sau a atitudinii de implorare. De asemenea, l-am adaptat ca gest de salut cu foarte largă răspîndire sub forma unui strîns de mînă amical. Deseori gesturile prietenoase se dezvoltă din gesturi de supunere. Am văzut mai înainte cum s-a întîmplat acest lucru cu reacțiile de zîmbet și de rîs (care ambele, întîmplător, încă mai apar în situații de aplanare sub forma zîmbetului timid și a chicotitului nervos). Strînsul mîinilor apare ca ritual reciproc între indivizi de rang mai mult sau mai puțin egal, dar se transformă în înclinare pentru a săruta mîna întinsă cînd există o inegalitate puternică de rang. (O dată cu adîncirea "egalității" dintre sexe și diferitele clase, acest ultim rafinament devine acum tot mai rar, dar persistă încă în anumite sfere specializate unde aderarea la ierarhii formale de dominație este strictă, ca în cazul Bisericii). În anumite cazuri strînsul mîinilor s-a modificat în strîngerea propriilor mîini sau frîngerea mîinilor. La unele culturi acesta este aplanarea standard prin salut la altele se manifestă numai în contextele mai extreme ale "implorării".

Există multe alte particularități culturale pe tărîmul comportamentului de supunere, cum sînt aruncarea prosopului sau prezentarea steagului alb, dar acestea nu trebuie să ne preocupe aici. Totuși, unul sau două dintre mijloacele de remotivare mai simple merită a fi menționate, chiar și numai pentru că sînt într-o relație interesantă cu șabloane similare la alte specii. Vă amintiți că anumite șabloane juvenile, sexuale sau de îngrijire erau aplicate față de indivizi agresivi sau potențial agresivi ca metodă de trezire a unor sentimente neagresive ce intrau în competiție cu cele mai violente și pe care în final le suprimau. La specia noastră, comportamentul juvenil la adulții supuși

este extrem de frecvent în faza de curtare. Perechea aflată în faza de curtare adoptă adesea "limbajul copiilor", nu pentru că cei doi se îndreaptă ei înșiși și spre calitatea de părinți, ci pentru că prin aceasta partenerului i se trezesc sentimente protectoare materne sau paterne suprimîndu-se astfel sentimentele mai agresive (sau, în cazul de față, cele care provoacă teama). Este amuzant, gîndindu-ne la evoluția acestui șablon la păsări, care se hrănesc reciproc în faza de curtare, să constatăm extraordinara creștere a ponderii hrănirii reciproce la specia noastră în faza de curtare. În nici o altă perioadă a vieții nu depunem atîta străduință să ne introducem bucățile gustoase de hrană unul în gura celuilalt, sau să ne oferim unul altuia cutii cu ciocolată.

Cît privește remotivarea în direcția sexului, ea are loc ori de cîte ori un subordonat (mascul sau femelă) adoptă o atitudine generală de "feminitate" față de un individ dominant (mascul sau femelă) într-un context mai curînd agresiv decît sexual propriu-zis. Această atitudine are o largă răspîndire, dar cazul mai special al adoptării poziției de afișare sexuală a femelei, cu prezentarea dosului ca gest de atenuare a agresivității, a dispărut o dată cu dispariția a însăși poziției sexuale inițiale. Acum ea este limitată la o formă de pedeapsă școlară, biciuirea ritmică înlocuind penetrările pelviene ritmice ale masculului dominant. Nu cred că profesorii ar mai persista în această practică dacă ar fi pe deplin conștienți de faptul că în realitate execută cu elevii lor o formă de ritual copulator specific primatelor ancestrale. Ar putea tot atît de bine să producă durere victimelor lor fără a le sili să adopte poziția aplecată din șale a femelelor supuse. (Este semnificativ că elevele sînt rareori, dacă sînt vreodată, bătute în felul acesta – originea sexuală a actului ar deveni atunci prea evidentă). O autoritate în materie a avansat ideea plină de imaginație că motivul pentru care școlarii sînt uneori siliți să-și dea jos pantalonii pentru administrarea pedepsei nu are legătură cu sporirea durerii, ci mai degrabă pentru a permite masculului dominant să urmărească înroșirea feselor pe măsură ce bătaia progresează, ceea ce amintește atît de mult de înroșirea feselor femelei primate cînd se află în plin elan sexual. Fie că este așa sau nu, un lucru e cert în legătură cu acest ritual ieșit din comun, anume că este un eșec jalnic ca mijloc de domolire a agresivității prin remotivare. Cu cît nefericitul elev îl stimulează criptosexual mai mult pe masculul dominant, cu atît acesta este mai tentat

să perpetueze ritualul și deoarece penetrările ritmice s-au modificat simbolic în lovituri de băț, victima se află exact acolo de unde a pornit. El a reușit să devieze un atac direct într-unul sexual, dar a fost apoi înșelat prin convertirea simbolică a acestui atac sexual înapoi în alt șablon agresiv.

Al treilea mijloc de remotivare, cel al îngrijirii, joacă un rol minor dar util la specia noastră. Noi folosim deseori mișcări de mîngîiere sau alintare pentru a alina un individ agitat și mulți dintre membrii mai dominanți ai societății își petrec ore în șir fiind îngrijiți și periați de subordonați. Dar vom reveni asupra acestui subiect în alt capitol.

Activitățile de transfer joacă și ele un rol în înfruntările noastre agresive și apar în aproape orice situație de stres sau tensiune. Totuși, noi ne deosebim de alte animale prin aceea că nu ne limităm numai la cele cîteva șabloane de transfer specifice speciei. Practic noi apelăm la orice acțiune banală ca supapă pentru sentimentele noastre ținute în frîu. Într-o stare conflictuală agitată putem să mutăm un lucru de ici-colo, să aprindem o țigară, să ne ștergem ochelarii, să ne uităm la ceasul de la mînă, să ne turnăm o băutură sau să mestecăm mici porții de mîncare. Oricare din aceste acțiuni, bineînțeles, poate fi făcută din motivele funcționale normale, dar cînd au rolul de activități de transfer ele nu mai îndeplinesc aceste funcții. Obiectele care sînt rearanjate erau deja așezate corespunzător. Ele nu erau puse la voia întîmplării și s-ar putea într-adevăr să arate mai rău după rearanjarea lor agitată. Țigara aprinsă într-un moment de tensiune poate fi începută exact atunci cînd una foarte bună și neterminată tocmai a fost strivită cu nervozitate. De asemenea, ritmul fumatului, cînd subiectul se află într-o stare de încordare nu are nici o legătură cu nevoia fiziologică de un surplus de nicotină a organismului. Ochelarii lustruiți cu atîta minuțiozitate sînt deja curați. Ceasul întors atît de energic nu trebuia neapărat întors iar cînd ne uităm la el ochii nici măcar nu înregistrează ora pe care o arată. Cînd sorbim o băutură ca activitate de transfer nu o facem pentru că ne este sete. Cînd mestecăm mîncare ca activitate de transfer o facem nu pentru că ne este foame. Toate aceste acțiuni sînt făcute nu pentru utilitatea lor normală, ci pur și simplu de dragul de a face ceva în încercarea de a ne elibera din starea de încordare. Ele apar foarte frecvent cu deosebire în fazele inițiale ale contactelor sociale, cînd teama și agresivitatea nu sînt prea bine ascunse și sînt gata să iasă la suprafață. La un

dineu sau la orice mică întrunire socială, imediat ce ritualurile de calmare reciprocă prin strângeri de mâini şi zâmbete s-au consumat, se oferă de îndată ţigări de transfer, băuturi de transfer şi gustări de transfer. Chiar şi la distracţiile de amploare cum sînt teatrul şi cinematograful cursul evenimentelor este întrerupt în mod deliberat prin scurte intervale în care publicul îşi poate oferi mici porţii din activităţile de transfer favorite.

Cînd ne aflăm în momente de tensiune agresivă mai intensă, avem tendinţa să ne orientăm spre acele activităţi de transfer pe care le avem în comun cu alte specii de primate, iar supapele noastre de refulare devin mai primitive. Cimpanzeul în asemenea situaţie poate fi văzut făcînd mişcări de scărpinare repetate şi agitate, care sînt de o natură specială şi diferă de reacţia normală la mîncărime. El se limitează în mare parte la regiunea capului şi uneori la braţe. Mişcările în sine sînt destul de stilizate. Noi ne comportăm foarte asemănător, executînd cu preţiozitate acţiuni de transfer prin îngrijire. Ne scărpinăm în cap, ne roadem unghiile, ne "spălăm" faţa cu mîinile, ne tragem de barbă sau de mustaţă dacă le avem, sau ne aranjăm pieptănătura, ne frecăm, ne ciupim, smîrcîim sau ne suflăm nasul, ne tragem de lobii urechilor, ne scobim în urechi, ne frecăm bărbiile, ne lingem buzele, sau ne frecăm mîinile una de alta ca pentru a le clăti. Dacă se studiază cu atenţie momentele de conflict puternic, se poate observa că aceste acţiuni sînt executate toate în mod mecanic fără ajustările locale atente ale adevăratelor acţiuni de îngrijire. Scărpinatul în cap ca acţiune de transfer poate să difere remarcabil de la un individ la altul, dar fiecare îşi dezvoltă propriul mod oarecum invariabil şi caracteristic de a o face. Cum nu este vorba de o curăţare reală a capului, prea puţin contează că toată atenţia se concentrează asupra unei singure zone în timp ce celelalte sînt ignorate. În orice interacţiune socială dintre indivizii unui grup mic, membrii subordonaţi din cadrul grupului pot fi uşor identificaţi prin frecvenţa mai mare a acţiunilor lor de transfer prin îngrijire. Individul cu adevărat dominant poate fi recunoscut prin absenţa aproape totală a unor astfel de acţiuni. Dacă pretinsul membru dominant al grupului execută, de fapt, un număr mare de mici acţiuni de transfer, asta înseamnă că dominaţia sa oficială este ameninţată într-un fel oarecare de ceilalţi indivizi prezenţi.

În discutarea tuturor acestor şabloane comportamentale, agresive şi de supunere, s-a considerat că indivizii în cauză "au spus adevărul" şi nu şi-au modificat conştient şi deliberat

acţiunile pentru a atinge scopuri speciale. Mai mult "mint" prin cuvinte decît prin celelalte semnale de comunicare, dar chiar şi aşa fenomenul nu poate fi complet neglijat. Este extrem de dificil să "rosteşti" neadevăruri cu genul de şabloane comportamentale pe care le discutăm, dar nu şi imposibil. După cum am menţionat deja, cînd părinţii adoptă acest procedeu faţă de copiii mici, de obicei eşuează mult mai mult decît îşi dau ei seama. Totuşi între adulţi, care sînt mult mai preocupaţi de conţinutul informaţiei verbalizate din cadrul interacţiunilor sociale, el poate avea mai mult succes. Din păcate pentru mincinosul comportamental, el minte de obicei numai cu anumite elemente selectate din întregul său sistem de semnalizare. Altele însă, de care nu este conştient, strică jocul. Mincinoşii comportamentali cu cel mai mare succes sînt aceia care, în loc să se concentreze conştient pe modificarea semnalelor specifice, îşi imaginează că se află în starea sufletească de bază pe care vor să o transmită lăsînd apoi ca micile detalii să aibă singure grijă de ele. Această metodă este frecvent utilizată cu mare succes de mincinoşii profesionişti, cum sînt actorii şi actriţele. Toată viaţa, munca lor constă din minciuni comportamentale, proces care uneori poate fi extrem de dăunător vieţii particulare. Şi politicienilor şi diplomaţilor li se cere să folosească abuziv minciunile comportamentale, dar spre deosebire de actori ei nu sînt social "autorizaţi să mintă" şi sentimentul de vinovăţie rezultat tinde să se amestece în rolurile pe care le interpretează. De asemenea spre deosebire de actori, ei nu urmează cursuri prelungite de pregătire în acest sens.

Chiar şi fără pregătire de specialitate este posibil, cu puţin efort şi cu o studiere atentă a faptelor prezentate în cartea de faţă, să se obţină efectul dorit. Am testat în mod deliberat acest lucru într-una sau două ocazii, cu un oarecare succes cînd am avut de a face cu poliţia. Raţionamentul meu a fost că dacă există o puternică tendinţă biologică de a ţi se diminua agresivitatea prin gesturi de supunere, atunci această predispoziţie ar trebui să se lase manipulată dacă se folosesc semnalele corespunzătoare. Majoritatea şoferilor cînd sînt prinşi de poliţie pentru o încălcare minoră a regulilor de circulaţie, reacţionează imediat pledînd în favoarea nevinovăţiei lor, sau scuzîndu-se într-un fel sau altul pentru conduita lor. Acesta este cel mai rău mod posibil de a acţiona. El îl obligă pe poliţist să contraatace. Dacă în schimb se adoptă o atitudine de supunere vrednică de plîns, ofiţerului de poliţie îi va fi

tot mai greu să-şi înfrîngă un sentiment de diminuare a agresivităţii. Admiterea totală a vinei pusă pe seama purei prostii şi inferiorităţi îl aduce pe poliţist într-o poziţie de dominaţie imediată din care îi vine greu să atace. Trebuie exprimată gratitudinea şi admiraţia pentru eficienţa acţiunii sale de a te fi oprit. Dar cuvintele nu sînt suficiente. Trebuie adăugate atitudinile şi gesturile corespunzătoare. Trebuie exprimate clar teama şi supunerea atît prin atitudinea corpului cît şi prin mimică. Mai presus de toate, este esenţial să te dai repede jos din maşină şi să te îndepărtezi de ea apropiindu-te de poliţist. Nu trebuie lăsat să se apropie el de tine şi nici silit să se abată din drum şi prin aceasta să-l ameninţi. Mai mult, stînd în maşină rămîi pe propriul tău teritoriu. Îndepărtîndu-te de ea, automat îţi slăbeşti statutul teritorial. În plus, poziţia şezîndă din interiorul maşinii este inerent o poziţie de dominare. Puterea poziţiei şezînde nu este un element neobişnuit în comportamentul nostru. Nimănui nu-i este permis să şadă dacă "regele" stă în picioare. Cînd "regele" se ridică, toată lumea se ridică. Aceasta este o excepţie specială de la regula generală a verticalităţii agresive, după care gradul de supunere creşte paralel cu micşorarea înălţimii asumate prin poziţia corpului. Prin urmare părăsind maşina îţi pierzi atît drepturile teritoriale cît şi poziţia şezîndă de dominare şi te pui într-o postură corespunzător coborîtă pentru acţiunile de supunere care urmează. O dată ridicat în picioare este important totuşi să nu-ţi ţii corpul drept, ci să-l aduci de spate, să-ţi laşi capul încet în jos şi în general să arăţi prăbuşit. Tonul vocii este la fel de important ca şi cuvintele folosite. Mimica de neliniştе şi privirile aruncate în altă parte sînt şi ele de preţ şi nu strică de adăugat cîteva acţiuni de transfer prin autoîngrijire ca măsură de prevedere.

Din nefericire, ca şofer te afli într-o stare în esenţă agresivă, de apărare teritorială şi este extrem de dificil să înşeli pe cineva în legătură cu această stare. Asta cere fie o practică îndelungată, fie cunoştinţe practice solide despre semnalele comportamentale neverbale. Dacă exercităm puţin prea multă dominaţie personală în viaţa de zi cu zi, experienţa, chiar pregătită în mod conştient şi deliberat, poate fi prea neplăcută şi ar fi preferabil să plătiţi amenda.

Deşi acesta este un capitol despre comportamentul specific luptei, ne-am ocupat pînă acum numai de metode de a evita lupta propriu-zisă. Cînd situaţia se deteriorează într-atît încît în

final se ajunge la contact fizic, maimuţa goală – neînarmată – se comportă într-un mod care contrastează interesant de mult cu cel întîlnit la alte primate. Pentru acestea dinţii sînt armele cele mai importante, dar pentru noi sînt mîinile. Dacă animalele apucă şi muşcă, noi apucăm şi strîngem sau lovim cu pumnii strînşi. Numai la sugari sau la copiii foarte mici muşcatul joacă un rol foarte important în lupta neînarmată. La ei, desigur, nu s-au putut încă dezvolta muşchii braţelor şi palmelor în suficientă măsură încît să producă un impact deosebit cu ei.

Astăzi putem urmări lupta neînarmată între adulţi într-o serie de versiuni foarte stilizate cum ar fi luptele greco-romane, judo-ul şi boxul, dar în forma sa iniţială nemodificată este rară în prezent. În clipa în care începe lupta serioasă, sînt aruncate în joc arme artificiale de tot felul. În forma lor cea mai rudimentară, acestea sînt aruncate sau folosite ca prelungiri ale pumnului pentru a aplica lovituri puternice. În condiţii speciale cimpanzeii au reuşit să-şi prelungească atacurile în felul acesta. S-a observat că în condiţii de semicaptivitate ei ridică o creangă şi o reped cu putere în jos, pe corpul unui leopard înghesuit sau o folosesc ca să desprindă bucăţi de pămînt pe care le aruncă în trecători peste un şanţ cu apă. Dar există puţine dovezi că ei folosesc aceste metode cît de cît în sălbăticie şi nici o dovadă că le folosesc unul contra celuilalt în disputele dintre rivali. Cu toate acestea ele aruncă o rază de lumină asupra modului în care am început probabil, armele artificiale fiind create în primul rînd ca mijloc de apărare împotriva altor specii şi pentru uciderea prăzii. Utilizarea lor în luptele din interiorul speciei a fost aproape sigur un curent secundar, dar o dată ce armele existau ele se puteau folosi pentru a rezolva orice urgenţă, indiferent de context.

Cea mai simplă formă de armă artificială este un obiect natural dur, solid, dar nemodificat, din lemn sau piatră. Prin îmbunătăţirea simplă a formelor acestor obiecte, acţiunile primare de aruncare şi lovire s-au amplificat prin adăugarea mişcărilor de împungere, retezare, tăiere şi injunghiere.

Următorul mare curent comportamental în cadrul metodelor de atac a fost mărirea distanţei dintre atacator şi duşman şi tocmai acest pas este cel care aproape ne-a distrus. Suliţele pot acţiona la distanţă, dar bătaia lor este prea limitată. Săgeţile sînt mai bune, dar le lipseşte precizia. Tunurile acoperă distanţa în mod dramatic dar bombele aruncate din cer pot acoperi un domeniu şi mai mare, iar rachetele sol-sol pot purta

"lovitura" atacatorului chiar şi mai departe. Rezultatul este că rivalii, în loc să fie înfrînţi sînt distruşi fără discriminare. După cum am explicat mai înainte, scopul agresivităţii din interiorul speciei la nivel biologic este supunerea şi nu uciderea duşmanului. Etapele finale de distrugere a vieţii sînt evitate deoarece duşmanul fie dă bir cu fugiţii, fie îşi recunoaşte înfrîngerea. În ambele cazuri confruntarea agresivă se termină în acest moment: disputa este rezolvată. Dar în clipa în care atacul se face de la o asemenea distanţă încît semnalele de domolire a agresivităţii date de învinşi nu pot fi văzute de învingători, atunci agresivitatea violentă continuă să facă ravagii. Ea se poate domoli numai printr-o confruntare directă încheiată cu supunere necondiţionată sau cu fuga duşmanului. Nici una din acestea nu se poate vedea de la distanţa de la care se dau atacurile moderne şi rezultatul este o ucidere în masă într-o proporţie neîntîlnită la nici o altă specie.

Ajutarea şi încurajarea acestei mutilări este scopul cooperării noastre evoluate. Atunci cînd ne-am îmbunătăţit această trăsătură în vederea vînării prăzii, ea ne-a prins bine, dar acum s-a întors împotriva noastră. Puternicul impuls către o asistenţă mutuală căruia i-a dat naştere a devenit susceptibil de a fi folosit în scopul unei puternice colaborări în contexte ale agresivităţii în interiorul speciei. Loialitatea la vînătoare a devenit loialitate în luptă şi aşa s-a născut războiul. Ca o ironie, tocmai evoluţia unui impuls adînc înrădăcinat de a ne ajuta semenii a fost principala cauză a tuturor marilor orori ale războiului. Acesta este cel care ne-a mînat înainte şi ne-a dat bandele, gloatele, hoardele şi armatele. Fără el acestora le-ar lipsi coeziunea şi agresivitatea ar căpăta încă o dată un caracter "personal".

S-a avansat ideea că deoarece am evoluat ca ucigaşi de pradă specializaţi, am devenit automat ucigaşi de rivali şi că există în noi impulsul înnăscut de a ne ucide adversarii. Dovezile, aşa cum am explicat deja, infirmă acest lucru. Ceea ce vrea animalul este să se apere, nu să ucidă. Scopul agresării este dominaţia, nu distrugerea şi în esenţă nu părem să ne deosebim de alte specii în această privinţă. Nu există nici un motiv plauzibil pentru a susţine contrariul. Ceea ce s-a întîmplat totuşi este că datorită combinaţiei vicioase dintre distanţa de la care se dă atacul şi spiritul de cooperare în grup, pentru indivizii implicaţi în luptă scopul iniţial s-a estompat. Ei atacă acum mai mult pentru a-şi sprijini camarazii decît pentru a-şi

domina duşmanii şi înclinaţia lor inerentă de a-şi domoli agresivitatea în cazul confruntării directe are prea puţine şanse sau nici o şansă de a fi pusă în valoare. Această evoluţie nefericită s-ar putea încă dovedi a fi dezastrul nostru şi ar putea duce la dispariţia rapidă a speciei.

Firește, această dilemă a dat naştere multor activităţi de transfer făcîndu-i pe mulţi să se scarpine în cap. O soluţie preferată este o masivă dezarmare reciprocă; dar pentru a fi eficientă aceasta ar trebui dusă pînă la o limită aproape imposibilă, aceea care să facă astfel încît toate luptele viitoare să se desfăşoare numai ca înfruntări prin contact direct, prin care semnalele automate, directe, de domolire a agresivităţii ar putea deveni din nou funcţionale. O altă soluţie este depatriotizarea membrilor diferitelor grupări sociale, dar aceasta ar acţiona împotriva unei trăsături biologice fundamentale ale speciei noastre. Imediat ce s-ar putea încheia alianţe într-o direcţie, ele s-ar rupe în alta. Tendinţa naturală de a forma grupări sociale n-ar putea fi niciodată eradicată fără o modificare genetică majoră în structura noastră, şi care ar duce automat la dezintegrarea structurii noastre sociale complexe.

O a treia soluţie este de a găsi şi promova înlocuitori simbolici, inofensivi pentru război; dar dacă aceştia sînt cu adevărat inofensivi, atunci în mod inevitabil vor rezolva numai într-o foarte mică măsură problema reală. Merită să ne amintim aici că problema, la nivel biologic, este o problemă de apărare teritorială în grup şi, în perspectiva supraaglomerării masive a speciei noastre, este şi o problemă de expansiune teritorială în grup. Oricît de multe meciuri de fotbal internaţionale de răsunet am avea ele tot nu pot rezolva problema.

O a patra soluţie este perfecţionarea controlului intelectual asupra agresivităţii. Se argumentează că, din moment ce inteligenţa ne-a adus într-o asemenea încurcătură, tot ea este cea care trebuie să ne scoată la liman. Din nefericire, acolo unde este vorba de chestiuni atît de fundamentale ca cea a apărării teritoriale, centri noştri nervoşi superiori cedează cu toţii impulsurilor centrilor inferiori. Controlul intelectual ne poate ajuta pînă într-un punct, dar nu şi mai departe. În ultimă instanţă nu ne putem baza pe el şi un singur act emoţional nejudecat poate strica tot ce a realizat controlul intelectual.

Singura soluţie biologică sigură a dilemei este o depopulare masivă, sau o răspîndire rapidă a speciei pe alte planete combinată dacă este posibil cu concursul tuturor celorlalte

patru acțiuni deja menționate. Știm deja că dacă populația planetei continuă să crească cu actualul ritm terifiant, agresivitatea scăpată de sub control va crește dramatic. Acest lucru a fost dovedit decisiv prin experiențe de laborator. Supraaglomerarea masivă va produce stresuri și tensiuni sociale care ne vor spulbera organizarea socială cu mult înainte de a ne face să murim de foame. Ea va acționa direct împotriva perfecționării controlului intelectual și va spori sălbatic probabilitatea exploziei emoționale. O asemenea evoluție nu poate fi preîntîmpinată decît printr-o scădere pronunțată a ratei natalității. Din păcate aici apar două piedici serioase. Așa cum am explicat deja unitatea familială – care este încă unitatea de bază a tuturor societăților noastre – este un mijloc de creștere a progeniturilor. Ea a evoluat pînă la stadiul său avansat și complex ca sistem de producere, protejare și maturizare a progeniturilor. Dacă această funcție este diminuată drastic sau eliminată temporar, modelul perechii-cuplu va avea de suferit, ceea ce-și va pune amprenta personală asupra societății degenerînd în haos social. Dacă, pe de altă parte, s-ar face o încercare de încurajare selectivă a natalității anumitor perechi permițîndu-le să procreeze liber, altele fiind împiedicate să facă acest lucru, aceasta ar acționa împotriva spiritului fundamental de cooperare al societății.

Concluzia la care se ajunge în simpli termeni numerici este că, dacă toți membrii adulți ai populației formează perechi și se înmulțesc, ei își pot permite să producă numai două progenituri de pereche dacă ar fi să se mențină comunitatea la un nivel constant. Atunci fiecare individ se va reproduce de fapt pe el sau pe ea. Admițînd faptul că un mic procentaj al populației deja nu reușește să se împerecheze și să se înmulțească și că vor exista întotdeauna o serie de morți premature din accidente sau alte cauze, mărimea medie a unei familii poate fi de fapt puțin mai mare. Chiar și așa, va reprezenta o povară mai grea pe mecanismul perechilor-cuplu. Numărul mai mic de progenituri va însemna că vor trebui făcute eforturi mai mari în alte direcții pentru a menține perechile-cuplu strîns legate. Dar acesta este un risc cu mult mai mic în perspectiva timpului, decît alternativa supraaglomerării sufocante.

Pentru a rezuma deci, cea mai bună soluție de a asigura pacea lumii este promovarea pe scară largă a anticoncepționalelor sau a avortului. Avortul este o măsură drastică și poate implica tulburări emoționale grave. Mai mult, o dată ce

un zigot s-a format prin actul fertilizării, el constituie un nou membru individual al societății și distrugerea sa este de fapt un act de agresiune, ceea ce reprezintă exact modelul comportamental pe care încercăm să-l ținem sub control. Anticoncepționalele sînt evident preferabile și orice grupări religioase sau de altă natură "moralizatoare" care i se opun trebuie să fie conștiente de faptul că se angajează într-o periculoasă sporire a șanselor războiului.

O dată ridicată problema religiei, poate că merită să privim mai îndeaproape acest ciudat model de comportament animal înainte de a continua să ne ocupăm de alte aspecte ale activităților agresive ale speciei noastre. Nu este un subiect ușor de abordat, dar ca zoologi trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru a observa mai degrabă ceea ce se întîmplă efectiv decît să ascultăm ceea ce se presupune că se întîmplă. Dacă procedăm așa sîntem nevoiți să concluzionăm că în sens comportamental activitățile religioase constau din alăturarea unor grupuri de oameni pentru a-și manifesta în mod repetat și prelungit supunerea în vederea domolirii unui individ dominant. Individul dominant în chestiune ia multe forme în diferitele culturi, dar are întotdeauna ca factor comun o imensă putere. Uneori el ia forma unui animal din altă specie sau o versiune idealizată a acestuia. Citeodată, este înfățișat mai mult ca un membru înțelept și bătrîn al propriei noastre specii. Alteori el devine mai abstract și este numit simplu "Cel de sus", sau i se atribuie alte denumiri asemănătoare. Reacțiile de supunere față de acesta pot consta din închiderea ochilor, coborîrea capului, împreunarea mîinilor într-un gest implorator, îngenuncherea, sărutarea pămîntului, sau chiar prosternare totală, însoțite frecvent de vocalizări tînguitoare sau psalmodice. Dacă aceste acțiuni de supunere au succes, individul dominant este îmbunat. Deoarece puterile sale sînt atît de mari, ceremoniile de îmbunare trebuie să aibă loc la intervale repetate și dese, pentru a preîntîmpina ca mînia sa să se aprindă iarăși. Individul dominant este de obicei, dar nu întotdeauna, cunoscut sub numele de zeu.

Din moment ce nici unul din acești zei nu există într-o formă tangibilă, de ce au fost oare inventați? Pentru a găsi răspunsul la întrebare trebuie să ne întoarcem la originea noastră ancestrală. Înainte de a fi devenit vînători cu spirit de cooperare trebuie că trăiam în grupuri sociale de tipul celor întîlnite azi la alte specii de maimuțe cu și fără coadă. Acolo,

în cazurile obișnuite, fiecare grup este dominat de un singur mascul. El este șeful, suveranul, și fiecare membru al grupului trebuie să-l mulțumească, altfel suferă consecințele. Totodată el este cît se poate de activ în protejarea grupului față de pericolele din afară și în rezolvarea gîlcevilor dintre inferiorii săi. Întreaga viață a unui membru al unui astfel de grup se învîrtește în jurul animalului dominant. Rolul său de atotputernic îi dă un statut de zeu. Revenind acum la strămoșii noștri imediați este clar că o dată cu întărirea spiritului de cooperare atît de vital pentru succesul grupului la vînătoare, aplicarea autorității individului dominant trebuia sever limitată dacă era ca loialitatea celorlalți membri ai grupului să rămînă activă, nu pasivă. Ei trebuiau să dorească să-l ajute în loc ca pur și simplu să se teamă de el. Iar el trebuia să devină într-o mai mare măsură "unul de-al lor". Tiranul-maimuță demodat trebuia să dispară iar în locul său să se ridice un lider al maimuței goale mai tolerant, mai cooperant. Pasul era esențial pentru noul tip de organizare bazată pe "ajutor reciproc" spre care se mergea, dar el a ridicat o problemă. Dominația totală a membrului numărul unu al grupului fiind înlocuită cu o dominație moderată, el nu mai putea comanda o supunere necondiționată. Această modificarea în ordinea lucrurilor, vitală cum era pentru noul sistem social, lăsa totuși un gol. Din formația noastră ancestrală a rămas nevoia de o figură atotputernică ce putea ține grupul sub control și locul vacant a fost completat prin inventarea unui zeu. Influența imaginii zeului inventat putea atunci acționa ca forță suplimentară la influența de-acum mai restrînsă a liderului grupului.

La prima vedere, este surprinzător că religia a avut așa succes, dar vigoarea sa extremă este pur și simplu măsura forței tendinței noastre biologice fundamentale, moștenită direct de la strămoșii noștri maimuțe, de a ne supune unui membru dominant, atotputernic al grupului. Din această cauză religia s-a dovedit extrem de valoroasă ca mijloc de întărire a coeziunii sociale și este îndoielnic că specia noastră ar fi putut progresa prea mult fără ea, dată fiind combinația unică a împrejurărilor originii noastre evolutive. Ea a condus la o serie de produse secundare bizare, cum este credința într-o "altă viață" unde vom cunoaște în sfîrșit figurile zeilor. Ei au fost, din motive deja explicate, împiedicați să ni se alăture în viața actuală, dar omisiunea poate fi corectată într-o viață ulterioară. Pentru a ajuta la acest lucru, s-au conceput tot felul de practici

stranii legate de ce trebuie făcut cu corpul cînd murim. Dacă urmează să ne alăturăm suveranilor noștri dominanți, trebuie să fim bine pregătiți pentru această ocazie și trebuie îndeplinite ceremonii de înmormîntare minuțioase.

Totodată religia a dat naștere și multor suferințe și mizerii nenecesare, pretutindeni unde s-a hiperformalizat în aplicare și ori de cîte ori "asistenții" profesioniști ai zeului n-au putut rezista tentației de a împrumuta puțin din puterea lui pentru a o folosi ei înșiși. Dar în ciuda istoriei sale pestrițe ea este o trăsătură a vieții noastre sociale fără de care nu putem trăi. Ori de cîte ori devine de neacceptat este respinsă în liniște sau uneori violent, dar imediat apare din nou într-o formă nouă, mascată cu grijă probabil dar conținînd în totalitate aceleași vechi elemente de bază. Pur și simplu avem nevoie să "credem în ceva". Numai o credință comună va cimenta legăturile dintre noi și ne va ține sub control. S-ar putea argumenta că, pornind de la această premisă, orice credință e bună atîta timp cît este suficient de puternică; dar nu-i chiar așa. Ea trebuie să impresioneze și trebuie să se simtă că impresionează. Natura noastră de a trăi în comun cere executarea și participarea la un ritual de grup elaborat. Eliminarea "fastului și a detaliilor" ar lăsa un gol cultural imens iar îndoctrinarea n-ar mai reuși să opereze în mod adecvat la nivel emoțional, profund, atît de vital pentru ea. De asemenea, anumite tipuri de credință sînt mai risipitoare și mai ridicole decît altele și pot abate o comunitate spre modele comportamentale rigide care-i stînjenesc dezvoltarea calitativă. Ca specie noi sîntem un animal predominant inteligent și explorator, iar credințele grefate pe acest fapt sînt cele mai benefice pentru noi. Credința în valabilitatea acumulării de cunoștințe și în înțelegerea științifică a lumii în care trăim, în crearea și aprecierea fenomenelor estetice în toate formele lor multiple și în lărgirea și adîncirea domeniului nostru de experiențe în viața de zi cu zi devine rapid "religia" timpurilor noastre. Experiența și înțelegerea sînt imaginile cam abstracte ale zeilor noștri, iar ignoranța și prostia îi supără pe aceștia. Școlile și universitățile ne-au devenit centre de pregătire religioasă, bibliotecile, muzeele, galeriile de artă, teatrele, sălile de concert și arenele sportive ne sînt locurile de adorație în comun. Acasă ne divinizăm cărțile, ziarele, revistele, radiourile și televizoarele. Într-un fel, încă mai credem în viața de apoi, deoarece o parte din recompensa adusă de munca noastră creativă este sentimentul că prin ea vom "continua să

trăim" și după moarte. Ca toate religiile, și aceasta își are pericolele ei dacă tot trebuie să avem o religie, și se pare că avem nevoie de așa ceva, atunci apare cu siguranță ca cea mai adecvată pentru calitățile biologice unice ale speciei noastre. Adoptarea ei de către o majoritate mereu în creștere a populației mondiale poate sluji ca o sursă de optimism compensator și liniștitor, care să se opună pesimismului exprimat anterior în legătură cu viitorul nostru imediat din punct de vedere al șanselor de supraviețuire a speciei.

Înainte de a începe această disertație pe teme religioase, am examinat natura unui singur aspect al organizării agresivității la specia noastră, anume apărarea în grup a unui teritoriu. Dar așa cum am explicat la începutul acestui capitol, maimuța goală este un animal cu trei forme sociale distincte de agresivitate și trebuie acum să le avem în vedere și pe celelalte două. Ele sînt apărarea teritorială de către familie ca unitate în cadrul unei unități mai mari, de grup, și menținerea individuală a poziției personale din cadrul ierarhiei sociale.

Apărarea spațiului căminului familial ne-a însoțit pe tot parcursul masivelor noastre progrese arhitecturale. Chiar și clădirile cele mai mari cînd sînt concepute ca spații de locuit sînt împărțite cu asiduitate în unități repetabile, cîte una de familie. O "diviziune a muncii" în arhitectură a existat în prea mică măsură sau deloc. Nici chiar introducerea clădirilor pentru mîncat și băut în comun, cum sînt restaurantele și barurile, nu a eliminat includerea sufrageriilor în cartierul general al familiei ca unitate. În ciuda tuturor celorlalte progrese, proiectarea centrelor urbane și a orașelor noastre este încă dominată de străvechea nevoie a maimuței goale de a împărți grupurile noastre în teritorii familiale mici, discrete. Acolo unde casele nu au fost încă sfărîmate pentru a fi înlocuite cu blocuri, zona apărată este înconjurată cu grijă cu gard, cu zid sau delimitată de vecini, iar liniile de demarcație sînt strict respectate și recunoscute, ca și la alte specii teritoriale.

Una din trăsăturile importante ale teritoriului familial este că el trebuie cumva deosebit cu ușurință de toate celelalte. Amplasarea și demarcarea îi dau unicitate, bineînțeles, dar asta nu-i destul. Forma și înfățișarea generală trebuie să-l facă să iasă în evidență ca entitate ușor identificabilă, astfel încît să poată deveni proprietatea "personalizată" a familiei care locuiește acolo. Iată o chestiune ce pare destul de evidentă dar care a fost frecvent neglijată sau ignorată, fie ca urmare a presiu-

nilor economice, fie datorită necunoașterii de către arhitecți a trăsăturilor noastre biologice. În centrele urbane și orașele din întreaga lume au fost ridicate șiruri nesfîrșite de case identice, repetate uniform. În cazul blocurilor situația este și mai gravă. Efectul psihologic negativ asupra instinctului teritorial al familiilor forțate de arhitecți, sistematizatori și constructori să trăiască în aceste condiții este incalculabil. Din fericire, familiile în cauză își pot impune unicitatea teritorială asupra locuințelor în alte moduri. Clădirile însești pot fi vopsite în culori diferite. Grădinile, acolo unde există pot fi plantate și modelate în stiluri individuale. Interioarele caselor sau apartamentelor pot fi decorate și umplute cu ornamente, antichități și obiecte personale din belșug. Se explică în mod obișnuit că se procedează astfel pentru ca locul să "arate drăguț". De fapt, este exact echivalentul la o altă specie teritorială al depunerii mirosului personal pe un reper din apropierea vizuinii. Cînd puneți un nume pe o ușă sau atîrnați un tablou pe perete nu faceți decît, privind prin prisma unui cîine sau lup, să vă puneți piciorul pe ele și să vă lăsați amprenta personală acolo. "Colecționarea" obsesivă a unor categorii specializate de obiecte apare la anumiți indivizi care, dintr-un motiv sau altul, încearcă o nevoie anormal de puternică de a-și defini teritoriile propriilor cămine în acest fel.

Gîndindu-te la acest lucru, este amuzant să observi numărul mare de mașini care conțin mici mascote și alte simboluri de identificare personală, sau să-l urmărești pe directorul unei întreprinderi cînd se mută într-un birou nou cum își pune imediat pe birou suportul de stilou personal favorit, prespapierul și poate o fotografie a soției. Mașina și biroul de la serviciu sînt subteritorii, derivații ale căminului și este o mare ușurare pentru el să-și poată pune piciorul și pe acestea, transformîndu-le în spații mai familiare, "posedate".

Astfel ne mai rămîne problema agresivității legate de ierarhia de dominație socială. Individul, deosebindu-se de locurile pe care le frecventează, trebuie și el apărat. Statutul său social trebuie menținut și, dacă e posibil, îmbunătățit, dar acest lucru trebuie făcut cu precauție căci altfel își periclitează contactele de cooperare. Aici intră în joc toată semnalizarea agresivă și de supunere descrisă mai înainte. Cooperarea în grup cere și beneficiază de un mare grad de conformism atît în privința îmbrăcămintii cît și în cea a comportării, dar în limitele acestei conformări este încă mult loc pentru competitivitate ierarhică.

Datorită acestor cerințe contradictorii ea ajunge la un grad de finețe aproape incredibil. Forma exactă a nodului cravatei, aranjarea precisă a părții expuse a batistei din buzunarul de la piept, nuanțări infime ale accentului vocal și alte asemenea caracteristici aparent lipsite de importanță, capătă o semnificație socială vitală în determinarea poziției sociale a individului. Un membru cu experiență al societății le poate citi dintr-o privire. El ar fi într-o totală încurcătură dacă ar fi dintr-o dată proiectat în ierarhia socială a unui trib din Noua Guinee, dar în propria sa cultură este repede nevoit să devină expert. Luate în sine, aceste mici diferențe de îmbrăcăminte și obiceiuri sînt total nesemnificative, dar, prin prisma jocului de-a jonglatul după poziție socială și a menținerii acesteia în ierarhia de dominație, ele sînt extrem de importante.

Nu sîntem făcuți, cu siguranță, pentru a trăi în aglomerații uriașe de mii de indivizi. Comportamentul nostru este destinat a funcționa în grupuri tribale mici numărînd probabil cu mult sub o sută de indivizi. În astfel de situații fiecare membru al tribului este cunoscut personal de fiecare dintre ceilalți, așa cum se întîmplă cu alte specii de maimuțe din zilele noastre. În acest tip de organizare socială este destul de ușor ca ierarhia de dominație să funcționeze și să se stabilizeze, doar cu modificări treptate pe măsură ce membrii grupului îmbătrînesc și mor. Într-o comunitate masivă de centru urban situația este mult mai stresantă. Fiecare zi îl expune pe orășean unor contacte bruște cu nenumărați străini, situație nemaiîntîlnită la nici o altă specie a primatelor. Este imposibil să intri în relații ierarhice personale cu toți, deși aceasta ar fi tendința naturală. În schimb ei sînt lăsați să alerge de colo-colo, nedominați și nedominînd. Pentru facilitarea acestei lipse de contact social, se dezvoltă șabloane comportamentale de evitare a atingerii. Aspectul a fost deja menționat cînd s-a vorbit despre comportamentul sexual, unde am văzut că un individ de un anumit sex se poate atinge accidental de un individ de sex opus, dar problema nu se rezumă numai la simpla evitare a comportamentului sexual. Ea acoperă întregul domeniu al inițierii în relațiile sociale. Evitînd cu grijă să ne holbăm unii la alții, să gesticulăm în direcția cuiva, să semnalizăm cît de cît ceva, sau să ne atingem unii de alții, reușim să supraviețuim într-o situație socială altfel insuportabil de hiperstimulativă. Dacă regula neatingerii este încălcată, imediat ne cerem scuze pentru a fi clar că nu a fost decît un accident.

Comportamentul de evitare a contactului ne permite să menținem numărul cunoștințelor noastre la un nivel adecvat speciei. Facem acest lucru cu o consecvență și uniformitate remarcabile. Dacă simțiți nevoia unei confirmări, luați carnetele de adrese sau numere de telefon a o sută de locuitori ai orașului de tipuri foarte diferite și faceți totalul cunoștințelor personale trecute acolo. Veți descoperi că aproape toți cunosc bine aproximativ același număr de indivizi și că acest număr reprezintă cam ceea ce am socoti că ar fi un mic grup tribal. Cu alte cuvinte, chiar și în întîlnirile noastre sociale ascultăm de regulile biologice fundamentale ale strămoșilor noștri ancestrali. Există desigur excepții de la această regulă – indivizi care sînt profesional interesați să aibă un număr mare de contacte personale, oameni cu defecte comportamentale care îi fac anormal de timizi sau retrași, sau oameni ale căror probleme psihice speciale îi fac incapabili să obțină recompensele sociale așteptate de la prieteni și care încearcă să compenseze acest lucru printr-o "socializare" frenetică în toate direcțiile. Dar aceste tipuri reprezintă doar un mic procent din populația orașelor și a centrelor urbane. Toți ceilalți își văd fericiți de treburile lor în ceea ce pare a fi o masă în fierbere de corpuri, dar care în realitate reprezintă o serie incredibil de complicată de interdependențe și suprapuneri de grupuri tribale. Cît de puțin, cît de foarte puțin, s-a schimbat maimuța goală față de zilele ei de demult primitive.

CAPITOLUL ŞASE

HRĂNIREA

COMPORTAMENTUL de hrănire al maimuţei goale pare la prima vedere a fi una dintre cele mai schimbătoare, oportuniste şi cultural influenţabile activităţi, dar chiar şi aici operează o serie de principii biologice de bază. Am privit deja îndeaproape modul în care şabloanele sale ancestrale de culegere a fructelor au trebuit să se transforme în altele de ucidere a prăzii în comun. Am văzut cum aceasta a condus la o serie de modificări fundamentale în obiceiurile sale de hrănire. Căutarea hranei a trebuit să devină mai elaborată şi mai atent organizată. Impulsul de ucidere a prăzii a trebuit să devină parţial independent de impulsul de a mînca. Hrana era dusă la un cămin stabil pentru a fi consumată. Prepararea hranei a trebuit să devină mai laborioasă. Mesele au devenit mai consistente şi mai distanţate în timp. Cantitatea de carne din dietă a crescut spectaculos. S-a practicat depozitarea şi împărţirea hranei. Ea trebuia să fie asigurată de masculi pentru familiile lor. Defecaţia a trebuit controlată şi modificată.

Toate aceste modificări s-au produs într-o peroadă de timp foarte îndelungată şi este semnificativ că, în ciuda marilor progrese tehnologice din ultimii ani, încă le sîntem credincioşi. S-ar părea că ele sînt ceva mai mult decît simple mijloace culturale care să fie împinse cînd încoace cînd încolo de capriciile modei. Judecînd după comportamentul nostru de astăzi, ele trebuie să fi devenit, măcar într-o oarecare măsură, caracteristici biologice adînc înrădăcinate ale speciei noastre.

Aşa cum am observat deja, tehnicile perfecţionate de stringere a hranei de care dispune agricultura modernă i-au lăsat pe majoritatea masculilor adulţi din societatea noastră fără rolul de vînător. Ei îşi compensează acest gol ducîndu-se la "lucru". Munca a înlocuit vînătoarea, dar a păstrat multe din

trăsăturile de bază ale acesteia. Ea implică o deplasare regulată de acasă la "terenurile de vînătoare". Este o activitate predominant masculină şi dă posibilitatea interacţiunii dintre masculi şi posibilitatea activităţii în grup. Implică asumarea de riscuri şi strategii planificate.Pseudovînătorul vorbeşte despre "o lovitură mortală în oraş". El devine nemilos în afacerile sale. Despre el se spune că "aduce acasă potul cel mare".

Cînd pseudovînătorul se relaxează el se duce la "cluburi" masculine, din care femelele sînt categoric excluse. Masculii tineri tind să se grupeze în găşti exclusiv masculine, adesea de natură "prădătoare". Pe întregul domeniu al acestor organizări, de la societăţi cultivate pînă la cluburi sociale, fraternităţi, sindicate, cluburi sportive, grupări masonice, societăţi secrete şi terminînd cu găştile adolescenţilor există o puternică trăire emoţională de "solidaritate" între masculi. Sînt implicate puternice loialităţi de grup. Se poartă însigne, uniforme şi alte însemne de identificare. Invariabil au loc ceremonii de iniţiere cu noii membri. Unisexualitatea acestor grupuri nu trebuie confundată cu homosexualitatea. În esenţă ele nu au nimic de a face cu sexul. Sînt toate preocupate în primul rînd de legătura dintre masculi a străvechiului grup de vînători cu spirit de cooperare. Rolul important pe care îl joacă în viaţa masculilor adulţi dezvăluie persistenţa impulsurilor ancestrale fundamentale. Dacă lucrurile nu ar sta aşa, activităţile pe care le promovează ar putea fi tot atît de bine efectuate fără o segregaţie şi un ritual elaborate şi multe din ele s-ar putea desfăşura în cadrul unităţilor familiale. Femelele adesea au un resentiment faţă de plecarea masculilor lor pentru a se "întîlni cu băieţii", reacţionînd la ea ca şi cum ar semnifica un fel de neloialitate familială. Dar greşesc făcînd acest lucru. Ele nu sînt decît puse în faţa exprimării moderne a tendinţei milenare a masculilor speciei de a forma grupuri de vînătoare. Această tendinţă este la fel de fundamentală ca şi relaţia dintre mascul şi femelă la maimuţa goală şi într-adevăr a evoluat în strînsă legătură cu aceasta. Ea ne va însoţi permanent, cel puţin pînă cînd va apărea o nouă modificare genetică fundamentală în alcătuirea noastră.

Deşi munca a înlocuit în bună parte vînătoarea în zilele noastre, ea nu a eliminat complet formele mai primitive de exprimare ale acestui impuls milenar. Chiar şi acolo unde nu există o scuză economică pentru participarea la urmărirea unui animal drept pradă, această activitate încă mai persistă într-o varietate de forme. Vînarea animalelor mari, vînătoarea de cerbi,

vînătoarea de vulpi; vînătoarea cu gonaci, braconajul, vînătoarea de păsări sălbatice, joaca de-a vînătoarea și pescuitul copiilor sînt toate manifestări ale străvechiului impuls de a vîna.

S-a vehiculat ideea că adevărata motivație din spatele acestor activități din ziua de azi se leagă mai mult de înfrîngerea rivalilor decît de doborîrea prăzii; că ființa disperată care este încoltită reprezintă acel membru al speciei noastre către care se îndreaptă cel mai mult ura noastră, cel pe care am dori atît de mult să-l vedem în aceeași situație.

Fără îndoială că este un sîmbure de adevăr aici, cel puțin în ceea ce-i privește pe unii indivizi, dar cînd aceste șabloane de activitate sînt privite în ansamblu e clar că explicația nu este decît parțială. Esența "vînătorii sportive"este că prăzii i se acordă o șansă cinstită de a scăpa. (Dacă prada ar fi un simplu înlocuitor al unui rival pe care îl urîm, atunci de ce i-am mai acorda o cît de mică șansă?) Întreaga procedură a vînătorii sportive implică o ineficiență asumată în mod deliberat, un handicap autoimpus,din partea vînătorilor. Ei ar putea foarte ușor să folosească mitraliere, sau arme și mai ucigătoare, dar asta ar însemna să nu mai "joci jocul" – jocul de-a vînătoarea. Totul e solicitarea, complexitățile urmăririi și manevrele subtile care asigură recompensele.

Una din trăsăturile esențiale ale vînătorii în general este că reprezintă un uriaș joc de noroc și nu e surprinzător că jocurile de noroc, în multiplele forme stilizate pe care le cunosc astăzi, au un impact atît de puternic asupra noastră. Ca și vînătoarea primitivă și vînătoarea sportivă, jocul de noroc este o îndeletnicire predominant masculină și, ca și ele, este guvernat de reguli sociale și ritualuri respectate cu strictețe.

La o examinare a structurării noastre pe clase sociale se constată că atît vînătoarea sportivă cît și jocurile de noroc sînt practicate mai mult de clasele din vîrful și de la baza piramidei decît de clasele mijlocii și există un motiv foarte rezonabil pentru acest lucru dacă le acceptăm ca expresii ale impulsului fundamental de a vîna. Am subliniat mai înainte că munca a devenit principalul înlocuitor al vînătorii primitive, dar în această calitate ea a deservit mai mult clasele mijlocii. Pentru masculul obișnuit, exponent al clasei inferioare, natura muncii care i se cere este în prea mică măsură adecvată cerințelor impulsului de a vîna. Ea se repetă prea mult, este prea previzibilă. Îi lipsesc elementele de provocare, de noroc și risc, atît de esențiale pentru masculul vînător. Din această cauză, masculii

claselor de jos au ca și masculii claselor superioare (care nu muncesc) o mai mare nevoie de a da expresie impulsului de a vîna decît au cei din clasele mijlocii, a căror muncă este de o natură mult mai potrivită rolului de înlocuitor al vînătorii.

Lăsînd acum vînătoarea și revenind la următorul act în cadrul șablonului general al hrănirii, ajungem la momentul uciderii. Acest element își poate găsi un anumit grad de exprimare în activitățile înlocuitoare ale muncii, vînătorii sportive și jocului de noroc. La vînătoarea sportivă acțiunea de a ucide se mai petrece încă în forma sa inițială, dar în contextele muncii și jocului de noroc ea este transformată în momente de triumf simbolic căruia îi lipsește violența actului fizic. Impulsul de a ucide prada este prin urmare considerabil modificat în modul nostru de viață actual. El reapare mereu cu regularitate uimitoare în activitățile de joacă (și nu chiar atît de joacă) ale băieților, dar în lumea adultă este supus unei puternice suprimări culturale.

Două excepții pot fi aici (într-o oarecare măsură) trecute cu vederea. Una este vînătoarea sportivă deja menționată, iar cealaltă este spectacolul luptei cu tauri. Deși zilnic este măcelărit un număr uriaș de animale domestice, uciderea lor este în mod normal ascunsă ochilor publicului. În cazul luptelor cu tauri lucrurile se petrec invers, mulțimi uriașe adunîndu-se pentru a urmări și a trăi prin reprezentanți actele de ucidere violentă a prăzii.

În cadrul limitelor formale ale sporturilor sîngeroase aceste activități au permisiunea de a continua, dar nu fără proteste. În afara acestor sfere, toate formele de cruzime față de animale sînt interzise și pedepsite. Dar lucrurile nu au stat întotdeauna așa. Acum cîteva sute de ani torturarea și uciderea "prăzii" erau cu regularitate puse în scenă ca o formă de distracție publică în Marea Britanie și în multe alte țări. Între timp s-a recunoscut că participarea la violențe de acest gen poate toci sensibilitatea indivizilor implicați față de orice formă de vărsare de sînge. Ea constituie prin urmare o sursă potențială de pericol în societățile noastre complexe și aglomerate, unde restricțiile teritoriale și de dominație pot ajunge la o amploare aproape de nesuportat, uneori găsindu-și calea de răbufnire într-un torent de agresivitate pînă atunci reținută, de o sălbăticie anormală.

Pînă acum ne-am ocupat de primele etape ale secvenței de hrănire și de ramificațiile lor. După vînare și ucidere, ajungem la masa propriu-zisă. Ca primate tipice ar trebui să mestecăm

tot timpul, servind gustări non stop. Dar noi nu sîntem primate tipice. Evoluția noastră carnivoră a modificat întregul sistem. O carnivoră tipică își oferă plăcerea unor mese copioase, bine distanțate în timp și este clar că acestui șablon îi corespundem și noi. Tendința persistă chiar și la mult timp după dispariția presiunilor vînătorii inițiale care o impuneau. Astăzi ne-ar fi foarte ușor să revenim la vechile noastre obiceiuri de primate dacă am fi tentați s-o facem. Cu toate acestea, rămînem fideli orelor de masă bine stabilite, ca și cum am fi încă angajați în mod curent în vînarea prăzii. Prea puține din milioanele de maimuțe goale din zilele noastre, dacă nu cumva nici una, se complac în obiceiul tipic al celorlalte primate de a-și fragmenta mesele și a le extinde pe toată durata zilei. S-ar putea obiecta că este un simplu caz de conveniență culturală, dar prea puține dovezi vin în sprijinul acestei afirmații. Ar fi perfect posibil, dată fiind organizarea complexă a rezervelor de hrană de care ne bucurăm acum, să adoptăm un sistem eficient prin care toată hrana să fie luată în gustări mici, întinse pe toată durata zilei. Distribuirea hranei în timp în felul acesta s-ar putea realiza fără o pierdere exagerată a eficienței o dată ce modelul cultural s-a adaptat și ar elimina necesitatea unor întreruperi majore ale altor activități datorită actualului sistem cu "masa principală". Dar, datorită trecutului nostru îndepărtat de animale de pradă, sistemul respectiv nu ne-ar putea satisface nevoile biologice fundamentale.

Este de asemenea interesant să vedem de ce ne încălzim hrana și o mîncăm cît încă este caldă. Sînt trei explicații posibile. Una este că prin aceasta se poate simula "temperatura prăzii". Deși nu mai consumăm carne proaspăt ucisă, o devorăm totuși cam la aceeași temperatură ca și alte specii de carnivore. Hrana lor este caldă pentru că n-a apucat încă să se răcească; a noastră este caldă pentru că am reîncălzit-o. O altă interpretare este că avem dinți atît de slabi încît sîntem nevoiți să "înmuiem" carnea gătind-o. Dar asta nu explică de ce dorim să o mîncăm cît încă este caldă, sau de ce încălzim multe feluri de hrană care n-au nevoie să fie "înmuiate". A treia explicație este că, prin creșterea temperaturii mîncării, îi îmbunătățim aroma. Adăugînd o gamă complicată de ingrediente gustoase la constituenții principali ai hranei, putem duce procesul chiar mai departe. Aceasta se leagă în timp nu de statutul nostru adoptat, de carnivore, ci de mai îndepărtatul nostru trecut, de primate. Felurile de mîncare ale primatelor

tipice au o gamă mult mai variată de arome decît cele ale carnivorelor. Cînd o carnivoră și-a parcurs secvența complexă a vînătorii, deci și-a ucis prada și a pregătit-o , ea se comportă mult mai simplu și mai primitiv atunci cînd trece la mestecatul propriu-zis. Ea înfulecă; își înghite hrana pe nerăsuflate. Maimuțele cu și fără coadă, pe de altă parte, sînt foarte sensibile la nuanțele aromelor din bucățile lor de hrană. Ele le savurează și trec mereu de la o aromă la alta. Probabil că atunci cînd ne încălzim și condimentăm bucatele ascultăm de glasul acestor capricii ale vechilor primate. Probabil că acesta este unul din modurile prin care am rezistat transformării noastre în carnivore sîngeroase.

O dată ridicată problema aromei, este o înțelegere greșită ce trebuie clarificată în legătură cu felul în care receptăm aceste semnale. Cum simțim gustul a ceea ce gustăm? Suprafața limbii nu este netedă, ci acoperită cu mici proeminențe, numite papile, care conțin mugurii gustativi. Fiecare din noi posedă aproximativ 10 000 de astfel de muguri gustativi, dar la bătrînețe ei se deteriorează și scad la număr, de unde și cerul gurii sleit al gurmandului bătrîn. Surprinzător, reacționăm doar la patru gusturi de bază: acru, sărat, amar și dulce. Cînd punem pe limbă o bucățică de mîncare, înregistrăm proporțiile celor patru proprietăți conținute în ea, iar această combinație îi dă mîncării aroma de bază. Diferitele zone ale limbii reacționează mai puternic la unul sau altul din cele patru gusturi. Vîrful limbii este foarte sensibil la sărat și dulce, părțile laterale ale limbii la acru, iar partea din spate a limbii la amar. Limba în întregul ei poate de asemenea aprecia structura și temperatura mîncării, dar dincolo de atît nimic mai mult. Toate "aromele" mai subtile și variate la care reacționăm cu atîta sensibilitate nu sînt de fapt gustate, ci mirosite. Mirosul mîncării se difuzează în cavitatea nazală unde se găsește membrana olfactivă. Cînd remarcăm că un anumit fel de mîncare are un "gust" delicios, spunem de fapt că are un gust și un miros delicios. Este amuzant că atunci cînd suferim de o răceală puternică și simțul mirosului ne este mult redus, spunem că mîncarea n-are gust. În realitate îi simțim gustul la fel de bine ca întotdeauna. Lipsa mirosului este ceea ce ne deranjează.

După ce am clarificat acest lucru, mai este un aspect al gustului nostru real care necesită un comentariu special; este preferința noastră de netăgăduit pentru dulciuri. Ea îi este străină adevăratei carnivore, dar este tipică primatelor. Pe

măsură ce hrana naturală a primatelor se coace și devine bună de mîncat, de obicei devine și mai dulce și maimuțele sînt extrem de sensibile la tot ceea ce este înzestrat cu acest gust. Ca și altor primate, nici nouă nu ne este ușor să rezistăm "dulciurilor". Originea noastră din maimuțe își spune cuvîntul, în ciuda puternicei tendințe de a ne hrăni cu carne, făcîndu-ne să căutăm substanțe special îndulcite.

Acordăm acestui gust de bază mai multă atenție decît celorlalte. Avem "magazine de dulciuri" dar nu și "magazine de acrituri". În mod obișnuit, cînd servim o masă completă, *încheiem* succesiunea adesea complexă a aromelor cu ceva dulce, astfel ca el să fie gustul care să persiste după aceea. Mai semnificativ chiar, cînd luăm ocazional mici gustări între mese (și astfel revenim, într-o mică măsură, la străvechiul șablon al hrănirii primatelor – pe întreaga durată a zilei), alegem aproape întotdeauna, după obiceiul primatelor, preparate dulci cum ar fi bomboanele, ciocolata, înghețata sau băuturile cu zahăr.

Tendința este atît de puternică încît ne poate crea probleme. Vreau să spun că într-un preparat culinar sînt două elemente care ni-l fac atractiv: valoarea nutritivă și măsura în care ne plac aromele sale. În natură, cei doi factori merg mînă în mînă, dar la produsele alimentare artificiale ei pot fi preparați și acest lucru poate fi periculos. Alimente aproape nule ca valoare nutritivă pot fi făcute foarte atractive prin adăugarea în mari cantități a unui ingredient de îndulcire artificială. Dacă au ecou la vechea noastră slăbiciune de primate prin gustul "superdulce", le înghițim unul după altul și ne umplem cu ele astfel că ne mai rămîne prea puțin loc pentru altceva: în felul acesta echilibrul dietei noastre se poate da peste cap. Faptul se aplică în special în cazul copiilor în creștere. Într-un capitol anterior am menționat unele cercetări recente care au demonstrat că preferința pentru parfumuri dulcege și arome de fructe scade spectaculos la pubertate cînd se petrece o modificare în favoarea parfumurilor florale, uleioase și de mosc. Slăbiciunea vîrstei fragede față de dulciuri poate fi ușor exploatată, așa cum se și întîmplă de multe ori.

Pe adulți îi pîndește alt pericol. Deoarece hrana lor este în general atît de gustoasă – cu mult mai gustoasă decît s-ar găsi în natură – plăcerea de a o consuma crește vertiginos iar reacția de a mînca este hiperstimulată. Urmarea în multe cazuri este o stare supraponderală nesănătoasă. Iar pentru a o combate se

inventează tot felul de regimuri "de slăbire" bizare. "Pacienților" li se spune să mănînce ba una ba alta, să elimine ba una ba alta, sau să facă tot felul de exerciții fizice. Din păcate nu există decît o singură soluție reală a problemei: să se mănînce mai puțin. Ea își face efectul ca prin farmec dar, cum subiectul rămîne înconjurat de semnale hiperstimulative, îi vine greu să nu se abată de la această linie indiferent pe ce durată. Individul supraponderal este torturat în continuare și de o altă complicație. Am menționat anterior fenomenul "activităților de transfer" – acțiuni banale, nesemnificative, cu rol de supape nervoase în momentele de stres. După cum am văzut, o foarte frecventă și obișnuită formă de activitate de transfer este "transferul prin hrănire". În momentele de încordare ciugulim mici cantități de hrană sau sorbim băuturi nenecesare. Ceea ce ne poate ajuta să ne calmăm încordarea interioară, dar ne mai ajută și să ne îngrășăm, cu atît mai mult cu cît caracterul "banal" al acțiunii de transfer prin hrănire înseamnă că de obicei alegem în acest scop ceva dulce. Dacă o facem în mod repetat și timp mai îndelungat ajungem la binecunoscuta stare de "îngrășare nervoasă" și putem vedea treptat apariția familiarelor forme rotunjite datorită sentimentelor de nesiguranță sau vinovăție. Pentru o astfel de persoană, metodele obișnuite de slăbire vor avea efect numai însoțite și de alte modificări comportamentale care să reducă starea de tensiune inițială. În acest context merită a fi menționat rolul gumei de mestecat. Această substanță pare să se fi dezvoltat exclusiv ca un mijloc de transfer prin hrănire. Ea oferă elementul necesar de "ocupație" pentru calmarea nervilor fără ingurgitarea dăunătoare a unui surplus de hrană.

Revenind acum la varietatea hranei înghițite de un grup actual de maimuțe goale, constatăm că gama este largă. În general, primatele tind să aibă un sortiment mai bogat de feluri de hrană în dietele lor decît carnivorele. Acestea s-au specializat pe un anumit tip de hrană, pe cînd primele sînt oportuniste. Studii atente efectuate pe o populație sălbatică de maimuțe japoneze macac trăind în libertate, de exemplu, au dezvăluit că ele consumă pînă la 119 specii de plante sub formă de muguri, lăstari, frunze, fructe, rădăcini și scoarță de copaci, ca să nu mai vorbim de o largă varietate de păianjeni, gîndaci, fluturi, furnici și ouă. Dieta unei carnivore tipice este mai nutritivă, dar și mult mai monotonă.

Cînd am devenit ucigaşi, am avut ce era mai bun din ambele lumi. Am adăugat dietei noastre carnea cu o valoare nutritivă mare, dar nu ne-am abandonat vechile trăsături de primate omnivore. De curînd – asta însemnînd în cursul ultimelor cîteva mii de ani – tehnicile de obţinere a hranei s-au îmbunătăţit considerabil, dar poziţia fundamentală rămîne aceeaşi. După cîte ne putem da seama, primele sisteme agricole au fost de o natură ce s-ar putea numi liber "agricultură mixtă". Domesticirea animalelor şi cultivarea plantelor au înaintat în paralel. Chiar şi în ziua de azi, cu dominaţia noastră extrem de puternică asupra mediului zoologic şi botanic, încă mergem pe ambele direcţii. Ce ne-a împiedicat să dezvoltăm în continuare doar una din cele două direcţii? Răspunsul pare a fi că, dată fiind creşterea masivă a densităţii populaţiei, o dependenţă totală faţă de carne ar crea dificultăţi în privinţa cantităţii, pe cînd o dependenţă exclusivă faţă de recolte ar fi periculoasă din punct de vedere al calităţii.

S-ar putea obiecta că, din moment ce strămoşii noştri primate au trebuit să se descurce fără carne ca o componentă majoră a dietei, noi ar trebui să putem să facem la fel. Am fost minaţi să devenim mîncători de carne numai de circumstanţele specifice mediului, dar acum cînd ţinem mediul sub control şi dispunem de recolte cultivate laborios, ne-am aştepta să revenim la străvechile noastre şabloane de hrănire proprii primatelor. În esenţă acesta este crezul vegetarienilor (sau, după cum se autonumeşte un astfel de cult, al fructorienilor), dar a avut un succes extrem de limitat. Impulsul de a mînca carne pare a fi devenit prea adînc înrădăcinat. Existînd posibilitatea de a devora carne noi nu vrem să renunţăm la şablonul respectiv. În legătură cu aceasta este semnificativ că vegetarienii rareori îşi explică dieta aleasă doar afirmînd pur şi simplu că o preferă oricărei alteia. Dimpotrivă, ei elaborează un eşafodaj de justificare complicat, ce implică tot felul de inadvertenţe medicale şi inconsecvenţe filozofice.

Acei indivizi care sînt vegetarieni de bună voie îşi asigură o dietă echilibrată prin folosirea unei largi varietăţi de substanţe din plante, ca şi primatele tipice. Dar pentru unele comunităţi o dietă predominant fără carne a devenit mai curînd o necesitate practică nemiloasă decît o preferinţă etică a unei minorităţi. Datorită tehnicilor avansate de cultivare a recoltelor şi a concentrării pe numai cîteva cereale de larg consum, în anumite culturi a proliferat un fel de eficienţă redusă.

Operaţiile agricole pe scară largă au permis creşterea unor populaţii numeroase, dar dependenţa acestora de numai cîteva cereale de bază a condus la o serioasă malnutriţie. Astfel de populaţii se pot înmulţi mult, dar ele produc specimene slab dezvoltate din punct de vedere fizic. Ele supravieţuiesc, dar atît şi nimic mai mult. În acelaşi mod în care abuzul de arme create pe cale culturală poate duce la dezastru prin proliferarea agresivităţii, abuzul de tehnici de hrănire dezvoltate pe cale culturală poate duce la un dezastru de nutriţie. Societăţile care şi-au pierdut echilibrul fundamental al hrănirii în acest fel pot reuşi să supravieţuiască, dar ele vor trebui să depăşească efectele negative de amploare ale deficitului de proteine, minerale şi vitamine dacă vor să progreseze şi să se dezvolte calitativ. În toate societăţile care sînt în ziua de astăzi cele mai sănătoase şi cele mai avansate echilibrul dintre carne şi plante în cadrul dietei este bine menţinut, şi în ciuda schimbărilor spectaculoase ce au avut loc la nivelul metodelor de obţinere a resurselor nutritive, maimuţa goală avansată din ziua de azi se hrăneşte încă în mare parte pe baza aceleiaşi diete ca şi îndepărtaţii săi strămoşi vînători. Încă o dată, transformarea este mai mult aparentă decît reală.

CAPITOLUL ŞAPTE

CONFORTUL

LOCUL în care mediul vine în contact direct cu un animal – suprafaţa corpului său – are parte de un tratament aspru de-a lungul vieţii. Este uimitor că nu se uzează şi nu se rupe şi că rezistă în timp atît de bine. El reuşeşte acest lucru datorită minunatului său sistem de înlocuire a ţesuturilor şi de asemenea pentru că animalele şi-au dezvoltat o varietate de acţiuni special destinate confortului care ajută la menţinerea curăţeniei sale. Noi tindem să considerăm aceste acţiuni de curăţire ca fiind relativ banale în comparaţie cu alte şabloane ca cel al hrănirii, luptei, fugii şi împerecherii, dar fără ele corpul nu ar putea funcţiona eficient. Pentru unele fiinţe, cum sînt păsările mici, întreţinerea penajului e o chestiune de viaţă şi de moarte. Dacă penele sînt lăsate să se întineze, pasărea nu va mai putea să-şi ia zborul suficient de repede pentru a-şi evita duşmanii şi nu-şi va mai putea menţine temperatura ridicată a corpului în condiţii de frig. Păsările îşi petrec multe ore scăldîndu-se, curăţîndu-şi penele cu ciocul, ungîndu-se şi scărpinîndu-se şi fac acest lucru într-o secvenţă lungă şi complicată. Mamiferele sînt o idee mai puţin complexe în şabloanele lor de confort, dar cu toate acestea îşi petrec destul de mult timp îngrijindu-şi părul, lingîndu-se, ciugulindu-se, scărpinîndu-se şi frecîndu-se. Ca şi penele, părul trebuie menţinut în bună stare dacă e să-i ţină de cald proprietarului. Dacă se încleiază şi se murdăreşte şi el va spori riscul de îmbolnăvire. Paraziţii pielii trebuie atacaţi şi reduşi la număr cît mai mult posibil. Primatele nu fac excepţie de la această regulă.

În stare sălbatică, maimuţele cu şi fără coadă pot fi frecvent văzute îngrijindu-se, găsindu-şi de lucru sistematic prin blană, culegînd mici bucăţi de piele uscată sau corpuri străine. Acestea sînt de obicei introduse în gură şi mîncate sau

cel puţin gustate. Respectivele acţiuni de îngrijire pot continua minute în şir, animalul lăsînd impresia că este foarte concentrat. Reprizele de îngrijire pot fi intercalate cu treceri bruşte la scărpinat sau ciugulit, îndreptate spre locuri cu iritaţii specifice. Majoritatea mamiferelor se scarpină numai cu piciorul din spate, dar maimuţa cu sau fără coadă poate folosi fie membrul anterior, fie cel posterior. Membrele sale anterioare sînt ideale pentru curăţire. Degetele agile pot alerga prin blană şi localiza cu mare precizie punctele care deranjează. În comparaţie cu ghearele şi copitele, mîinile primatei sînt "curăţitori" de precizie. Chiar şi aşa, două mîini fiind mai bune decît una, şi tot apar unele probleme. Maimuţa reuşeşte să-şi folosească ambele mîini atunci cînd se ocupă de picioare, de părţile laterale ale corpului sau de partea sa frontală, dar nu le poate folosi eficient în acest fel cînd este vorba de spate sau de braţe înseşi. De asemenea, lipsindu-i o oglindă, ea nu poate vedea ce face cînd se concentrează asupra regiunii capului. Aici îşi poate folosi ambele mîini, dar trebuie să lucreze orbeşte. Evident, capul, spatele şi braţele ar urma să fie mult mai puţin îngrijite decît faţa, părţile laterale şi picioarele dacă nu se poate face ceva mai special pentru ele.

Soluţia este curăţirea socială, dezvoltarea unui sistem de ajutorare reciprocă prietenească. Acest lucru se poate vedea la o gamă largă de specii atît de păsări cît şi de mamifere, dar îşi atinge expresia de vîrf la primatele superioare. Aici au fost dezvoltate semnale speciale de invitaţie la îngrijire şi activităţile "cosmetice" sociale sînt prelungite şi intense. Cînd o maimuţă doreşte să o îngrijească pe alta, îi semnalizează acesteia intenţiile sale printr-o mimică caracteristică. Ea execută o mişcare rapidă de plescăire a buzelor, adesea scoţîndu-şi limba după fiecare plescăit. Maimuţa ce urmează a fi îngrijită, poate semnaliza că acceptă apropierea maimuţei care doreşte să o îngrijească prin adoptarea unei poziţii relaxate, probabil oferindu-i spre îngrijire o anumită zonă a corpului. Aşa cum am explicat într-un capitol anterior, acţiunea de plescăire a buzelor a evoluat într-un ritual special de mişcări repetate de gustare care sînt executate în timpul unei reprize de curăţire a blănii. Prin accelerarea şi exagerarea lor ca şi prin sporirea ritmicităţii lor, ele au putut fi transformate într-un semnal vizual pregnant şi inconfundabil.

Deoarece curăţirea socială este o activitate în comun, neagresivă, şablonul plescăirii buzelor a devenit un semnal prietenos. Dacă două animale doresc să-şi întărească legătura de prietenie, o pot face îngrijindu-se reciproc în mod repetat, chiar

dacă starea blănii lor nu prea o necesită. Într-adevăr, se pare că în ziua de azi nu prea mai există o relație între cantitatea de murdărie a acoperământului corpului și cantitatea de timp afectat îngrijirii reciproce. Activitățile de îngrijire socială par să fi devenit aproape independente de stimulii lor inițiali. Deși ele au ca sarcină principală menținerea curățeniei blănii, motivația lor pare acum a fi mai mult socială decît cosmetică. Prin faptul că fac ca două animale să stea unul lîngă altul într-o dispoziție neagresivă, de cooperare, ele ajută la întărirea legăturilor personale dintre indivizii cetei sau coloniei.

Din acest sistem de semnalizare prietenoasă s-au dezvoltat două mijloace de remotivare, unul legat de domolirea agresivității, iar celălalt de reciștigarea încrederii. Dacă un animal slab este speriat de unul mai puternic, el îl poate calma pe acesta din urmă dînd semnalul de invitație prin plescăirea buzelor și apucîndu-se apoi să-i îngrijească blana. Această atitudine reduce agresivitatea animalului dominant și îl ajută pe cel subordonat să fie acceptat. I se permite să rămînă "de față" datorită serviciilor prestate. Dimpotrivă, dacă un animal dominant dorește să liniștească temerile unuia mai slab, poate proceda și el la fel. Plescăindu-și buzele, poate da de înțeles că nu este agresiv. Poate arăta că, în ciuda aurei sale dominante, nu intenționează să-i facă vreun rău. Șablonul – de reciștigare a încrederii – se întîlnește mai rar decît cealaltă variantă a domolirii agresivității, pur și simplu pentru că viața socială a primatelor are mai puțină nevoie de el. Rareori se întîmplă ca un animal slab să aibă ceva ce să-și dorească unul dominant și acesta să nu poată obține acel ceva prin folosirea directă a agresivității. Se poate întîlni o excepție de la regulă atunci cînd o femelă dominantă dar fără progenituri dorește să se apropie și să alinte un pui aparținînd unui alt membru al cetei. Puiul de maimuță este firește mai degrabă speriat de apropierea străinei și se retrage. În asemenea ocazii este posibil să se vadă cum voluminoasa femelă încearcă să reciștige încrederea puiului cel mic făcîndu-i gestul plescăitului din buze. Dacă asta alungă teama puiului, femela îl poate dezmierda continuînd să-l liniștească îngrijindu-l cu delicatețe.

Categoric, dacă revenim acum la specia noastră ne-am putea aștepta să întîlnim o oarecare manifestare a acestei tendințe fundamentale a primatelor de a se îngriji, nu numai ca simplu șablon al curățirii, ci și într-un context social. Marea diferență, desigur, este că noi nu mai avem o haină de blană

bogată pe care să o menținem curată. Prin urmare, cînd două maimuțe goale se întîlnesc și doresc să-și întărească relația de prietenie ele trebuie să găsească un fel de înlocuitor pentru îngrijirea socială. Dacă cineva s-ar apuca să studieze acele situații în care, la o altă specie de primate, s-ar aștepta să întîlnească îngrijirea reciprocă, ar fi uimit să vadă ce se întîmplă. Mai întîi este evident că zîmbetul a înlocuit plescăitul din buze. Originea sa ca semnal infantil special a fost deja discutată și am văzut cum în absența reacției de agățare de blana mamei, puiul a trebuit să găsească ceva cu care să-și atragă și să-și împace mama. Dus mai departe în viața adultă, zîmbetul este categoric un excelent înlocuitor al "invitației la îngrijire". Dar, o dată făcută invitația la contact prietenos, ce mai urmează? Cumva el trebuie menținut. Plescăitul din buze este întărit în continuare prin îngrijire, dar să vedem cu ce se susține în continuare zîmbetul. E adevărat că reacția prin zîmbet poate fi repetată și prelungită în timp încă mult după contactul inițial, dar mai este nevoie și de altceva, de ceva mai "activ". Trebuie împrumutată și convertită o activitate cum este îngrijitul la celelalte maimuțe. Observațiile simple dezvăluie că sursa furată este vocalizarea verbalizată.

Modelul comportamental al vorbirii a evoluat la origine din nevoia crescîndă de schimb reciproc de informații. El s-a dezvoltat din fenomenul comun și larg răspîndit în lumea animalelor al vocalizării neverbale a stării afective a animalului. Din repertoriul tipic, înnăscut la mamifere, de mîrîieli și țipete s-a dezvoltat o serie mai complexă de semnale sonore învățate. Aceste unități vocale și combinarea și recombinarea lor a devenit baza a ceea ce putem numi *vorbire informațională*. Spre deosebire de semnalele mai primitive, neverbale, ce reflectau starea afectivă a animalului, această nouă metodă de comunicare a permis strămoșilor noștri să facă referiri la obiectele din mediul înconjurător, de asemenea la trecut și viitor precum și la prezent. Pînă azi, vorbirea informațională a rămas cea mai importantă formă de comunicare vocală la specia noastră. Dar, evoluînd, nu s-a oprit aici. A acumulat funcții suplimentare. Una dintre acestea a luat forma *vorbirii afective*. La drept vorbind, aceasta nu era necesară deoarece semnalele neverbale prin care se exprimă starea afectivă nu s-au pierdut. Putem încă și chiar o facem să ne exprimăm senzațiile dînd glas străvechilor țipete și mîrîieli ale primatelor, dar amplificăm aceste mesaje prin confirmarea verbală a simțurilor

noastre. Un țipăt de durere este urmat îndeaproape de un semnal verbal că "M-am rănit". Un răcnet de mînie este însoțit de mesajul "Sînt furios". Uneori semnalul neverbal nu este dat în forma sa pură, ci își găsește expresia în tonul vocii. Cuvintele "M-am rănit" sînt văitate sau țipate. Cuvintele "Sînt furios" sînt răcnite sau zbierate. Tonul vocii în asemenea cazuri este atît de nemodificat de învățare și atît de apropiat de străvechiul sistem de semnalizare neverbal al mamiferelor încît pînă și un cîine înțelege mesajul, darămite un străin din altă rasă a speciei noastre. Cuvintele în sine folosite în asemenea ocazii sînt de prisos. (Încercați să-i miriiți "Cuțu, cuțu" sau să-l alintați "Potaie afurisită" pe cîinele dumneavoastră și veți vedea ce vreau să spun.) În forma sa cea mai necoaptă și la nivelul cel mai intens, vorbirea afectivă nu prea e altceva decît o "risipă" de semnalizare prin sunete verbalizate într-o zonă a comunicării ce are deja acoperire. Valoarea sa constă în posibilitățile sporite ce le oferă pentru o semnalizare mai nuanțată și mai sensibilă a stării afective.

O a treia formă a verbalizării este *vorbirea exploratoare*. Aceasta este vorbire de dragul vorbirii, vorbire estetică, sau, dacă vreți, joaca de-a vorbitul. Așa cum o altă formă de transmitere a informațiilor, pictatul, a ajuns un mijloc de explorare estetică, tot așa s-a întîmplat și cu vorbirea. Poetul a urmat același drum ca și pictorul. Dar ceea ce ne interesează în acest capitol este cel de-al patrulea tip de verbalizare, aceea care pe bună dreptate a fost numită în ultimul timp *vorbire de întreținere*. Aceasta este conversația politicoasă, fără scop informațional, din ocazii sociale, genul de discuție "Ce vreme frumoasă e astăzi" sau "Ce carte bună ați mai citit în ultimul timp?" Ea nu are menirea de a asigura un schimb de idei sau informații importante, nici nu dezvăluie adevărata stare sufletească a vorbitorului și nici nu creează o plăcere estetică. Funcția sa este de a susține în continuare zîmbetul de salut și de a menține coeziunea socială. Este înlocuitorul nostru pentru îngrijirea socială. Furnizîndu-ne o preocupare socială neagresivă ea ne permite să ne expunem unii altora pe perioade relativ îndelungate, în felul acesta dînd posibilitatea apariției și întăririi unor prețioase suduri și prietenii de grup.

Privită în felul acesta, este un joc amuzant să dezvolți o conversație de întreținere în timpul unei întîlniri sociale. Ea își îndeplinește rolul cel mai dominant imediat după ritualul salutului inițial. Apoi treptat pierde teren, dar mai are un moment

de vîrf cînd grupul se desparte. Dacă grupul s-a reunit din motive pur sociale, vorbirea de întreținere poate desigur persista pînă la excluderea completă a oricărui alt fel de vorbire, informațională, afectivă sau exploratoare. Cocteilurile sînt o bună exemplificare și în asemenea ocazii conversația "serioasă" poate fi chiar suprimată în mod activ de către gazdă, care intervine în repetate rînduri pentru a pune capăt conversațiilor lungi și a orienta acțiunile de "îngrijire reciprocă" spre asigurarea unui contact social maxim. Astfel fiecare membru al grupului reunit este aruncat în mod repetat înapoi în situația "contactului inițial", unde stimulii pentru conversația de întreținere sînt cei mai puternici. Dacă e ca reprizele nonstop de îngrijire socială să aibă succes, trebuie ca numărul musafirilor invitați să fie suficient de mare pentru ca noile contacte să nu se destrame înainte de terminarea petrecerii. Aceasta explică misteriosul număr minim care este întotdeauna recunoscut automat ca esențial pentru adunări de acest gen. Seratele restrînse, neprotocolare reprezintă o situație puțin diferită. Aici conversația de întreținere poate fi văzută cum diminuează pe măsură ce seara înaintează în noapte, iar schimbul de informații și idei serioase devine predominant pe măsură ce trece timpul. Cu puțin înainte de spargerea petrecerii are loc o scurtă revitalizare a conversației de întreținere înainte de ritualul final de despărțire. Zîmbetul reapare în acest moment și astfel legăturii sociale i se dă un întăritor la despărțire care să țină pînă la întîlnirea următoare.

Dacă ne îndreptăm acum atenția către întîlnirea de afaceri, mai convențională, unde funcția primară a contactului este cea a vorbirii informaționale, putem observa încă o scădere a dominației conversației de întreținere, dar nu neapărat o eclipsare totală a acesteia. Aici manifestarea sa este aproape complet limitată la momentele de deschidere și de închidere. În loc să diminueze treptat, ca la serată, ea este suprimată rapid, după cîteva schimburi inițiale politicoase. Apare apoi din nou, ca și mai înainte, în momentele de încheiere a întîlnirii, o dată ce momentul anticipat al despărțirii a fost semnalizat într-un fel oarecare. Datorită puternicului impuls de a purta conversații de întreținere, grupurile de afaceriști sînt de obicei nevoite să întărească convenționalismul întîlnirilor lor cumva, pentru a o suprima. Aceasta explică originea procedeului de a alege un comitet, unde formalismul ajunge la un vîrf rareori întîlnit în alte ocazii sociale particulare.

Deşi conversaţia de întreţinere este cel mai important înlocuitor pe care-l avem pentru îngrijitul social, ea nu este singura cale de manifestare a acestei activităţi. Poate că pielea noastră nudă nu emite semnale prea atractive pentru îngrijitul social, dar adesea există şi se folosesc drept înlocuitori alte suprafeţe mai stimulative. Îmbrăcămintea pufoasă sau de blană, covoarele, sau mobila sînt adesea sursa unor puternice reacţii de îngrijire. Animalele de apartament sînt chiar mai invitante şi puţine maimuţe goale pot rezista tentaţiei de a mîngîia blana unei pisici, sau de a scărpina un ciine pe după ureche. Faptul că animalul apreciază această activitate de îngrijire socială reprezintă numai o parte din recompensa autorului ei. Mai importantă este posibilitatea de manifestare a străvechilor noastre impulsuri de primate către îngrijitul social pe care ne-o oferă suprafaţa corpului animalului de apartament.

Cît priveşte corpurile noastre, om fi noi goi aproape pe toată suprafaţa corpului, dar în regiunea capului există încă păr ce creşte lung şi bogat ce ne stă la dispoziţie pentru a fi îngrijit. Acesta se bucură de multă atenţie – cu mult mai multă decît am putea explica pe baza simplei igiene – din partea mîinilor îngrijitorilor specialişti, bărbierii, frizerii şi coaforii. Motivul pentru care coafatul reciproc nu a devenit parte a întrunirilor noastre sociale domestice curente nu transpare imediat. De ce, de exemplu, am dezvoltat conversaţia de întreţinere ca înlocuitor al nostru special pentru îngrijirea din prietenie, mai obişnuită primatelor, cînd am fi putut atît de uşor să ne concentrăm spre regiunea capului eforturile iniţiale de îngrijire socială? Explicaţia pare să rezide în semnificaţia sexuală a părului. În forma sa actuală aranjamentul părului diferă izbitor între cele două sexe şi prin urmare furnizează o caracteristică sexuală secundară. Asociaţiile sale sexuale au dus inevitabil la implicarea sa în modelele comportamentale sexuale, astfel că mîngîierea sau manipularea părului este acum o acţiune cu prea mare încărcătură erotică pentru a mai fi permisă ca simplu gest social de prietenie. Dacă din această cauză el este exclus din preocupările în comun din cadrul întîlnirilor cunoştinţelor sociale, este necesară găsirea unei supape de manifestare a acestui impuls. Îngrijirea blănii unei pisici sau a unei canapele poate reprezenta o supapă pentru impulsul de a îngriji, dar nevoia de a *fi* îngrijit necesită un context special. Salonul de coafură este răspunsul perfect. Aici clientul sau clienta se poate lăsa în voie plăcerii de a i se îngriji părul,

fără a se teme că s-a strecurat un element de implicaţie sexuală în procedurile respective. Făcînd din îngrijitorii profesionişti o categorie separată, complet disociată de grupul "tribal" al cunoştinţelor, pericolele sînt eliminate. Folosirea îngrijitorilor pentru masculi şi a îngrijitoarelor pentru femele reduce încă şi mai mult primejdia. Cînd nu se face acest lucru, sexualitatea îngrijitorului este atenuată într-un fel oarecare. Dacă o femelă este asistată de un coafor, el se poartă de obicei într-o manieră feminizată fără a ţine seama de adevărata sa personalitate sexuală. Masculii sînt aproape întotdeauna îngrijiţi de frizeri, dar dacă se apelează la o maseză, ea este de obicei mai curînd masculină în acţiuni.

Ca model comportamental îngrijirea părului are trei funcţii. Nu numai că întreţine curăţenia părului şi asigură o formă de satisfacere a impulsului pentru îngrijire socială, ci îl şi decorează pe cel îngrijit. Decorarea corpului cu finalitate sexuală, agresivă sau cu alte scopuri sociale este un fenomen larg răspîndit în cazul maimuţelor goale şi a fost discutat la alte subpuncte din alte capitole. Ea nu-şi are cu adevărat locul într-un capitol despre comportamentul vizînd confortul, decît prin aceea că pare atît de des să se dezvolte dintr-un fel oarecare de activitate de îngrijire. Tatuarea, bărbierirea şi depilarea părului, îngrijirea manichiurii, găurirea urechilor şi formele de sacrificiu mai primitive par toate a avea la origine simple acţiuni de îngrijire. Dar, pe cînd conversaţia de întreţinere a fost împrumutată din altă parte şi utilizată ca înlocuitor al îngrijirii, aici a avut loc procesul invers, acţiunile de îngrijire fiind împrumutate şi elaborate în scopul altor utilizări. Dobîndind o funcţie de etalare acţiunile iniţiale de îngrijire ce vizau întreţinerea pielii s-au transformat în ceea ce se dovedeşte a fi o mutilare a pielii.

Această tendinţă se poate vedea şi la unele animale captive dintr-o grădină zoologică. Ele se îngrijesc şi se ling cu o intensitate anormală pînă ce apar petice de piele goală sau mici răni, fie pe propriul corp, fie pe al unui companion. Îngrijirea excesivă de acest fel este cauzată de condiţii de stres sau plictiseală. S-ar prea putea ca condiţii asemănătoare să-i fi determinat pe membrii speciei noastre să-şi mutileze suprafaţa corpului, la pielea deja expusă şi lipsită de păr adăugîndu-se ajutorul şi favorizarea de către ei înşişi a procesului. În cazul nostru totuşi, oportunismul inerent ce ne caracterizează ne-a permis să exploatăm această tendinţă altminteri periculoasă şi dăunătoare şi să o folosim ca mijloc de etalare decorativă.

O altă tendință mult mai importantă care s-a dezvoltat din simpla îngrijire a pielii este îngrijirea medicală. Alte specii au progresat prea puțin în această direcție, dar la maimuța goală dezvoltarea practicii medicale din comportamentul vizînd îngrijirea socială a avut o influență enormă asupra evoluției cu succes a speciei, în special în ultimul timp. La rudele noastre cele mai apropiate, cimpanzeii, putem deja vedea începutul acestei tendințe. S-a văzut că, pe lîngă întreținerea generală a pielii prin îngrijire socială, cimpanzeul tratează incapacitățile fizice minore ale altui cimpanzeu. Iritațiile sau rănile mici sînt examinate cu atenție și curățate prin lingere. Așchiile sînt îndepărtate cu grijă strîngînd pielea companionului între două degete. Într-un caz s-a văzut cum o femelă cimpanzeu cu o bucățică de zgură în ochiul stîng s-a apropiat scîncind de un mascul, fiind evident că o durea ceva. Masculul s-a așezat și a examinat-o cu multă atenție, iar apoi s-a apucat să-i scoată zgura cu multă grijă și precizie, folosind cu delicatețe vîrful cîte unui deget de la fiecare mînă. Aceasta este mai mult decît o simplă îngrijire. Este primul semn al adevăratei îngrijiri medicale reciproce. Dar pentru cimpanzei incidentul descris este deja expresia de vîrf a acestei tendințe. La specia noastră, cu inteligența și spiritul de cooperare mult superioare îngrijirea specializată de acest tip avea să fie punctul de pornire al unei vaste tehnologii a ajutorului fizic reciproc. Lumea medicală de astăzi a ajuns la o asemenea complexitate încît a devenit, în termeni sociali, expresia majoră a comportamentului nostru vizînd îngrijirea ca animale. De la tratarea unor neplăceri minore ea s-a dezvoltat ajungînd să se ocupe de principalele boli și de vătămarea corporală gravă. Ca fenomen biologic, realizările sale sînt unice, dar devenind rațională, elementele sale empirice au fost oarecum desconsiderate. Pentru a înțelege acest lucru, este esențial să facem o distincție între cazurile de "indispoziție" grave și cele banale. Ca și membrii altor specii, maimuța goală își poate rupe un picior sau se poate contamina cu un parazit rebel în urma unui accident propriu-zis sau din întîmplare. Dar în cazul tulburărilor banale, ceea ce se vede nu e totul. Infecțiile și bolile minore sînt de obicei tratate rațional, ca și cum ar fi pur și simplu variante blînde ale unor boli grave, deși există dovezi puternice care să ateste că în realitate ele sînt mult mai legate de "nevoile de îngrijire" primitive. Simptomele medicale reflectă mai curînd o problemă comportamentală ce a luat formă fizică decît o adevărată problemă fizică.

Exemplele obișnuite de "neplăceri ce invită la îngrijire" cum le-am putea numi, includ tusea, răcelile, gripa, durerea de spate, durerea de cap, deranjamentele stomacale, erupțiile pielii, durerile în git, dischinezia biliară, amigdalita și laringita. Starea suferindului nu este gravă, dar suficient de rea pentru a justifica atenția sporită a companionilor sociali. Simptomele acționează în același fel ca și semnalele de invitație la îngrijire socială, determinînd un comportament ce vizează alinarea din partea doctorilor, surorilor medicale, farmaciștilor, rudelor și prietenilor. Cel ce trebuie îngrijit stîrnește simpatia și dorința prietenoasă de alinare și chiar și numai atît este de obicei suficient pentru a-i vindeca boala. Administrarea de pilule și medicamente înlocuiește străvechile acțiuni de îngrijire și furnizează un ritual de activitate ce susține relația îngrijit-îngrijitor de-a lungul acestei faze speciale de interacțiune socială. Natura exactă a substanțelor prescrise aproape că nu are importanță și la acest nivel diferența este mică între practicile medicinei moderne și cele ale străvechilor vraci.

Obiecția față de această interpretare a neplăcerilor minore pare a se baza pe observația că se poate dovedi prezența reală a unor viruși sau bacterii. Dacă sînt acolo și dacă se poate demonstra că reprezintă cauza medicală a răcelii sau a durerii de stomac, atunci de ce am căuta o explicație comportamentală? Răspunsul este că în orice mare centru urban, de exemplu, sîntem cu toții expuși tot timpul acestor viruși și bacterii comune, dar numai ocazional le cădem pradă. De asemenea, anumiți indivizi sînt mult mai susceptibili de a se îmbolnăvi decît alții. Acei membrii ai comunității, care fie că sînt foarte reușiți, fie că sînt bine adaptați din punct de vedere social suferă rareori de "neplăceri care invită la acțiuni de îngrijire". Aceia care au probleme sociale temporare sau de durată sînt, spre deosebire de primii, foarte susceptibili de a se îmbolnăvi. Aspectul cel mai intrigant al acestor neplăceri este modul în care ele sînt grefate pe nevoile speciale ale individului. Să presupunem că o actriță, de exemplu, suferă de crize și stresuri sociale, ce se întîmplă? Își pierde vocea, face laringită, încît este obligată să înceteze lucrul și să-și ia un concediu. Ea este consolată și îngrijită. Criza este rezolvată (cel puțin pentru moment). Dacă în schimb ar fi avut o eruptie pe piele, costumația i-ar fi acoperit-o și ar fi putut să continue să lucreze. Criza ar fi mers mai departe. Să comparăm situația ei cu cea a unui atlet total. Pentru el pierderea vocii n-ar fi avut efectul de

"neplăcere care invită la acțiuni de îngrijire", dar o erupție pe piele ar fi ideală și exact această neplăcere este cea pe care medicii atleților o semnalează drept cea mai obișnuită plîngere a celor ce-și folosesc mușchii. În legătură cu aceasta este amuzant faptul că o actriță renumită, a cărei reputație constă în aparițiile sale nude în filme, suferă datorită stresului nu de laringită, ci de o erupție pe piele. Deoarece, ca și la atleți, expunerea pielii îi este vitală, ea cade victimă mai degrabă acestui gen de neplăcere decît altuia specific altor actrițe.

Dacă nevoia de îngrijire este intensă atunci neplăcerea devine mai intensă. Perioada din viață în care primim cea mai mare îngrijire și protecție este cînd sîntem copii mici. O neplăcere care este suficient de gravă încît să ne trimită neajutorați la pat are prin urmare marele avantaj de a recrea pentru noi toată atenția și îngrijirea specifică siguranței copilăriei. Putem să ne închipuim că luăm o doză puternică de medicamente, dar în realitate ceea ce ne trebuie și ceea ce ne vindecă este o puternică doză de siguranță. (Aceasta nu implică simularea unei boli. Nu este deloc nevoie de simulare. Simptomele sînt suficient de reale. Cauza este comportamentală, nu efectele.)

Toți sîntem într-o oarecare măsură frustrați de a-i îngriji pe alții, ca și de a fi îngrijiți, iar satisfacția ce poate fi obținută din îngrijirea bolnavilor este tot atît de fundamentală ca și cauza bolii. Unii indivizi au o nevoie atît de mare de a-i îngriji pe alții încît sînt în stare să promoveze activ și să prelungească boala unui companion numai pentru a-și putea exprima mai deplin impulsul de a-i îngriji pe alții. Aceasta poate crea un cerc vicios, cu exagerarea situației îngrijitor-îngrijit dincolo de orice limită, pînă cînd apare invalidul cronic care cere (și primește) o atenție constantă. Dacă o "pereche de îngrijire mutuală" de acest gen ar fi pusă în fața adevărului comportamental referitor la atitudinea lor reciprocă, l-ar nega cu hotărîre. Și totuși, este uimitor ce vindecări miraculoase se pot produce uneori în astfel de cazuri, cînd are loc o revoluție socială majoră în mediul perechii îngrijitor-îngrijit (infirmieră/pacient) care s-a creat. Tămăduitorii prin credință au exploatat uneori această situație cu rezultate uimitoare, dar din nefericire pentru ei multe din cazurile pe care le întîlnesc au cauze fizice ca și efecte fizice. Tot împotriva lor este și faptul că efectele fizice ale "neplăcerilor ce invită la acțiuni de îngrijire" induse comportamental pot duce cu ușurință la o

vătămare corporală ireversibilă dacă sînt suficient de prelungite sau intense. O dată ce acest lucru s-a întîmplat este necesar un tratament rațional serios.

Pînă aici m-am concentrat asupra aspectelor sociale ale comportamentului ce vizează confortul la specia noastră. După cum am văzut, s-au făcut progrese mari în această direcție, ceea ce însă nu a exclus sau înlocuit tipurile mai simple de autocurățire și autoalinare. Ca și alte primate încă ne mai scărpinăm, încă ne mai frecăm la ochi, încă ne mai ciupim în locurile iritate și încă ne mai lingem rănile. De asemenea mai avem în comun cu ele și o puternică tendință de a face plajă. În plus noi am adăugat o serie de șabloane culturale specializate, cel mai comun și mai răspîndit dintre ele fiind spălatul cu apă. Acest lucru este rar la alte primate, deși anumite specii fac baie ocazional, dar pentru noi ea joacă un rol major în curățirea corpului în majoritatea comunităților.

Cu toate avantajele evidente, frecventa curățire cu apă pune serios la încercare producerea uleiurilor și sărurilor antiseptice și protectoare de către glandele pielii și într-o oarecare măsură face ca suprafața corpului să fie mai predispusă la boli. Ea face față acestui dezavantaj numai pentru că o dată cu eliminarea uleiurilor și sărurilor naturale apa îndepărtează și murdăria care este sursa acestor boli.

Pe lîngă problemele menținerii curățeniei corpului, categoria generală a comportamentului vizînd confortul include și acele șabloane de activitate care au sarcina de a menține o temperatură adecvată corpului. La fel ca toate mamiferele și păsările, noi avem o temperatură constantă, ridicată a corpului, care ne dă o eficiență fiziologică mult sporită. Dacă sîntem sănătoși, temperatura din profunzimea corpului nostru nu variază cu mai mult de 3 ° Fahrenheit, indiferent de temperatura din exterior. Această temperatură internă fluctuează în cursul unei zile, nivelul cel mai ridicat atingîndu-se după amiaza tîrziu, iar cel mai scăzut în jurul orei 4 dimineața. Dacă mediul extern devine prea cald sau prea rece, imediat încercăm o neplăcere acută. Senzațiile neplăcute pe care le receptăm acționează ca un prim sistem de avertizare, atrăgîndu-ne atenția asupra nevoii urgente de a acționa pentru a preîntîmpina ca organele interne ale corpului să se răcească sau să se supraîncălzească dezastruos. Pe lîngă îndemnul la reacții inteligente, voluntare, corpul își ia totodată în mod automat unele măsuri pentru a-și stabiliza nivelul temperaturii.

Dacă mediul devine prea cald apare vasodilatația. Aceasta mărește temperatura la suprafața corpului și încurajează pierderea de căldură prin piele. De asemenea are loc o transpirație abundentă. Fiecare dintre noi posedă aproximativ două milioane de glande sudoripare. În condiții de căldură intensă ele sînt capabile să secrete maximum un litru de transpirație pe oră. Evaporarea acestui lichid de pe suprafața corpului constituie încă o formă prețioasă de pierdere de căldură. În timpul procesului de aclimatizare la un mediu în general mai cald, suferim o însemnată creștere a eficienței sudației. Acest lucru are o importanță vitală deoarece, chiar și în climele cu cele mai ridicate temperaturi, corpul nostru nu poate suporta o creștere a temperaturii sale interne mai mare de 0,4 °Fahrenheit, indiferent de rasa din care ne tragem.

Dacă mediul devine prea rece, reacția noastră de răspuns este vasoconstricția și tremuratul. Vasoconstricția ajută la conservarea căldurii corpului, iar tremuratul poate produce de trei ori mai multă căldura decît se produce în condiții de repaus. Dacă pielea este expusă la frig intens timp mai îndelungat, există pericolul ca vasoconstricția prelungită să ducă la degeraturi. În regiunea mîinilor există un important sistem intern antidegerare. Prima reacție a mîinilor la frig este o puternică vasoconstricție; apoi, după circa cinci minute, aceasta se inversează și apare o puternică vasodilatație, mîinile încălzindu-se și înroșindu-se. (Oricine a făcut iarna bulgări de zăpadă a trăit această experiență.) Constricția și dilatația regiunii mîinilor continuă apoi să alterneze, fazele de constricție împiedicînd pierderea căldurii iar fazele de dilatație preîntîmpinînd degerarea. Indivizii care trăiesc permanent într-o climă rece suferă diferite forme de aclimatizare a corpului, inclusiv o ușoară mărire a ratei de bază a metabolismului.

Pe măsură ce specia noastră s-a răspîndit pe glob, la mecanismele biologice de control al temperaturii s-au făcut importante adăugiri culturale. Apariția focului, îmbrăcămintei și a caselor de locuit izolate termic au combătut pierderea de căldură, iar ventilația și refrigerarea s-au folosit împotriva cîștigului de căldură. Impresionante și spectaculoase așa cum au fost, aceste progrese nu ne-au modificat în nici un fel temperatura internă a corpului. Ele au servit mai mult la ținerea sub control a temperaturii externe, astfel încît să ne putem bucura în continuare de nivelul nostru de temperatură propriu primatelor primitive pe un domeniu mai variat de condiții

externe. Cu toate revendicările din ultimul timp, experiențele de conservare a vieții care implică tehnici speciale de congelare rămîn încă de domeniul științifico-fantasticului.

Înainte de a părăsi subiectul reacțiilor de răspuns față de temperatură, mai este un aspect particular al sudației care trebuie menționat. Studii în detaliu asupra reacțiilor de răspuns prin sudație la specia noastră au relevat că ele nu sînt atît de simple pe cît pot părea la început. Majoritatea zonelor suprafeței corpului încep să transpire liber în condiții de căldură sporită și aceasta este fără îndoială răspunsul de bază, inițial, al sistemului de glande sudoripare. Dar anumite regiuni au început să reacționeze la alte tipuri de stimulare și sudația poate apărea acolo indiferent de temperatura externă. Felurile de mîncare foarte condimentate, de exemplu, produc propriul lor șablon special de transpirație a feței. Emoțiile puternice duc repede la transpirația palmelor, a tălpilor, a subsuorilor și uneori și a frunții, dar nu și a altor părți ale corpului. Zonele de transpirație emoțională se diferențiază în continuare, palmele și tălpile diferind de subsuori și frunte. Primele două regiuni răspund bine *numai* la situații emoționale, pe cînd ultimele două reacționează atît la stimuli emoționali cît și la temperatură. Reiese clar de aici că mîinile și picioarele au "împrumutat" sudația de la sistemul de control al temperaturii și o folosesc acum într-un nou context funcțional. Umezirea palmelor și tălpilor la stres pare a fi devenit o trăsătură specială a reacției "mă aștept la orice" pe care corpul o are cînd îl amenință un pericol. Scuiparea în palme înainte de a apuca un topor este, într-un fel, echivalentul nefiziologic al acestui proces.

Atît de sensibilă este reacția de sudație a palmelor încît comunități întregi sau națiuni pot avea o intensificare bruscă a acestei reacții dacă securitatea de grup este amenințată cumva. În timpul unei recente crize politice, cînd a crescut temporar probabilitatea războiului nuclear, toate experiențele vizînd sudația palmară ce se făceau la un institut de cercetări au trebuit abandonate deoarece nivelul de bază al reacției de răspuns a devenit atît de anormal încît testele n-ar mai fi reflectat realitatea. Ghicitorul care ne citește în palmă poate să nu ne spună prea multe despre viitor, dar un fiziolog ne poate spune cu siguranță ceva despre temerile noastre față de viitor.

CAPITOLUL OPT

ANIMALELE

PÎNĂ aici am analizat comportamentul maimuței goale față de sine și față de membrii propriei specii – comportamentul său în interiorul speciei. Rămîne acum să-i examinăm activitățile în relație cu alte animale – comportamentul său interspecific.

Toate formele superioare de viață animală sînt conștiente de existența cel puțin a unora dintre celelalte specii cu care își împart mediul. Ele privesc celelalte specii într-unul din următoarele cinci moduri: ca pradă, simbionți, competitori, paraziți, sau prădători. În cazul speciei noastre aceste cinci categorii pot fi luate în bloc ca abordare "economică" a animalelor, la care se pot adăuga abordarea științifică, cea estetică și cea simbolică. Acest domeniu larg de interese ne-a dat o implicare interspecii unică în lumea animalelor. Pentru a o descifra și înțelege obiectiv trebuie să o atacăm pas cu pas, atitudine cu atitudine.

Datorită naturii exploratoare și oportuniste a maimuței goale, lista cu speciile ce constituie pradă pentru ea este imensă. Undeva, cîndva, ea a ucis și a mîncat aproape orice animal pe care v-ați da osteneala să-l pomeniți. Într-un studiu asupra rămășițelor preistorice cunoaștem că acum circa o jumătate de milion de ani, numai într-un singur loc, vîna și mînca specii de bizoni, cai, rinoceri, cerbi, oi, mamuți, cămile, struți, antilope, bivoli, mistreți și hiene. N-ar avea sens să întocmim un "meniu al speciilor" pentru timpurile mai recente dar merită să menționăm o trăsătură a comportamentului nostru de animale de pradă, anume tendința noastră de a domestici anumite specii de pradă selectate. Pentru că, deși putem mînca aproape tot ce se poate mesteca la o adică, ne-am limitat totuși grosul hranei la cîteva forme animale de bază.

Se știe că domesticirea inventarului viu, care implică control organizat și selecționarea raselor de animale-pradă, se practică de cel puțin zece mii de ani și, în unele cazuri, probabil de mult mai mult timp. Caprele, oile și renii par a fi fost primele specii de animale-pradă tratate în felul acesta. Apoi, o dată cu apariția comunităților agricole stabile, s-au adăugat pe listă porcii și cornutele, inclusiv bivolul indian și iacul. Avem dovezi că, în cazul cornutelor, fuseseră deja create cîteva rase distincte în urmă cu patru mii de ani. În timp ce caprele, oile și renii au fost transformate direct din pradă vînată în pradă crescută în turme, se crede că porcii și cornutele și-au început apropierea strînsă față de specia noastră ca jefuitori de recolte. Imediat ce au apărut culturile extinse, aceste animale s-au mutat aici pentru a profita de noua și bogata sursă de hrană, numai bine pentru a fi preluate de primii fermieri și puse chiar ele sub control în vederea domesticirii.

Singura specie-pradă de mamifer mic a cărui domesticire a durat mai mult a fost iepurele, dar acest lucru se pare că s-a întîmplat mult mai tîrziu. Dintre păsări, speciile pradă importante domesticite cu mii de ani în urmă au fost găinile, gîștele și rațele, cu completări ulterioare de mai mică importanță reprezentate prin fazani, bibilici, prepelițe și curcani. Singurii pești-pradă cu o lungă istorie a domesticirii sînt țiparul, crapul și carasul auriu. Cel din urmă totuși a devenit curînd mai degrabă ornamental decît gastronomic. Domesticirea acestor pești este limitată la ultimele două mii de ani și a jucat doar un rol minor în marea poveste a evoluției noastre ca animale de pradă organizate.

A doua categorie de pe lista noastră de relații interspecifice este cea a simbionților. Simbioza se definește ca asocierea a două specii diferite în folosul ambelor. În lumea animalelor se cunosc multe exemple de simbioză, cel mai renumit fiind colaborarea dintre păsările buphagus și unele copitate mari ca rinocerul, girafa și bivolul. Păsările mănîncă paraziții pielii copitatelor, ajutînd la menținerea sănătății și curățeniei animalelor mari, în timp ce acestea din urmă le asigură păsărilor o prețioasă sursă de hrană.

Cînd noi înșine sîntem unul din membrii unei perechi simbionte, folosul reciproc tinde să încline balanța destul de puternic în favoarea noastră, dar este totuși o categorie separată, diferită de relația mai severă pradă-prădător, din moment ce nu implică moartea celorlalte specii avute în vedere. Ele sînt

exploatate, dar în schimbul exploatării le hrănim și le îngrijim. Este o simbioză părtinitoare deoarece noi controlăm situația și partenerii noștri animale, de obicei, nu prea au de ales în această chestiune.

Cel mai vechi simbiont din istoria noastră este fără îndoială ciinele. Nu putem ști cu precizie cînd anume au început strămoșii noștri să domesticească acest animal valoros, dar se pare că asta s-a întîmplat cu cel puțin zece mii de ani în urmă. Povestea este fascinantă. Strămoșii sălbatici ai ciinelui domestic, asemănători cu lupii, trebuie să fi fost concurenți serioși ai strămoșilor noștri. Ambii umblau în haite cu spirit de cooperare după vînat mare și, la început, puțin trebuie că se mai iubeau. Dar ciinii sălbatici posedau anumite rafinamente speciale care le lipseau vînătorilor noștri. Ei erau experți în turme și gonirea prăzii în timpul manevrelor de vînătoare și puteau face acest lucru cu mare viteză. De asemenea aveau un mai fin simț al mirosului și al auzului. Dacă aceste însușiri ar fi putut fi exploatate în schimbul împărțirii prăzii, atunci tîrgul ar fi fost bun. Cumva – nu știm exact cum – acest lucru s-a realizat și s-a creat cu încetul o legătură interspecifică. Este probabil ca ea să fi început ca urmare a aducerii puilor de ciini în locuințele tribale pentru a fi îngrășați cu hrană. Valoarea acestor ființe ca paznici nocturni a fost un punct în favoarea lor într-o primă etapă. Cei care erau lăsați în viață, acum într-o stare de îmblînzire, și cărora li se permitea să-i însoțească pe masculi în deplasările lor la vînătoare aveau să-și arate curînd prețuirea la adulmecarea urmei prăzii. Fiind hrăniți la mînă, ciinii se considerau membrii ai haitei de maimuțe goale și cooperau instinctiv cu conducătorii lor prin adopțiune. Încrucișările selective pe un număr de generații aveau să-i elimine în curînd pe cei care creau probleme și să dea naștere unei rase noi, ameliorate de ciinii de vînătoare tot mai îngrădiți și mai controlabili prin domesticire.

S-a avansat ideea că tocmai aceste progrese în relația cu ciinele au făcut posibile primele forme de domesticire a prăzii copitate. Caprele, oile și renii erau cît de cît sub control înainte de apariția adevăratei faze agricole, iar ciinele ameliorat este socotit ca agentul vital care a făcut acest lucru posibil prin ajutorul pe scară largă și îndelungat pe care l-a dat la creșterea acestor animale. Studii asupra comportamentului actualilor ciini ciobănești cînd mînă turmele și a celui al lupilor sălbatici scot la iveală multe asemănări ca tehnică și aduc argumente solide în sprijinul acestui punct de vedere.

Mai recent, selecționarea intensivă a raselor a produs un întreg domeniu al specializărilor ciinilor simbionți. Ciinele de vînătoare primitiv, bun la toate, își aducea aportul în toate etapele operației, dar urmașii săi de mai tîrziu au fost perfecționați pentru una sau alta din diferitele componente ale secvenței comportamentale în întregul ei. Ciinii cu abilități neobișnuit de bine dezvoltate într-o anumită direcție au fost astfel înmulțiți încît să li se sporească avantajele speciale. Așa cum am văzut deja, cei cu bune calități în manevre au devenit ciini de turmă, contribuția lor limitîndu-se în mare parte la încercuirea prăzii domesticite (ciinii ciobănești). Alții, cu un simț superior al mirosului au fost crescuți ca adulmecători (copoii). Unii cu sprint de atlet, au devenit ciini de curse și au fost folosiți pentru a fugări prada aflată în raza vizuală (ogarii). O altă categorie au fost crescuți ca descoperitori ai prăzii, fiind exploatată și intensificată tendința lor de a "îngheța" cînd depistează prada (setterii și prepelicarii). O linie îmbunătățită a fost cea a ciinilor care găsesc prada doborîtă și o cară la stăpîn (ciinii de aport). S-au creat rase mici ca stîrpitoare de dăunători (terierii). Ciinii de pază primitivi au fost ameliorați și ei (buldogii).

Pe lîngă aceste forme de exploatare larg răspîndite, au fost create selectiv și alte rase de ciini pentru funcții mai ieșite din comun. Exemplul cel mai extraordinar este ciinele fără păr al străvechilor indieni din Lumea Nouă, o rasă ajunsă pe cale genetică fără blană, cu o temperatură a pielii anormal de ridicată, ciinii folosiți de indieni în "dormitoarele" lor ca o formă primitivă a sticlelor cu apă caldă.

Mai recent, ciinele simbiont și-a cîștigat dreptul de a fi păstrat ca animal de povară, trăgînd sănii sau căruțe pe tălpici, ca mesager sau ca detector de mine în vreme de război, ca participant la operațiuni de salvare, localizîndu-i pe alpiniștii îngropați sub zăpadă, ciine polițist, luînd urma criminalilor și atacîndu-i, ciine ghid, conducîndu-i pe orbi și chiar și ca însoțitor de călător în spațiul cosmic. Nici o altă specie simbiontă nu ne-a slujit într-un mod atît de complex și variat. Chiar și astăzi, cu toate progresele noastre tehnologice, ciinele este încă activ utilizat în cele mai multe din rolurile sale funcționale. Multe din sutele de rase ce se pot deosebi acum sînt pur ornamentale, dar timpul ciinelui cu o sarcină serioasă de îndeplinit este departe de a fi trecut.

Atît de reușit s-a dovedit a fi ciinele ca însoțitor la vînătoare încît puține încercări s-au făcut pentru a domestici alte specii în această formă particulară de simbioză. Singurele excepții importante sînt cita[1] și anumite păsări de pradă, în special șoimul, dar în nici unul din aceste cazuri nu s-au făcut progrese în privința încrucișărilor controlate, ca să nu mai vorbim de încrucișările selective. Un dresaj individual a fost întotdeauna necesar. În Asia cormoranul, pasăre scufundătoare, a fost folosit ca însoțitor activ la vînătoarea de pește. Ouăle de cormoran sînt luate și clocite sub o cloșcă domestică. Puii de păsări marine sînt apoi hrăniți la mînă și dresați să prindă pește. Peștii sînt aduși înapoi la bărci și recuperați, cormoranii fiind prevăzuți cu un inel pentru a-i împiedica să-și înghită prada. Dar nici aici nu s-a făcut nici o încercare de ameliorare a rasei prin încrucișări selective.

O altă formă veche de exploatare implică folosirea carnivorelor mici ca distrugătoare de dăunători. Această tendință nu a luat avînt pînă la apariția fazei agricole în istoria noastră. O dată cu dezvoltarea pe scară largă a depozitării grînelor, rozătoarele au devenit o problemă serioasă și ucigașii de rozătoare au fost încurajați. Pisica, dihorul și mangusta au fost speciile care ne-au venit în ajutor iar în primele două cazuri au urmat încrucișările selective.

Poate cel mai important tip de simbioză a fost utilizarea anumitor specii de animale mari de povară. Caii, onagrii (măgari sălbatici din Asia), măgarii (măgari sălbatici din Africa), cornutele, inclusiv bivolul indian și iacul, renii, cămilele, lamele și elefanții au fost toate supuse unei exploatări masive în acest mod. În majoritatea cazurilor tipurile sălbatice inițiale au fost "îmbunătățite" prin încrucișări selective atente, excepție de la această regulă făcînd onagrul și elefantul. Onagrul a fost folosit ca animal de povară de către sumerienii antici în urmă cu peste patru mii de ani, dar s-a demodat prin introducerea unei specii mai ușor de stăpînit, calul. Elefantul, deși încă utilizat ca animal de povară, a constituit întotdeauna pentru creatorii de rase o problemă prea mare și nu a fost niciodată supus presiunilor încrucișării selective.

O altă formă privește domesticirea unei largi categorii de specii ca surse de produse. Animalele nu sînt ucise, astfel că în această postură nu pot fi considerate ca pradă. De la ele

[1] cita = varietate de leopard din India (n.t.)

se iau numai anumite produse: laptele de la vite și capre, lîna de la oi și alpaca, ouăle de la găini, rațe, miere de la albine și mătasea de la viermii de mătase.

Pe lîngă aceste categorii majore de însoțitori la vînătoare, distrugători de dăunători, animale de povară și surse de produse, anumite animale au intrat într-o relație de simbioză cu specia noastră pe o bază mai neobișnuită și mai specializată. Porumbelul a fost domesticit ca purtător de mesaje. Capacitatea uimitoare a acestei păsări de a-și recunoaște locul de cuibărit este exploatată de mii de ani. Această relație a devenit atît de prețioasă încît în vremuri mai moderne s-a dezvoltat o contrasimbioză sub forma șoimilor dresați să intercepteze porumbeii mesageri. Într-un cu totul alt context, peștele luptător siamez și cocoșii luptători sînt selecționați ca rase de mult timp, fiind utilizați ca mijloace pentru pariuri. În domeniul medicinei, cobaii și șobolanul alb au fost utilizați pe scară largă drept animale pentru experiențe de laborator.

Așadar aceștia sînt principalii simbionți, animale care au fost forțate să intre într-o formă sau alta de colaborare cu ingenioasa noastră specie. Avantajul lor este că încetează a ne mai fi dușmani. Numărul lor crește spectaculos. Din punct de vedere al populației mondiale ele sînt specii cu un succes enorm. Dar este un succes limitat. Prețul pe care trebuie să-l plătească este libertatea de a evolua. Ele și-au pierdut independența genetică și, deși bine hrănite și îngrijite, sînt acum supuse capriciilor și fanteziilor noastre în privința înmulțirilor.

A treia categorie majoră de relații cu animalele, după cea a animalelor-pradă și cea a simbionților este categoria competitorilor. Orice specie care intră în concurență cu noi pentru hrană sau spațiu, sau care interferează cursul eficient al vieții noastre este eliminată fără milă. Nu are nici un rost să enumerăm astfel de specii. Practic orice animal care este necomestibil sau inutil din punct de vedere al simbiozei este atacat și exterminat. Acest proces continuă și astăzi în toate părțile lumii. În cazul competitorilor minori persecuția este întîmplătoare, dar rivalii serioși nu au șanse mari. În trecut rudele noastre primate cele mai apropiate ne-au fost rivalii cei mai periculoși și nu e un accident faptul că astăzi sîntem singura specie supraviețuitoare din întreaga noastră familie. Carnivorele mari au fost ceilalți competitori serioși ai noștri și au fost eliminate oriunde densitatea populației speciei noastre s-a

ridicat peste un anumit nivel. Europa, de exemplu, este acum practic golită de toate formele mari de viață animală, cu excepția unei mari mase clocotitoare de maimuțe goale.

Pentru următoarea categorie majoră, cea a paraziților, viitorul se arată și mai sumbru. Aici lupta este și mai intensă și dacă am putea deplînge dispariția unui rival care ne concurează în privința hranei preferate, nimeni nu va vărsa nici o lacrimă pentru raritatea tot mai mare a puricelui. Pe măsură ce știința medicală progresează, imperiul paraziților se micșorează. În urma sa aceasta aduce o amenințare suplimentară față de toate celelalte specii, deoarece pe măsură ce paraziții dispar și starea noastră de sănătate se îmbunătățește, populațiile noastre pot crește cu o rată și mai uimitoare, accentuîndu-se nevoia de a-i elimina pe toți competitorii de mai mică importanță.

A cincea categorie majoră, prădătorii, este și ea pe cale de dispariție. Noi nu am constituit niciodată cu adevărat componenta principală a dietei pentru nici o specie și numărul nostru nu a fost niciodata grav redus prin prădarea de către alte animale, indiferent de perioada istorică, după cîte cunoaștem. Dar carnivorele mai mari, cum sînt marile pisici și ciinii sălbatici, membrii mai mari ai familiei crocodililor, rechinii și păsările de pradă mai masive au mai ciugulit din noi din cînd în cînd și zilele le sînt categoric numărate. Ca o ironie a soartei, ucigașul care a trecut în contul său moartea mai multor maimuțe goale decît oricare altul (cu excepția paraziților) este unul care nu poate devora cadavrele nutritive pe care le produce. Acest dușman de moarte este șarpele veninos și, cum vom vedea mai tîrziu, el a devenit cea mai urîtă dintre toate formele de viață animală.

Aceste cinci categorii de relații interspecifice – animalele-pradă, simbionții, competitorii, paraziții și prădătorii – sînt cele care există și între alte perechi de specii. În esență nu sîntem unici în această privință. Noi ducem relațiile mult mai departe decît alte specii, dar sînt aceleași tipuri de relații. Cum am spus mai înainte, ele pot fi luate în bloc ca abordareă economică a animalelor. În plus avem tipurile noastre specifice de abordare, științifică, estetică și simbolică.

Atitudinea științifică și cea estetică sînt manifestări ale puternicului nostru impuls explorator. Dorința de a cunoaște, curiozitatea indiscretă, ne îndeamnă să investigăm toate fenomenele naturale și lumea animalelor a focalizat firește multă

atenție în această privință. Pentru zoolog toate animalele sînt, sau ar trebui să fie, la fel de interesante. În ochii săi nu există specii rele sau specii bune. El le studiază pe toate, explorîndu-le de dragul de a o face. Abordarea estetică implică aceeași explorare fundamentală, dar cu termeni de referință diferiți. Aici, varietatea enormă a formelor, culorilor, desenelor și mișcărilor animalelor sînt studiate mai curînd ca manifestări ale frumosului decît ca sisteme de analizat.

Abordarea simbolică este complet diferită. În cazul ei nu sînt implicate nici economia nici explorarea. Animalele sînt folosite în schimb ca personificări ale conceptelor. Dacă o specie are o înfățișare fioroasă, devine un simbol al războiului. Dacă arată stîngace și-l are pe vino-ncoace, devine un simbol al copilului. Dacă este cu adevărat fioroasă sau îl are cu adevărat pe vino-ncoace ori nu, asta prea puțin contează. În acest context nu se investighează adevărata ei natură, pentru că nu e vorba de o abordare științifică. Animalul plăcut vederii se poate burzului dezvelindu-și niște dinți ascuțiți ca briciul și poate fi înzestrat cu o agresivitate rea, dar dacă aceste însușiri nu sînt vizibile pe cînd frumusețea da, el este perfect acceptabil ca simbol al copiilor. Pentru animalul simbolic justețea atribuirii simbolului nu trebuie să existe cu adevărat, ea trebuie doar să pară că există.

Atitudinea simbolică față de animale a fost inițial botezată abordare"antropoidomorfă". Cu îngăduință acest termen urît a fost ulterior scurtat în "antropomorfă" care, deși încă greoi, este expresia general utilizată astăzi. Ea este invariabil utilizată în sens depreciativ de către oamenii de știință care, din punctul lor de vedere, sînt pe deplin îndreptățiți s-o disprețuiască. Ei trebuie să-și păstreze obiectivitatea cu orice preț dacă vor să facă explorări pertinente în lumea animalelor. Dar acest lucru nu este atît de ușor pe cît pare.

Cu totul distincte de hotărîrile deliberate de a folosi formele animale drept idoli, imagini și embleme, există totodată și anumite presiuni subtile, ascunse, care-se exercită asupra noastră permanent și care ne obligă să vedem alte specii drept propriile noastre caricaturi. Chiar și cel mai sofisticat om de știință este înclinat să spună "Noroc, bătrîne" cînd își salută ciinele. Deși știe perfect că animalul nu-i poate înțelege cuvintele, el nu poate rezista tentației. Care este natura acestor presiuni antropomorfe și de ce sînt atît de greu de învins? De ce unele ființe ne fac să spunem "Ah!" iar altele "Uh!"?

Aceasta nu e o considerație banală. O cantitate uriașă din actualele energii interspecii ale culturii noastre este implicată aici. Iubim cu pasiune unele animale și le urîm cu patimă pe altele și aceste atitudini nu pot fi explicate doar pe baza considerentelor economice și exploratoare. Este clar că un fel de reacție neașteptată, elementară, este declanșată în noi de către semnele specifice pe care le recepționăm. Ne autoamăgim că reacționăm față de un animal ca față de un animal. Îl declarăm încîntător, irezistibil, sau oribil, dar ce ne face să procedăm astfel?

Pentru a găsi răspunsul la această întrebare trebuie mai întîi să legăm niște fapte. Care sînt cu exactitate animalele iubite și animalele urîte de cultura noastră și cum variază ele în funcție de vîrstă și sex? Sînt necesare dovezi cantitative pe scară largă dacă vrem să facem afirmații veridice asupra acestui subiect. Pentru a se obține astfel de probe s-a întreprins o investigație cu implicarea a 80 000 de copii britanici cu vîrsta cuprinsă între patru și paisprezece ani. În timpul unui program de televiziune pe teme zoologice li s-a pus întrebarea simplă: "Ce animal vă place cel mai mult?" și "Ce animal vă displace cel mai mult?" Din răspunsul masiv la această anchetă s-a ales la întîmplare și s-a analizat un eșantion de 12 000 de răspunsuri la fiecare întrebare.

Ocupîndu-ne mai întîi de "iubirile" interspecifice, cum au fost cotate diferitele grupe de animale? Cifrele sînt următoarele: 97,15 la sută din toți copiii au numit un mamifer sau altul ca favoritul lor numărul unu. Păsările au obținut 1,6 la sută, reptilele 1,0 la sută, peștii 0,1 la sută, nevertebratele 0,1 la sută, iar amfibiile 0,05 la sută. Evident este ceva special cu mamiferele în acest context.

(Ar trebui poate subliniat că răspunsurile la întrebări au fost date în scris, nu oral, și că a fost uneori dificil să se identifice animalele după denumirile date, îndeosebi în cazul copiilor foarte mici. A fost destul de ușor să se descifreze lelu, caul, uslu, pingluinul, panta, țapirul și liopradul[1], dar aproape imposibil de a ști cu certitudine speciile avute în vedere prin gîșele, viermele săritor, otamul sau animalul coco-cola[2]. Denumirile prin care erau desemnate aceste ființe îndrăgite au fost cu părere de rău respinse.)

[1] În original, ortografierea greșită (redînd-o pe cea a copiilor preșcolari) a cuvintelor: leul, calul, ursul, pinguinul, panda, tapirul, leopardul *(n.t.)*

[2] În original: bettle twigs, the skipping worm, the otamus, the coca-cola beast *(n.t.)*

Dacă acum ne restringem sfera de interese la "primele zece animale îndrăgite" cifrele se prezintă astfel: 1. Cimpanzeul (13,5%); 2. Maimuța (13%); 3. Calul (9%); 4. Galago (8%); 5. Panda (7,5%); 6.Ursul (7%); 7. Elefantul (6%); 8. Leul (5%); 9. Ciinele (4%); 10. Girafa (2,5%).

Reiese cu claritate că aceste preferințe nu reflectă influențe economice sau estetice puternice. O listă cu primele zece specii ca importanță economică ar arăta cu totul altfel.Aceste animale preferate nu sînt nici speciile cele mai elegante și cele mai viu colorate. În schimb includ în mare proporție niște forme mai degrabă stîngace, greoaie și mohorît colorate. Totuși, ele sînt bine înzestrate cu trăsături antropomorfe și tocmai la acestea reacționează copiii cînd își spun preferințele. Procesul acesta nu este unul conștient. Fiecare dintre speciile enumerate furnizează anumiți stimuli cheie, reminescențe puternice ale proprietăților specifice speciei noastre și la acestea reacționăm automat fără a ne da seama cu exactitate ce anume ne atrage. Cele mai semnificative din aceste trăsături antropomorfe la primele zece animale de pe lista preferințelor sînt următoarele:

1. Toate au păr, mai puțin pene sau solzi. 2. Au contururi rotunjite (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, ursul, elefantul). 3. Au fața aplatizată(cimpanzeul, maimuța, galago, ursul, panda, leul). 4. Au mimică(cimpanzeul, maimuța, calul, leul, ciinele). 5. Pot "manipula" obiecte mici (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, elefantul). 6. Poziția lor este într-un fel, sau uneori, mai apropiată de cea verticală (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, ursul, girafa).

Cu cît o specie înregistrează mai multe din aceste puncte, cu atît urcă mai sus pe lista primelor zece. Speciile nemamifere stau rău pentru că sînt slabe în această privință. Dintre păsări, favoritele numărul unu sînt pinguinul (0,8 la sută) și papagalul (0,2 la sută). Pinguinul realizează poziția aviană cea mai apreciată deoarece este cea mai verticală dintre toate păsările. Papagalul stă și el mai vertical pe stinghiuța sa și are alte cîteva avantaje. Forma ciocului îi dă o față neobișnuit de aplatizată pentru o pasăre. De asemenea se hrănește într-un fel ciudat mai degrabă ridicîndu-și piciorul la gură decît coborîndu-și capul și poate imita vocalizările noastre. Din nefericire pentru popularitatea sa, el se apleacă într-o poziție mai orizontală atunci cînd merge și în felul acesta pierde multe puncte față de pinguin care merge vertical, legănîndu-se.

La mamiferele din fruntea listei sînt cîteva amănunte speciale ce merită a fi puse în evidență. De ce, de exemplu, leul este singurul dintre marile pisici incluse? Răspunsul pare a fi că numai el, masculul, are o coamă bogată de păr în jurul regiunii capului. Aceasta are ca efect aplatizarea feței (așa cum reiese clar din felul în care apar leii în desenele copiilor) și aduce puncte suplimentare în favoarea acestei specii.

Mimica feței este extrem de importantă, așa cum am văzut deja în capitolele anterioare, ca formă de bază a comunicării vizuale la specia noastră. Ea a evoluat într-o formă complexă numai la cîteva grupe de mamifere – primatele superioare, caii, cîinii și pisicile. Nu este întîmplător că cinci din primele zece animale preferate aparțin acestor grupe. Schimbările din mimica feței indică schimbări ale stării afective și acest lucru constituie o legătură prețioasă între animal și noi, chiar dacă semnificația corectă a expresiei feței nu este întotdeauna înțeleasă exact.

Cît privește capacitatea de a manipula obiecte, panda și elefantul sînt cazuri unice. Primul și-a dezvoltat un os al încheieturii labei cu care poate apuca bețele subțiri de bambus cu care se hrănește. O structură asemănătoare nu se mai găsește nicăieri în împărăția animalelor. Ea îi oferă ursulețului panda cu picioare plate capacitatea de a ține mici obiecte și de a le ridica la gură în timp ce stă într-o poziție verticală. Din punct de vedere antropomorf acest lucru cîntărește mult în favoarea sa. Elefantul este și el capabil să "manipuleze" obiecte mici cu trompa, altă structură unică, și să le ducă la gură.

Poziția verticală atît de caracteristică speciei noastre îi dă oricărui alt animal care poate adopta această poziție un avantaj antropomorf imediat. Primatele de pe lista primelor zece animale, ursii și panda toți stau în poziție verticală în multe ocazii. Uneori pot chiar să stea vertical în picioare sau pot merge pînă într-acolo încît să facă cîțiva pași împleticiți în această poziție, toate ajutînd aceste animale să cîștige puncte prețioase. Girafa, în virtutea dimensiunilor unice ale corpului său, este, într-un fel, permanent verticală. Cîinele, care realizează atît de mult din punct de vedere atropomorf prin comportamentul său social, a fost întotdeauna o dezamăgire în ceea ce privește poziția corpului. El este prin definiție orizontal. Refuzînd să accepte înfrîngerea din acest punct de vedere, ingeniozitatea noastră s-a pus pe treabă și curînd a rezolvat

problema – l-am învățat pe cîine să se ridice și să cerșească. În dorința noastră de a-i da o înfățișare antropomorfă bietei creaturi, am mers chiar mai departe. Noi înșine neavînd coadă, am început să-i retezăm și lui coada. Noi avînd fața aplatizată, am utilizat încrucișarea selectivă pentru a reduce structura osoasă din regiunea botului. Ca urmare, multe rase de cîine sînt acum cu fața anormal de aplatizată. Dorințele noastre de antropomorfism sînt atît de puternice încît trebuie satisfăcute, chiar în detrimentul eficienței dentiției animalelor. Dar atunci trebuie să ne reamintim că această abordare a animalelor este pur egoistă. Noi nu vedem animalele ca animale ci ca reflecții ale noastre personale, și dacă oglinda deformează prea rău, fie că o strîmbăm pentru a-i da forma dorită, fie o desconsiderăm.

Pînă acum am luat în discuție animalele îndrăgite de copiii de toate vîrstele între patru și paisprezece ani. Dacă separăm acum reacțiile față de aceste animale preferate, grupîndu-le pe categorii de vîrstă, vor ieși la lumină unele tendințe remarcabil de consecvente. Pentru unele din animalele de pe listă există o scădere constantă a preferinței pe măsură ce copiii înaintează în vîrstă. Pentru altele există o creștere constantă a preferinței.

Descoperirea neașteptată aici este că aceste tendințe prezintă o strînsă legătură cu o anumită trăsătură a animalelor preferate, și anume mărimea corpului lor. Copiii mai mici preferă animale mai mari, iar copiii mai mari le preferă pe cele mai mici. Pentru a exemplifica aceste lucruri putem lua cifrele pentru două dintre formele cele mai mari din primele zece, elefantul și girafa și două dintre cele mai mici, galago și cîinele. Elefantul, cu o medie totală de circa 6%, pornește cu 15% la copiii de patru ani și apoi scade treptat pînă la 3% la cei de paisprezece ani. Girafa prezintă o scădere similară a popularității de la 10% la 1%. Galago, pe de altă parte, pornește cu numai 4,5% la copiii de patru ani și apoi urcă treptat pînă la 11% la cei de paisprezece ani. Cîinele urcă de la 0,5 la 6,5%. Animalele de mărime medie din primele zece preferate nu prezintă aceste tendințe puternice.

Putem rezuma ceea ce am aflat pînă acum formulînd două principii. Prima lege a preferințelor pentru anumite animale spune că "Popularitatea unui animal este corelată direct cu numărul de trăsături antropomorfe pe care le posedă". A doua lege a preferințelor pentru anumite animale spune că "Vîrsta unui copil este invers proporțională cu mărimea animalului său preferat."

Cum putem explica cea de-a doua lege? Ținînd cont de faptul că preferința are la bază o ecuație simbolică, explicația cea mai simplă este: copiii mai mici văd în animale niște substituți ai părinților, iar copiii mai mari văd în ele niște substituți ai copiilor. Nu este suficient că animalul trebuie să ne reamintească de specia noastră, el trebuie să ne reamintească și de o categorie specială a acesteia. Cînd copilul este foarte mic, părinții sînt pentru el cele mai importante figuri protectoare. Ei domină conștiința copilului. Ei sînt animale mari, prietenoase, și prin urmare animalele mari și prietenoase sînt ușor de identificat cu figurile părinților. Pe măsură ce copilul crește, el începe să se autoafirme, să intre în competiție cu părinții. Se vede pe sine ținînd situația sub control, dar este greu să ții sub control un elefant sau o girafă. Animalul preferat trebuie să se comprime la o mărime mai ușor de stăpînit. Copilul, cu o ciudată precocitate, devine el părintele. Animalul trebuie să devină simbolul copilului *său*. Adevăratul copil este prea tînăr pentru a fi părinte de adevăratelea, așa că în schimb devine un părinte simbolic. Proprietatea asupra animalului capătă importanță și a ține un animal în casă devine o formă de "paternitate infantilă". Nu este întîmplător că, de cînd se poate procura ca animal decorativ exotic, animalul cunoscut mai înainte sub numele de galago este cunoscut în prezent sub denumirea populară de bushbaby[1]. (Părinții ar trebui să ia aminte că dorința de a ține un animal în casă nu apare decît în ultima fază a copilăriei. Este o eroare gravă să se cumpere animale de casă copiilor foarte mici, care reacționează la ele la fel ca și față de obiectele pentru explorare distructivă sau față de dăunători.)

Există o excepție izbitoare la cea de-a doua lege a preferințelor pentru anumite animale, și anume în legătură cu calul. Reacția față de acest animal este neobișnuită în două feluri. Analizată pe fondul înaintării în vîrstă a copiilor, ea prezintă o creștere lină a popularității urmată de o scădere tot atît de lină. Punctul culminant coincide cu instalarea pubertății. Analizată pe fondul diferenței de sex, reiese că animalul este de trei ori mai popular printre fete decît printre băieți. La nici un alt animal îndrăgit nu apare această diferență între sexe în privința modului în care este privit. Categoric, este ceva neobișnuit în legătură cu reacția față de cal și acest lucru trebuie discutat separat.

[1] Denumire populară pentru galago, în limba engleză. Cuvîntul este format din *bush* "tufiș" + *baby* "copil", deci în traducere liberă "copilul tufișurilor". *(n.t.)*

Trăsătura unică a calului în actualul context este că el reprezintă ceva ce se încalecă și se călărește. Ceea ce nu se aplică la nici unul din celelalte zece animale aflate în fruntea listei preferințelor. Dacă legăm observația de faptul că popularitatea sa cea mai mare coincide cu pubertatea și de faptul că există o puternică diferență între sexe în privința acestei popularități sîntem obligați să conchidem că reacția față de cal trebuie că implică un puternic element sexual. Dacă se pune într-o ecuație simbolică încălecarea unui cal cu încălecarea sexuală, atunci este poate surprinzător că animalul are mai multă trecere la fete. Dar calul este un animal puternic, musculos și dominant și este prin urmare mai potrivit rolului de mascul. Privit obiectiv, actul de a călări un cal constă dintr-o lungă serie de mișcări ritmice, cu picioarele larg depărtate și în contact strîns cu corpul animalului. Trecerea de care se bucură la fete pare a rezulta din combinarea masculinității sale cu natura poziției și acțiunilor efectuate pe spinarea sa. Trebuie accentuat aici că avem în vedere copiii raportați la întreaga populație. Un copil din unsprezece a preferat calul față de toate celelalte animale. Numai o mică fracțiune din acest procent poseda efectiv un ponei sau un cal. Cei care posedă un astfel de animal învață repede multiplele și variatele recompense pe care le oferă această activitate. Dacă pînă la urmă ei se consacră călăriei, faptul nu este desigur neapărat semnificativ în contextul discuției noastre.

Rămîne de explicat scăderea popularității calului de după pubertate. O dată cu amplificarea dezvoltării sexuale, ne-am putea aștepta să aibă loc o creștere a popularității, nu o scădere. Răspunsul se poate afla comparînd graficul dragostei pentru cal cu curba jocului sexual. Ele se potrivesc foarte bine. S-ar părea că, o dată cu dezvoltarea conștiinței sexuale și a nevoii caracteristice de intimitate care începe să învăluie sentimentele sexuale la adolescență, reacția față de cal cunoaște un declin tot așa cum cunosc un declin și "nebuniile" jocului sexual. Este semnificativ aici că simpatia de care se bucură maimuțele suferă și ea un declin în acest moment. Multe maimuțe au organe sexuale supărător de pregnante incluzînd protuberanțe sexuale mari, roșii. Pentru copilul mic ele nu au nici o semnificație și celelalte trăsături puternic antropomorfe ale maimuțelor pot opera nestingherite. Dar pentru copiii mai mari organele genitale foarte vizibile devin o sursă de stînjeneală și popularitatea animalelor respective suferă în consecință.

Aşadar aşa stau lucrurile în legătură cu animalele "iubite" de copii. La adulţi, reacţiile devin mai variate şi sofisticate, dar antropomorfismul de bază persistă. Naturaliştii şi zoologii serioşi deplîng acest fapt, dar, dacă se înţelege pe deplin că astfel de reacţii simbolice nu ne spun nimic despre adevărata natură a diferitelor animale implicate, ele nu fac cine ştie ce rău şi constituie o preţioasă supapă secundară pentru trăirile emoţionale.

Înainte de a lua în discuţie cealaltă faţă a medaliei – animalele cele mai "urîte" – trebuie să răspundem unei critici. S-ar putea face obiecţia că rezultatele discutate mai sus au o semnificaţie pur culturală şi nu înseamnă nimic pentru specia noastră luată ca întreg. În privinţa identităţii exacte a animalelor implicate obiecţia este justificată. Pentru a reacţiona faţă de un panda este evident necesar să afli de existenţa lui. Nu există o reacţie înnăscută faţă de panda. Dar nu asta contează. Alegerea ursuleţului panda poate că este determinată cultural, dar *motivele* alegerii sale reflectă activarea unui proces mai adînc, mai biologic. Dacă investigaţia s-ar repeta la altă cultură, s-ar putea ca speciile preferate să fie altele, dar ele ar fi alese tot în conformitate cu nevoile noastre simbolice fundamentale. Prima şi a doua lege a preferinţelor pentru anumite animale tot s-ar aplica.

Revenind acum la animalele cele mai "urîte", putem expune cifrele unei analize similare. Primele zece dintre animalele care displac cel mai mult sînt următoarele: 1. Şarpele (27%); 2. Păianjenul (9,5%); 3. Crocodilul (4,5%); 4. Leul (4,5%); 5. Şobolanul (4%); 6. Sconcsul (3%); 7. Gorila (3%); 8. Rinocerul (3%); 9. Hipopotamul (2,5%); 10. Tigrul (2,5%).

Animalele de mai sus au în comun o trăsătură importantă: sînt primejdioase. Crocodilul, leul şi tigrul sînt ucigaşi carnivori. Gorila, rinocerul şi hipopotamul pot ucide cu uşurinţă dacă sînt provocaţi. Sconcsul se dedă la o formă violentă de război chimic. Şobolanul este un dăunător, care răspîndeşte boli. Există şerpi veninoşi şi păianjeni otrăvitori.

Majoritatea acestor creaturi se remarcă de asemenea prin lipsa trăsăturilor antropomorfe ce le caracterizează pe primele zece favorite. Leul şi gorila sînt excepţii. Leul este singura formă care apare în ambele liste cu primele zece animale. Ambivalenţa reacţiei faţă de acestă specie se datorează combinaţiei unice la acest animal dintre trăsăturile antropomorfe atractive şi comportamentul de animal de pradă violent. Gorila este puternic înzestrată cu trăsături antropomorfe, dar

din nefericire pentru ea structura feţei sale este de o asemenea natură încît ea pare a fi permanent agresivă şi înspăimîntătoare. Este mai mult un rezultat întîmplător al structurii sale osoase şi nu are nici o legătură cu adevărata (şi destul de blîndă) sa personalitate, dar în combinaţie cu marea sa putere fizică o transformă imediat într-un simbol perfect al forţei brute sălbatice.

Trăsătura cea mai şocantă a listei cu primele zece dintre cele mai urîte animale este reacţia uriaşă faţă de şarpe şi păianjen. Ceea ce nu se poate explica numai pe baza existenţei unei specii primejdioase. Aici acţionează şi alte forţe. O analiză a motivelor invocate pentru ura faţă de aceste forme dezvăluie că şerpii displac pentru că sînt "subţiri şi murdari", iar păianjenii provoacă repulsie deoarece sînt "păroşi şi agăţători". Asta trebuie să însemne fie că ei au o puternică semnificaţie simbolică de un anumit gen, fie că noi avem o puternică reacţie înnăscută de a evita aceste animale.

Şarpele a fost de mult timp considerat un simbol falic. Fiind un falus otrăvitor el a reprezentat sexul inoportun, ceea ce poate fi o explicaţie parţială a lipsei sale de popularitate dar este ceva mai mult decît atît. Dacă examinăm diferitele niveluri ale urii faţă de şarpe la copii cu vîrste între 4 şi 14 ani reiese că lipsa de popularitate devine culminantă devreme, cu mult înainte de a se ajunge la pubertate. Chiar şi la 4 ani ura este la un nivel ridicat – circa 30% – şi apoi urcă încet ajungînd culminantă la vîrsta de 6 ani. De aici încolo ea prezintă un declin constant, coborînd cu mult sub 20% pînă la vîrsta de 14 ani. Diferenţa dintre sexe este mică, deşi la fiecare nivel de vîrstă reacţia fetelor este puţin mai puternică decît cea a băieţilor. Instalarea pubertăţii pare să nu aibă nici o influenţă asupra reacţiei la nici unul din sexe.

Pornind de la aceste probe este dificil să acceptăm şarpele pur şi simplu ca un puternic simbol sexual. Pare mai probabil că avem de-a face aici cu o reacţie de aversiune înnăscută a speciei noastre faţă de formele gen şarpe. Aceasta ar explica nu numai maturizarea timpurie a reacţiei, ci şi nivelul ei extrem de ridicat în comparaţie cu cel al urii sau dragostei faţă de alte animale. S-ar potrivi de asemenea cu ceea ce ştim despre rudele noastre actuale cele mai apropiate, cimpanzeii, gorilele şi urangutanii. Aceste animale manifestă şi ele o teamă puternică faţă de şerpi şi, aici ea se manifestă devreme. Ea nu se observă la puii de maimuţă foarte mici, dar este pe deplin

dezvoltată deja atunci cînd ei încep să facă scurte deplasări îndepărtîndu-se de siguranța corpurilor mamelor lor. Pentru ei reacția de aversiune are în mod clar o importantă valoare pentru supraviețuire și trebuie că a fost de mare folos și strămoșilor noștri ancestrali. Cu toate acestea s-a adus obiecția că reacția față de șarpe nu este înnăscută, ci numai un fenomen cultural rezultat din învățarea individuală. Puii de cimpanzeu crescuți în condiții de izolare anormală nu au manifestat reacția de teamă, cum era de așteptat, cînd au fost puși pentru prima dată în contact cu șerpi. Dar aceste experiențe nu sînt foarte convingătoare. În unele cazuri, cimpazeii erau prea mici cînd au fost testați pentru prima dată. Dacă ar fi fost testați din nou după cîțiva ani, s-ar prea putea ca reacția să fi apărut. Pe de altă parte, se poate ca efectele izolării să fi fost atît de grave încît puii de animale în chestiune să fi fost practic deficienți mintali. Experiențele de acest gen se bazează pe o concepție fundamentală greșită în legătură cu natura reacțiilor înnăscute, care nu se pot maturiza în condiții de încapsulare, indiferent de mediul exterior. Ele trebuie considerate ca fiind ceva mai mult decît niște înclinații înnăscute. În cazul reacției față de șarpe s-ar putea să fie necesar ca puiul de cimpanzeu sau copilul să întîlnească o serie de diverse obiecte înfricoșătoare în prima perioadă a vieții și să învețe să reacționeze negativ la ele. Elementul înnăscut în cazul șarpelui s-ar manifesta atunci de la sine sub forma unei reacții mult mai puternice la acest stimul decît la alții. Teama față de șarpe ar depăși atunci cu mult orice altă teamă, iar disproporția ar reprezenta factorul înnăscut. Teroarea produsă la puii de cimpanzeu normali prin punerea în contact cu un șarpe și ura intensă față de șerpi manifestată de specia noastră este greu de explicat în oricare alt fel.

Reacția copiilor față de păianjen se manifestă într-un mod puțin mai diferit. Aici există o diferență remarcabilă între sexe. La băieți, ura față de paianjen crește de la patru la paisprezece ani, dar puțin. La fete, nivelul reacției este același pînă la vîrsta pubertății, dar apoi prezintă o creștere spectaculoasă, astfel că pe la paisprezece ani este dublu față de cel al băieților. Aici se pare într-adevăr că avem de-a face cu un factor simbolic important. Din punct de vedere al evoluției, păianjenii otrăvitori sînt tot atît de primejdioși pentru masculi ca și pentru femele. Poate că există sau poate că nu există o reacție înnăscută față de aceste creaturi la ambele sexe, dar ea

nu poate explica saltul spectaculos al urii față de păianjen care însoțește pubertatea femelei. Singurele indicii aici sînt repetatele referiri ale femelelor la păianjeni ca fiind dezgustători și păroși. Pubertatea este, desigur, etapa cînd pe corp încep să apară smocuri de păr atît la băieți cît și la fete. În ochii copiilor, părul de pe corp trebuie că este o caracteristică fundamentală masculină. Prin urmare, creșterea părului pe corpul unei fete tinere ar avea o semnificație mai neplăcută (inconștientă) decît ar avea-o în cazul unui băiat. Picioarele lungi ale păianjenului sînt mai păroase și mai pregnante decît ale altor ființe mici cum sînt mușteleș și ar fi prin urmare simbolul ideal în această postură.

Iată, așadar, simpatia și repulsia pe care le încercăm cînd întîlnim sau contemplăm alte specii. Combinate cu interesele noastre economice, științifice și estetice, ele se adaugă unei implicări interspecifice unice prin complexitate și care se modifică pe măsură ce înaintăm în vîrstă. Putem rezuma spunînd că există "șapte vîrste" ale reactivității interspecifice. Prima vîrstă este *faza infantilă*, cînd sîntem total dependenți de părinți și reacționăm puternic la animale mari, utilizîndu-le ca simboluri ale părinților. Cea de-a doua este *faza infantil-părintească*, atunci cînd începem să intrăm în competiție cu părinții și să reacționăm puternic la animale mici pe care le putem folosi ca înlocuitori ai copiilor. Este vîrsta cînd ne place să avem un animal în casă. A treia vîrstă este *faza obiectiv preadultă*, etapa în care interesul explorator, atît științific cît și estetic, ajunge să-l domine pe cel simbolic. Este timpul vînătorii de gîndaci, al microscoapelor, al colecțiilor de fluturi și al acvariilor. Cea de-a patra este *faza tînărului adult*. În această etapă animalele cele mai importante sînt membre ale sexului opus din propria specie. Alte specii pierd teren în ochii noștri acum, în afara unui context pur comercial sau economic. Cea de-a cincea este *faza adultului părinte*. Aici animalele simbolice pătrund din nou în viața noastră, dar de astă dată ca animale de casă pentru copiii noștri. A șasea vîrstă este *faza postpărintească*, atunci cînd copiii ne părăsesc și putem să ne întoarcem din nou către animale ca substituții ai copiilor. (În cazul adulților fără copii, folosirea animalelor ca înlocuitori ai copiilor poate începe mai devreme, desigur.) În sfîrșit ajungem la vîrsta a șaptea, *faza senilă*, care este caracterizată de un interes sporit pentru păstrarea și conservarea animalelor. În acest moment interesul se concentrează asupra speciilor aflate

în pericol de a fi exterminate. Nu contează prea mult dacă, din alte puncte de vedere, sînt atractive sau respingătoare, utile sau nu, cît timp numărul lor este mic și scade în continuare. Rinocerii și gorilele care se împuținează tot mai mult, de exemplu, și care displac atît de mult copiilor, devin centrul atenției în această perioadă. Ele sînt animale ce trebuie "salvate". Ecuația simbolică implicată aici este destul de evidentă: individul senil este pe punctul de a dispărea și el și astfel utilizează animalele rare ca simboluri ale sfîrșitului său iminent. Grija afectivă de a le salva de la pieire reflectă dorința sa de a-și prelungi propria supraviețuire.

În ultimii ani, interesul pentru conservarea animalelor s-a răspîndit într-o oarecare măsură și în grupe de vîrstă inferioare, aparent ca urmare a dezvoltării armelor nucleare extrem de puternice. Potențialul lor distructiv uriaș ne amenință pe toți, indiferent de vîrstă, cu posibilitatea exterminării imediate, astfel încît acum simțim cu toții nevoia afectivă de animale care pot servi ca simboluri ale rarității.

Această observație nu trebuie interpretată ca fiind singurul motiv pentru conservarea vieții sălbăticiunilor. Există, pe lîngă acesta, motive științifice și estetice perfect valabile pentru care să dorim să dăm ajutor speciilor lipsite de șansă. Dacă e să ne bucurăm în continuare de bogăția și complexitatea lumii animalelor și să utilizăm animalele sălbatice ca obiecte ale explorării științifice și estetice, trebuie să le dăm o mînă de ajutor. Dacă le lăsăm să dispară, înseamnă să ne simplificăm mediul într-un mod cu totul nefericit. Fiind o specie cu un acut simț al investigației, nu ne putem permite să pierdem o sursă de material atît de prețioasă.

Uneori sînt menționați și factori economici atunci cînd sînt luate în discuție problemele conservării. Se subliniază faptul că protejarea inteligentă și cultivarea controlată a speciilor sălbatice poate ajuta populațiile ce duc o lipsă acută de proteine din anumite părți ale lumii. Dacă acest lucru este perfect adevărat pe termen scurt, tabloul pe termen lung este mai sumbru. Dacă numărul nostru va continua să crească cu actuala rată înspăimîntătoare, în cele din urmă se va pune problema de a alege între noi și ele. Indiferent cît de prețioase sînt pentru noi din punct de vedere simbolic, științific sau estetic, rațiuni economice vor îndrepta lucrurile împotriva lor. Este un adevăr necruțător că atunci cînd densitatea speciei noastre va atinge un anumit nivel, nu va mai rămîne loc și

pentru alte animale. Argumentul că ele constituie o sursă esențială de hrană nu rezistă, din păcate, unei analize serioase. Este mult mai eficient să mănînci hrană vegetală direct, decît să o transformi în carne animală și apoi să mănînci animalele. Pe măsură ce cererea de spațiu de locuit se va amplifica în continuare, vor trebui luate măsuri chiar mai drastice în cele din urmă și vom fi nevoiți să apelăm la hrană sintetică. Dacă nu vom fi capabili să colonizăm alte planete pe scară largă și să răspîndim în spațiu povara, sau să ținem sub un strict control creșterea populației într-un fel oarecare va trebui într-un viitor nu prea îndepărtat să înlăturăm toate celelalte forme de viață de pe Pămînt.

Dacă vi se pare că sună cam melodramatic cîntăriți singuri cifrele. La sfîrșitul secolului al șaptesprezecelea populația mondială de maimuțe goale era de numai 500 de milioane. Acum s-a ridicat la 3 000 de milioane.[1] La fiecare douăzeci și patru de ore ea crește cu încă 150 000. (Autoritățile emigrației interplanetare ar găsi cifra ca fiind o sfidare descurajatoare.) Peste 260 de ani, dacă rata creșterii populației rămîne constantă – ceea ce este puțin probabil – va exista o masă clocotitoare de 400 000 de milioane de maimuțe goale înghesuindu-se pe fața pămîntului. Se adaugă la cifra de 11 000 de indivizi pe fiecare milă pătrată[2] din întreaga suprafață a uscatului. Altfel spus, densitățile pe care le cunoaștem acum în cele mai mari centre urbane ar exista în fiecare colțișor al globului. Consecința acestei situații pentru toate formele de viață sălbatică este evidentă. Efectul pe care l-ar avea asupra propriei noastre specii este tot atît de deprimant.

Nu este nevoie să continuăm acest tablou de coșmar: posibilitatea ca el să devină o realitate este îndepărtată. Așa cum am subliniat în tot cuprinsul cărții, sîntem, în ciuda tuturor marilor noastre progrese tehnologice, încă în foarte mare măsură un fenomen biologic simplu. În ciuda ideilor noastre grandioase și a înaltei noastre trufii, sîntem încă niște animale umile supuse tuturor legilor fundamentale ale comportamentului animalelor. Cu mult înainte ca populațiile noastre să ajungă la nivelurile prefigurate mai sus vom fi încălcat atît de multe din regulile care guvernează natura noastră biologică încît ne vom fi prăbușit ca specie dominantă. Tindem să ne

[1] Este vorba de cifra valabilă în anul apariției cărții, 1967. *(n.t.)*

[2] Aproximativ 2,589 km²

complacem în mod ciudat în ideea că acest lucru nu se poate întîmpla niciodată și că e ceva special cu noi, că ne situăm cumva deasupra controlului biologic. Dar nu este așa. Multe specii captivante au dispărut în trecut și nici noi nu sîntem o excepție. Mai curînd sau mai tîrziu ne vom duce și noi și vom face loc pentru altceva. Dacă vrem ca asta să se întîmple mai tîrziu și nu mai curînd, atunci trebuie să ne analizăm îndelung și intens ca specimene biologice și să înțelegem cîte ceva din limitele noastre. De aceea am scris această carte și de aceea am insultat în mod deliberat specia noastră mai degrabă folosind numele de maimuță goală decît unul pe care ne-am obișnuit mai mult să ni-l atribuim. Asta ne ajută să ne păstrăm simțul măsurii și ne obligă să ținem cont de ceea ce se întîmplă imediat sub aparențele vieții noastre. În entuziasmul meu, este posibil să fi exagerat. Sînt multe laude pe care le-aș fi putut intona, multe realizări magnifice pe care le-aș fi putut descrie. Omițîndu-le am creat în mod inevitabil o imagine unilaterală. Sîntem o specie extraordinară și nu doresc s-o neg, nici să scad din meritele noastre. Dar aceste lucruri s-au spus atît de des. Cînd dăm cu banul, el pare să cadă întotdeauna cu capul în sus și am simțit că a sosit de mult timpul să-l întoarcem și să-i vedem și cealaltă față. Din păcate, din cauză că sîntem atît de puternici și atît de reușiți în comparație cu alte animale, ni se pare că a ne contempla originea umilă este cumva jignitor, așa că nu mă aștept să mi se mulțumească pentru ceea ce am făcut. Urcușul nostru pe culmea cea mai înaltă este povestea îmbogățirii rapide și, ca toți *nouveaux riches*[1], sîntem foarte sensibili în legătură cu originea noastră. Și sîntem în același timp permanent în pericol de a o trăda.

Optimismului i se dă glas de către unii care consideră că din moment ce am ajuns la un înalt nivel de inteligență și la un puternic spirit inventiv, vom fi capabili să răsturnăm orice situație în folosul nostru; că sîntem atît de flexibili încît ne putem remodela felul de viață astfel încît să corespundă oricăror noi cerințe impuse de statutul nostru ca specie, aflat într-o schimbare rapidă; că atunci cînd va fi cazul, vom reuși să facem față supraaglomerării, stresului, pierderii intimității și libertății de acțiune că ne vom remodela modelele comportamentale și vom trăi ca furnicile uriașe; că ne vom controla sentimentele agresive și teritoriale, impulsurile sexuale și tendința de a deveni părinți, că dacă va trebui să devenim maimuțe de incubatoare, o putem face; că inteligența ne poate domina toate impulsurile biologice de bază. Eu susțin că toate acestea sînt vorbe goale. Natura noastră animală necizelată nu va admite niciodată așa ceva. Sigur, sîntem flexibili. Sigur, sîntem oportuniști comportamentali, dar există niște limite stricte ale formei pe care o poate lua oportunismul nostru. Punînd accent pe trăsăturile noastre biologice, în cartea de față am încercat să arăt natura acestor restricții. Recunoscîndu-le cu claritate și supunîndu-le lor, vom avea o șansă mult mai mare de supraviețuire. Asta nu implică o naivă "întoarcere la natură". Pur și simplu înseamnă că ar trebui să ne croim progresele oportunist inteligente după cerințele noastre comportamentale fundamentale. Trebuie cumva să aducem îmbunătățiri calității și nu să ne mulțumim doar cu creșterile cantitative. Dacă facem acest lucru, ne putem continua progresele tehnologice în mod spectaculos și captivant fără a ne nega moștenirea din trecutul evolutiv. Dacă nu îl facem atunci impulsurile noastre biologice se vor aduna tot mai mult pînă vor rupe barajul și întreaga noastră existență elaborată va fi măturată de torent.

[1] (În limba franceză în original): proaspăt îmbogățit *(n.t.)*

CUPRINS

Introducere 7
Origini 13
Sexul 43
Creşterea progeniturilor 85
Explorarea 105
Agresivitatea 119
Hrănirea 152
Confortul 162
Animalele 176
Anexă: Literatură de specialitate 198
Bibliografie 201

Tehnoredactor: OLIMPIU POPA
Bun de tipar: 20.XI.1991
Coli de tipar: 12,75
Tiraj: 15.000+150
Executat la S.C. "HELICON" BANAT S.A.
ROMÂNIA
Telefoane 0040–(6)–14 27 35*, Telex 71207
14 27 72*
Culegere şi paginare computerizată, tipar ofset.
Comanda nr. 67

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025